Vlastivědné muzeum v Olomouci
nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc
www.vmo.cz

ISSN 1212-1134
ISBN 978-80-85037-75-3

ZPRÁVY VMO | SPOLEČENSKÉ VĚDY | 310/2015

ZPRÁVY
VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

310/2015 SPOLEČENSKÉ VĚDY

C.k. poštovni úřad. K.k. Postamt.

ZPRÁVY

VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

SPOLEČENSKÉ VĚDY

Číslo 310
Olomouc 2015

Do tohoto čísla přispěli:
Ing. Klára Drábková (Vysoká škola chemicko-technologická v Praze), Klara.Drabkova@vscht.cz
Mgr. Martin Fajtl (Masarykova univerzita v Brně), martinfajtl@seznam.cz
prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci), fialaji1@centrum.cz
Mgr. Lukáš Hlubek (Vlastivědné muzeum v Olomouci), hlubek@vmo.cz
Mgr. Veronika Hrbáčková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), hrbackova@vmo.cz
Mgr. Hana Jakůbková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), jakubkova@vmo.cz
Bc. Michaela Knězů Knížová (Vysoká škola chemicko-technologická v Praze), Michaela.Knezu.Knizova@vscht.cz
doc. PhDr. Lubor Kysučan, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci), lubor.kysucan@upol.cz
Mgr. Miroslav Myšák (Muzeum umění Olomouc), mysak@olmuart.cz
PhDr. Karel Podolský (Vlastivědné muzeum v Olomouci), podolsky@vmo.cz
Ing. Zdeněk Puchinger (Univerzita Palackého v Olomouci), zdenek.puchinger@upol.cz
Harald Skala (Spolková republika Německo, Kottmar), Diwie@t-online.de
Mgr. Pavla Slavíčková, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci), pavla.slavickova@upol.cz
Aranka Součková Daňková (Polabské muzeum, p.o. Poděbrady), aranka.souckova@polabskemuzeum.cz
Mgr. Radomír Surma (Olomouc), r.surma.restorer@lutin.cz
Mgr. Robert Šrek (Vlastivědné muzeum v Olomouci), srek@vmo.cz
Mgr. Josef Urban (Vlastivědné muzeum v Olomouci), urban@vmo.cz
PhDr. Petra Zelenková, Ph.D. (Národní galerie v Praze), zelenkova@ngprague.cz
Ing. Zuzana Zlámalová Cílová, Ph.D. (Vysoká škola chemicko-technologická v Praze), Zuzana.Zlamalova.Cilova@vscht.cz

Přední strana obálky:
Šatní svatební skříň, stav po restaurování. Vlastivědné muzeum v Olomouci, Etnografie, inv. č. E 14506. Foto: Pavel Rozsíval. (Hrbáčková, V.: Restaurování sbírkových předmětů z fondu Etnografie v rámci programu ISO Ministerstva kultury České republiky.)

Druhá strana obálky:
Z výstavy Tváře Velké války. Foto: Pavel Rozsíval. (Podolský, K.: Výstava Tváře Velké války.)

Třetí strana obálky:
Z výstavy Srdečný pozdrav z Olomouce. Foto: Pavel Rozsíval. (Jakůbková, H.: Srdečný pozdrav z Olomouce. Výstava nejstarších pohlednic města ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci.)

Zadní strana obálky:
Pohár, stav po restaurování. Vlastivědné muzeum v Olomouci, Umělecký průmysl, inv. č. UP 3887. Foto: Pavel Rozsíval. (Zlámalová Cílová, Z. – Součková Daňková, A. – Drábková, K. – Knězů Knížová, M.: Odlišný přístup k restaurátorskému zásahu u kombinovaných předmětů datovaných do 19. století.)

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci jsou na Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice Rady pro výzkum, vývoj a inovace Úřadu vlády ČR.

© Vlastivědné muzeum v Olomouci 2015

ISSN 1212-1134
ISBN 978-80-85037-75-3

OBSAH / CONTENT

STUDIE | MATERIÁLY

Lukáš Hlubek
Pravěké a raně středověké osídlení na katastru obce Senička (okr. Olomouc) 5
Prehistoric and Early Medieval Settlement in the Territory of the Village of Senička (Olomouc District)

Zdeněk Puchinger – Pavla Slavíčková
Účetní pravidla v tisku ze 16. století z Vlastivědného muzea v Olomouci 28
Accounting Rules in the 16th Century Print of the Regional Museum in Olomouc

Martin Fajtl
Hrobka Zikmunda Bukůvky z Bukůvky a listina pro obyvatele Postřelmova z roku 1612 37
The Tomb of Zikmund Bukůvka of Bukůvka and the Decree for the Residents of Postřelmov of 1612

Miroslav Myšák
Knihy v olomoucké tiskárně v roce 1673 45
Books in Olomouc Printing House in 1673

Petra Zelenková
Škréta, Spillenberger nebo Lublinský? A další nová zjištění k dílu Martina Antonína Lublinského v oblasti grafiky 60
Škréta, Spillenberger or Lublinský? Addenda to the Work of Martin Antonín Lublinský in the Field of Graphic Art

Zuzana Zlámalová Cílová – Aranka Součková Daňková – Klára Drábková – Michaela Knězů Knížová
Odlišný přístup k restaurátorskému zásahu u kombinovaných předmětů datovaných do 19. století 75
Different Approach to Conservation of Combined Objects Dated to the 19th Century

DROBNOSTI

Jiří Fiala – Lubor Kysučan – Harald Skala
Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část II. 88

Veronika Hrbáčková
Restaurování sbírkových předmětů z fondu Etnografie v rámci programu ISO Ministerstva kultury České republiky 108

Veronika Hrbáčková – Radomír Surma
Monstrance ze Špiček, její restaurování, zhotovení faksimile a liturgicky funkční kopie 117

KRONIKA

Karel Podolský
Výstava Tváře Velké války 125

Hana Jakůbková
Srdečný pozdrav z Olomouce. Výstava nejstarších pohlednic města ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci 130

Josef Urban
Dějiny Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci a jeho odkaz. Nová expozice Vlastivědného muzea v Olomouci 134

Robert Šrek
Konference Historická Olomouc XX. Portugalský rod Silva Tarouca – mecenáši Josefa Mánesa – a jeho stopy v české kultuře 139

Pokyny pro autory 141

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 310: 5–27, 2015

Pravěké a raně středověké osídlení na katastru obce Senička (okr. Olomouc)

Lukáš Hlubek

Abstract
Prehistoric and Early Medieval Settlement in the Territory of the Village of Senička (Olomouc District)

The survey describes the development of the prehistoric and early medieval settlement in the territory of the village of Senička. It will present archaeological findings collected from the late of the 19th century up to the latest discoveries from the recent period. The second part of the contribution deals with particular prehistoric and medieval periods as documented in the described territory.

Key words: Senička, history of research, survey of prehistoric and early medieval settlement

Přírodní podmínky

Obec Senička leží 8 km jižně od města Litovle a 14 km západně od Olomouce. Nalezneme ji asi 3 km severně od městyse Náměšť na Hané a asi 2 km severozápadně od Senice na Hané. Geomorfologicky náleží větší část sledovaného území k Prostějovské pahorkatině a do západní části katastru zasahují výběžky Bouzovské vrchoviny.[1] Nejvyšším bodem na katastru je vrch Skalka s nadmořskou výškou 338 m. Svrchní horninový pokryv na popisovaném území představují v rovinatých částech především naváté (eolické) sedimenty – známé spraše, na jejichž bázi se vyvinuly úrodné půdy. Čtvrtohorního stáří jsou i další, méně zastoupené sedimenty (štěrky, písky, hlíny). V okolí vodních toků se nacházejí nivní sedimenty a hornatější části katastru jsou tvořeny jílovitými břidlicemi, prachovci a drobou. Nadmořská výška se v popisované oblasti pohybuje od 230 do 338 m. Skrze jižní okraj Seničky protéká říčka Blata, která pramení poblíž obcí Vilémov a Bílsko a vlévá se u Lobodic do řeky Moravy. Stopy pravěkého a středověkého osídlení zaznamenáváme především v rovinatějších částech katastru v nevelké vzdálenosti od říčky Blaty [obr. 1].

Historie bádání

Jako první podal zprávu o archeologických nálezech na katastru Seničky učitel Vilém Augustin. Ten popisoval střepy z popelnic z několika tratí v blízkém okolí obce a také se zmínil o objevu kostí „předpotopního nosorožce". Na zdejší nálezy se přijeli podívat J. Wankel s J. Havelkou z Vlasteneckého muzea v Olomouci a na různých místech provedli několik výkopů. Měli zde objevit v hloubce jednoho metru zděnou pec, zasypané staré

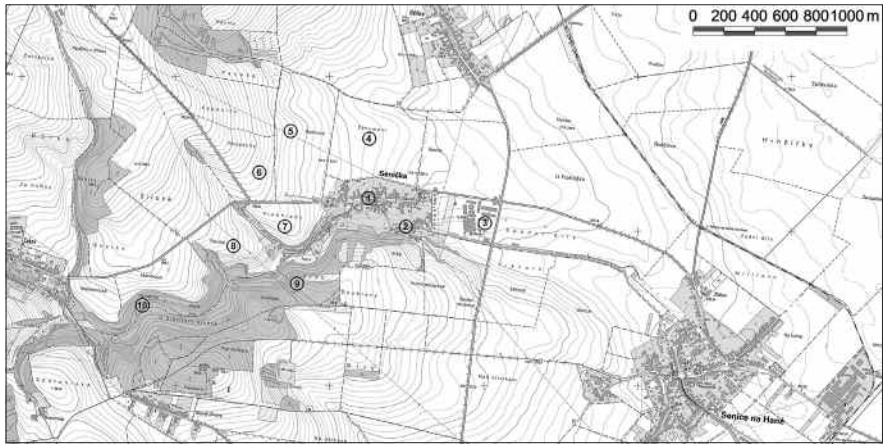

Obr. 1. Archeologické lokality na katastru obce Seničky, 1 – obecní náves; 2 – intravilán obce pozemek domu čp. 103; 3 – trať „Na dílech"; 4 – trať „Záhumení"; 5 – trať „Podhruší"; 6 – trať „Rozsochy"; 7 – trať „Vinohrady"; 8 – trať „Panské"; 9 – trať „Křéb"; 10 – trať „Na zámku".

lochy a ustriny.[2] Patrně povědomí o významu archeologických artefaktů vedlo J. Kubíčka k tomu, že do olomouckého Vlasteneckého muzea předal roku 1893 bronzovou sekerku objevenou v lomu. Bez bližší lokalizace jsou ze Seničky ve sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci deponovány dva koňské femury.

Tyto objevy neunikly pozornosti I. L. Červinky. Ten ve svém díle *Morava za pravěku* zmiňuje jak sekerku z lomu, tak nálezy popelnic již dříve zmíněné v článku V. Augustina.[3] Ze stejného zdroje čerpal i V. Pinkava, který nově uvedl nález sponky, zkamenělého parohu a peněz.[4] Dějinami Seničky se zabýval také zakladatel litovelského muzea MUDr. Jan Smyčka. Ve svém novinovém článku shromáždil ústní informace od J. Brtníčka, J. Svozila a J. Lakomého. Podle nich se v trati „Podhruší" nalezla v roce 1913 popelnice a kostra skrčence (?). Různé střepy z nádob byly nacházeny při orbě či kopání na polích v tratích „Zahumení", „Záodrličí", „Předevsí", „Padělky", „Vinohrady" a v trati „Sédliska" měly být odkryty základy budov, což vedlo k domněnce, že zde stála původní osada Senička.[5]

V roce 1926 píše I. L. Červinka dopis adresovaný Archeologickému ústavu v Praze, v němž referuje o nálezu žárového hrobu východně od vsi na pozemku J. Dostála. Další hrob se podařilo na stejném pozemku objevit J. Husičkovi v roce 1932, který za dohledu K. Sedláka z litovelského muzea vyzvednul jeho obsah. Ještě téhož roku zachránil J. Husička z jiného porušeného hrobu malou amforku a bronzovou jehlici. V následném roce prozkoumal J. Novotný, správce Mladečských jeskyní, dalších pět hrobů, přičemž v nejbohatším z nich se nacházelo 20 nádob. Materiál z tohoto pohřebiště zpracoval K. Schirmeisen v roce 1934, který vyhodnotil dosud známé nálezy.[6] Podle záznamu se zdá, že se později našel ještě jeden hrob a poslední byl zjištěn při čistění silničního příkopu A. Kvapilíkem a J. Malým v říjnu 1942.[7] Zároveň je velmi pravděpodobné, že při stavbě kravína v Seničce došlo k masivní devastaci tohoto pohřebiště. V literatuře lze narazit na zmínku, že se zde nalezlo šest nádob volně rozmístěných v terénu; uvnitř každé z nich byly lebky a kosti zvířete.[8]

Bohužel na počátku 60. let 20. století byla předána celá sbírka litovelského městského muzea Vlastivědnému ústavu v Olomouci, kde se stala součástí jednotlivých fondů.[9] Archeologické nálezy litovelského muzea byly zapsány do archeologické podsbírky pod přírůstkovým číslem 90/76 a dodnes je část z nich evidovaná pouze v I. stupni evidence. Část materiálu se nachází pod přírůstkovými čísly 703/70–709/70 a 716/70–720/70, pod nimiž jsou evidovány střepy z období popelnicových polí, o jejichž přesnější lokalizaci na katastru nemáme žádné zmínky. Je možné připustit, že jde o inventář lužických hrobů z pohřebiště na pozemku J. Dostála. Archeologické výzkumy na Litovelsku měli od 60. let 20. století zajišťovat pracovníci Archeologického ústavu AV ČR v Brně a Archeologického oddělení Vlastivědného ústavu v Olomouci. Toto řešení nebylo právě nejšťastnější; v následujících několika desetiletích bylo na celém území provedeno pouze několik málo výzkumů nebo povrchových průzkumů.[10] V tomto období můžeme označit za jeden z nejvýznamnějších archeologických výzkumů odkryv soustavy čtyř železářských pecí z raného středověku na pozemku domu čp. 103 v Seničce.[11]

Výrazný posun v pohledu na pravěké a středověké osídlení na katastru Seničky zaznamenáváme v druhé polovině 90. let 20. století. Nejprve vyhodnotila M. Tymonová vývoj pravěkého osídlení na popisovaném území.[12] Nové nálezy pocházejí z jara 1996, kdy byl proveden záchranný archeologický výzkum na jižní straně návsi při budování vodovodu. M. Šmíd z Ústavu archeologické památkové péče v Brně (dále jen ÚAPP) zde zachytil sídlištní objekt ze starší doby železné, dva objekty z vrcholného středověku a jeden z raného novověku. Další výzkum proběhl na návsi v roce 2000, kdy se podařilo získat doklady osídlení ve starší době železné a novověku.[13] V listopadu 1996 proťala výkopová rýha pro telefonní kabel několik sídlištních objektů z mladší doby kamenné v trati „Záhumení" a v trati „Na Dílech" se podařilo prozkoumat část sídliště z mladší doby hradištní.[14]

V novém tisíciletí na sledovaném katastru prováděli terénní prospekci T. Přidal a K. Faltýnek. T. Přidal nalezl několik střepů kultury s moravskou malovanou keramikou v trati „Na dílech".[15] Druhý jmenovaný se zaměřil na polohu v trati „Podhruší", odkud získal soubor raně až vrcholně středověké keramiky, raně novověkou keramiku, železnou rudu a strusku. Zároveň jím nasbíraná kolekce v trati „Záhumení" dokládá opakované osídlení v mladší době kamenné, v mladší době bronzové, mladší době železné, době římské, ve středověku a raném novověku.[16] Za zcela senzační můžeme označit objev dosud neznámého hradiska z pozdní doby kamenné v trati „Křéb" a patrně stejně datovaného sídliště v jeho blízkosti.[17]

Pravěké a středověké osídlení na katastru obce Senice na Hané (stav k 1. 6. 2015)

Na popisovaném katastru se dosud nepodařilo získat jediný artefakt naznačující osídlení v nejstarších pravěkých epochách – starší a střední době kamenné (1 000 000–5 600 let př. n. l.), pro něž je charakteristický přisvojovací způsob obživy, migrace a nestabilní formy osídlení. Nálezy ze starší doby kamenné známe z nedalekých Mladečských jeskyní a jejich blízkého okolí. Přímo z jeskyní pochází soubor kamenné štípané industrie, kostěné nástroje (tzv. hroty mladečského typu), ozdoby (provrtané zvířecí zuby), velké množství osteologického materiálu a především několik lidských lebek, které náleží mezi nejstarší antropologické nálezy *Homo Sapiens* ve střední Evropě.[18] Na druhou stranu se nám dochovala zmínka o objevu „předpotopního nosorožce" v trati „Rozsochy" (lokalita č. 6) a nelze také vyloučit, že k této pleistocenní fauně je možné připočítat i dva koňské femury získané na neznámém místě katastru.

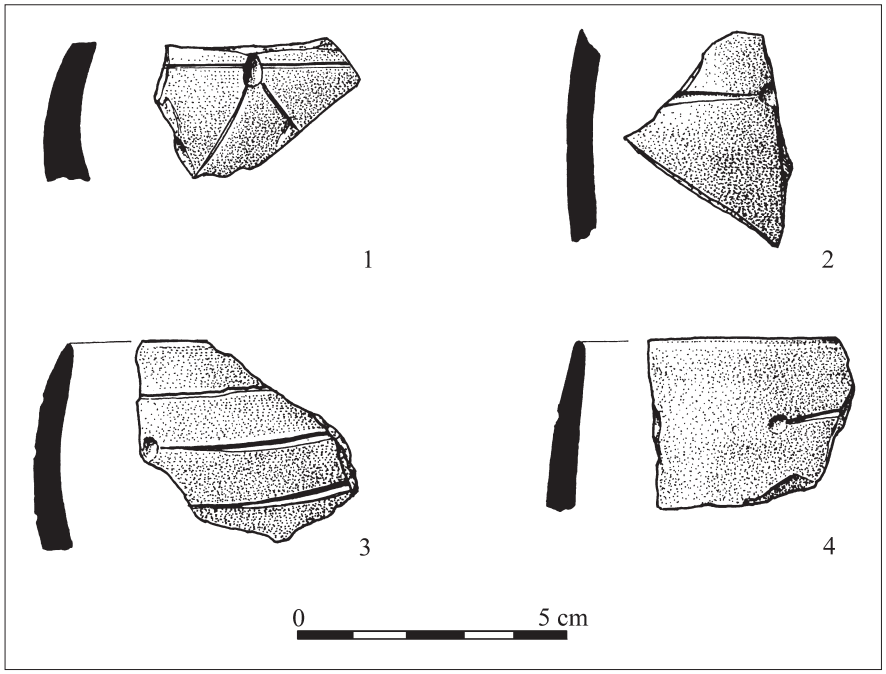

Obr. 2. Senička, nálezy kultury s lineární keramikou z trati „Záhumení". Kresba: Ilona Hradilová.

V následné mladší době kamenné (neolit, cca 5 600–3 800 let př. n. l.) dochází k přechodu z přisvojovacího způsobu obživy k produktivnímu hospodářství. Projevuje se především zakládáním stabilních vsí a také rozvojem zemědělství. Tehdejší vesnice jsou nejčastěji zakládány na úrodných půdách v blízkosti menších vodních toků. Pěstují se kulturní plodiny jako pšenice, oves, žito a pro potřeby výroby textilu len. Plochy pro budoucí pole se získávaly především žďářením (vypalováním) lesa. Zhruba současně s nástupem zemědělství dochází k domestifikaci některých stádních zvířat (kráva, prase, ovce, koza), která dávala mléko, vlnu a kůži. Vedle dosud známých štípaných nástrojů se začíná objevovat broušená kamenná industrie (kopytovité klíny, sekerky a sekeromlaty). Také pozorujeme masivní výrobu keramických nádob, které jsou vypalovány v jednoduchých pecích.

Na katastru Seničky máme doloženo osídlení kulturou s lineární keramikou v trati „Na dílech" (lokalita č. 3), kde nalezl R. Hošek několik střepů,[19] a v trati „Záhumení" (lokalita č. 4). Bylo zde zjištěno šest sídlištních objektů, z nichž se podařilo dva ovzorkovat. Vyzvednutou keramiku zdobí charakteristické ryté linie a důlky [obr. 2]. Do mladší doby kamenné náleží také nasbírané kolekce keramiky kultury s moravskou malovanou keramikou z trati „Na dílech" (lokalita č. 3), „Záhumení" (lokalita č. 4) a „Podhruší" (lokalita č. 5).[20] Je otázkou, jak přistoupit ke třem kamenným broušeným sekeromlatům [obr. 3] z jednoho žárového hrobu z doby bronzové v trati „Na dílech" (lokalita č. 3). Není totiž jasné, jestli pocházejí přímo z popisovaného území nebo z jiného katastru. Nicméně

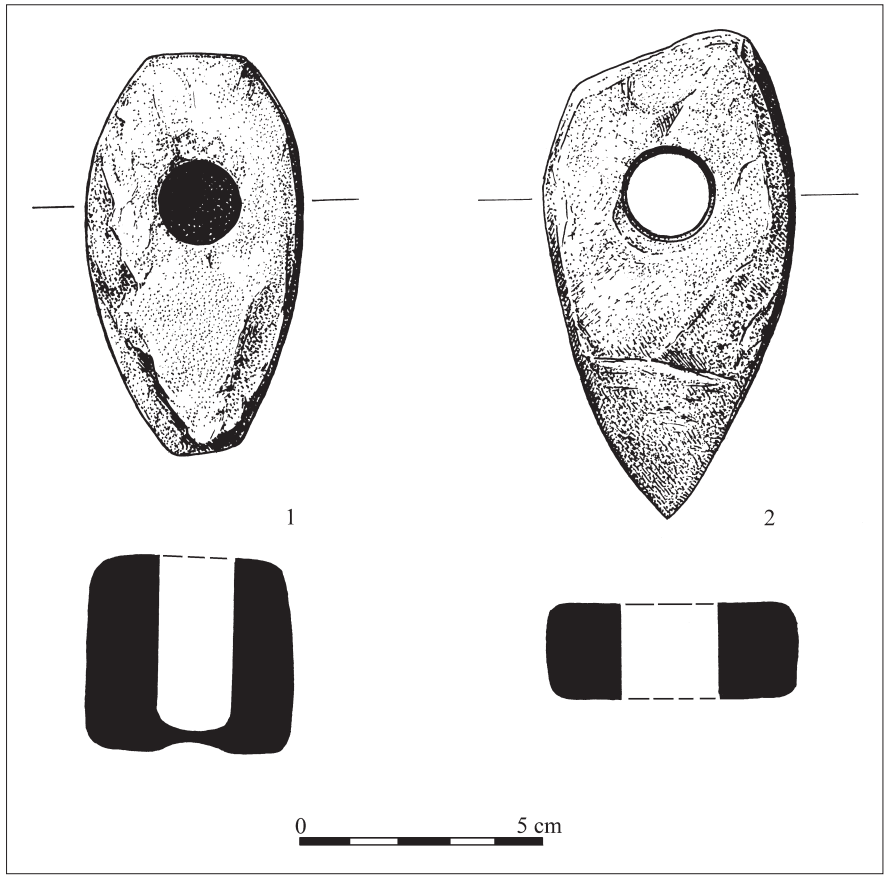

Obr. 3. Senička, kamenné sekeromlaty nalezené v hrobu lužické kultury. Kresba: Ilona Hradilová.

i z jiných částí republiky známe záměrné uložení evidentně starších broušených kamenných nástrojů do hrobů z mladších pravěkých epoch.[21] Podotkněme jen, že jeden z nich má navíc nedovrtaný otvor [obr. 3/1].

V pozdní době kamenné (eneolit, 3 800–2 000 let př. n. l.) nastává další výrazný rozvoj ve sféře hospodářské a také v oblasti sociálních vztahů. Lidé začínají zpracovávat kovy, nejprve měď a výjimečně se objevují i předměty ze stříbra a zlata. To předpokládá vydělení určité skupiny prospektorů a řemeslníků pracujících s tímto novým materiálem. Dalším výrazným předělem je zápřah dobytka, který předznamenává vynález kola. Zápřah usnadnil práci na poli a zároveň umožnil vznik vozu. Objevují se doklady dálkové směny – obchodu. V tomto období již můžeme pozorovat počátky sociální stratifikace společnosti, v níž roste postavení muže. Prokazatelně je doložen také vyšší počet opevněných lokalit, které často nacházíme ve strategicky výhodných polohách, v jejichž zázemích existovala běžná zemědělská sídliště.

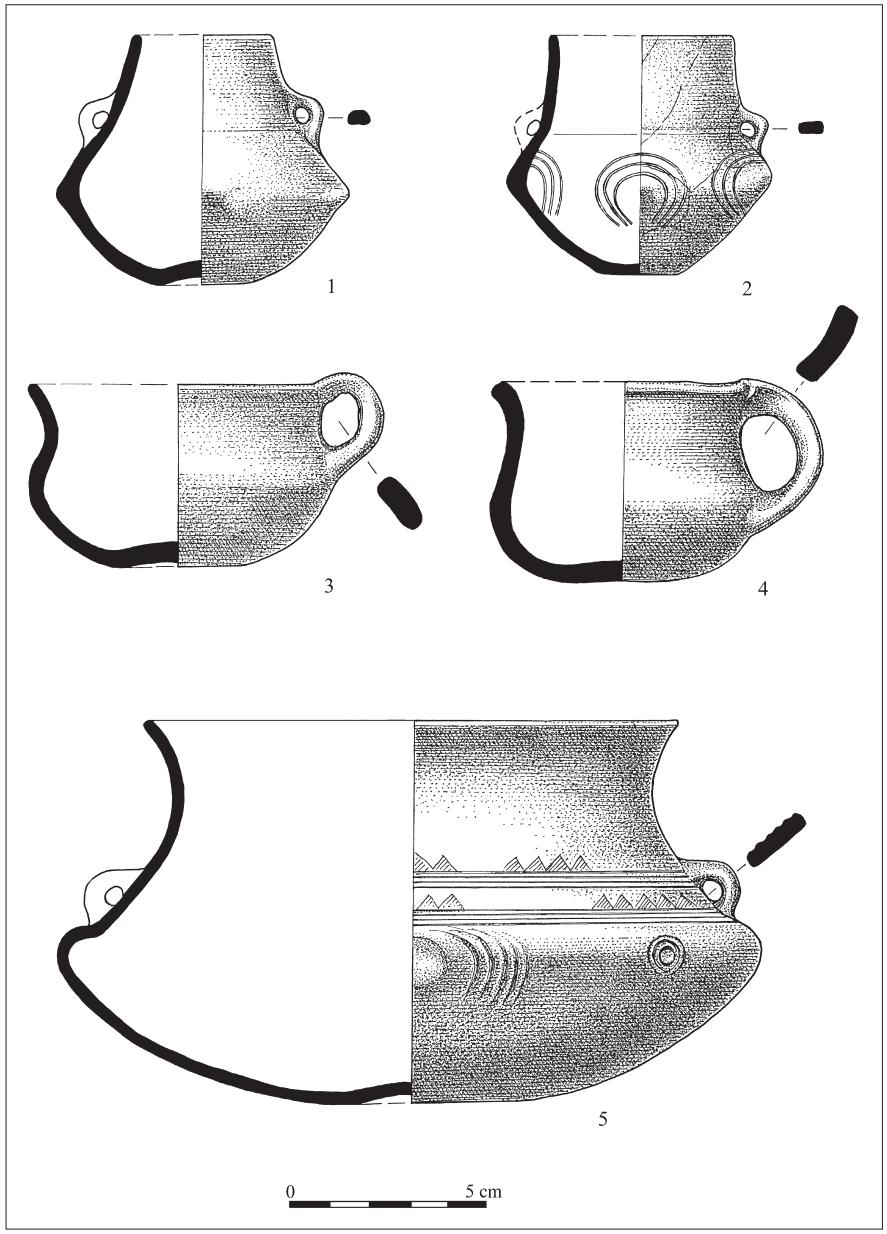

Obr. 4. Senička, výběr nálezů z pohřebiště lužické kultury v trati „Na dílech". Kresba: Ilona Hradilová.

Do pozdní doby kamenné náleží nově zjištěné hradisko v trati „Křéb" (lokalita č. 9) a sídliště v jeho blízkosti v trati „Panské" (lokalita č. 8). K jejich objevu došlo v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI) Ministerstva kultury ČR č. DF11P01OVV029 s názvem „Výzkum historických cest v oblasti severozápadní Moravy a východních Čech". Během hledání pozůstatků zaniklých komunikací došlo nejprve k objevu této opevněné lokality a následně i sídliště pod hradiskem. Fortifikovanou lokalitu v trati „Křéb" (lokalita č. 9) chrání dosud patrný val, geofyzikální průzkum zde doložil i příkop. Z areálu hradiska se podařilo povrchovým sběrem získat malou kolekci keramiky a pár štípaných nástrojů, které lze přiřknout kultuře nálevkovitých pohárů. Opevněná poloha mohla mít nejspíše vazbu na dálkovou komunikaci spojující Olomoucko s Moravskotřebovskem. Ze sídliště pod hradiskem pochází drobný soubor keramiky z pozdní doby kamenné. Podobnou nálezovou situaci hradiska a sídliště nebo sídlišť v jeho blízkém zázemí známe i z jiných částí střední Moravy.[22] Na závěr ještě podotkněme, že se jedná o dosud jedinou doloženou pravěkou opevněnou lokalitu na Litovelsku.

V následné době bronzové (2 000–750 let př. n. l.) již nezaznamenáváme tolik převratných změn jako v době kamenné. Lidstvo se naučilo zpracovávat slitinu mědi a cínu – bronz, jenž převládl nad ostatními kovy i kamennými artefakty. Bronzové nástroje bylo nutno zhotovovat odléváním do licích forem. Z bronzu je vyráběna většina nástrojů, zbraní, ozdob i předmětů denní potřeby. Nacházeny jsou i poklady (tzv. depoty) bronzových předmětů. Ty mohou představovat součást osobního vlastnictví, obětiny, sklad suroviny určené k dalšímu zpracování atd. Lidé v této době obývají jak opevněná centra, tak běžná rovinná (zemědělská) sídliště. Stále zřetelněji se projevuje sociální stratifikace, která je nejlépe postižitelná na pohřebištích doby bronzové. Známým fenoménem jsou poměrně rozsáhlé žárové nekropole, které se na našem území objevují v mladší i pozdní době bronzové; tento způsob pohřbívání se udržuje i v následné starší době železné.

Podle zaznamenaného ústního sdělení měla být objevena v trati „Podhruší" (lokalita č. 6) skrčená kostra, která by eventuálně mohla náležet do pozdní doby kamenné nebo do doby bronzové. Bohužel bez dalších informací nejsme schopni tuto předpokládanou dataci nijak zpřesnit. Většina ostatních nálezů patří do mladší až pozdní doby bronzové. Lokality z tohoto období známe ze Seničky v tratích „Zahumení" (lokalita č. 4), „Padělky" (lokalita č. 3) a „Vinohrady" (lokalita č. 7).[23] V letních měsících roku 2010 se podařilo získat K. Faltýnkovi keramiku lužické kultury v trati „Záhumení" (lokalita č. 4) a „Podhruší" (lokalita č. 5). Za ojedinělý nález lze označit sekerku se spojenými laloky, která má těžiště svého výskytu ve střední době bronzové.

Z popisovaného území registrujeme také jedno pohřebiště lužické kultury. Původně se rozkládalo v trati „Na dílech" východně od obce (lokalita č. 3), dnes jde patrně o areál zdejšího JZD a jeho blízké okolí. Hroby byly nacházeny hlavně jižně od silnice spojující Senici na Hané a Seničku, jeden zničený hrob evidujeme i severně od této komunikace. Z pohřebiště máme podle zmínek různé výpovědní hodnoty doloženo celkem deset hrobů nalezených mezi lety 1926–1942.[24] Hroby obsahovaly především keramiku [obr. 4, 5], přepálené bronzové předměty, skleněné korálky, přesleny a zbytky kremace nebožtíka. Patrně nejbohatší hrob objevil v roce 1932 J. Husička s K. Sedlákem. Hrob obsahoval 14 nádob, dva přesleny, bronzovou sekerku, bronzovou jehlici, bronzové kroužky, několik desítek bronzových plíšků, tři půlměsícovité ozdoby, bronzové spirálovité trubičky, dva skleněné korálky a tři kamenné sekeromlaty. Výbava tohoto hrobu zcela jistě naznačuje, že zde byl pohřben vysoce postavený jedinec tehdejší společnosti. Nelze úplně vyloučit, že by se mohlo jednat

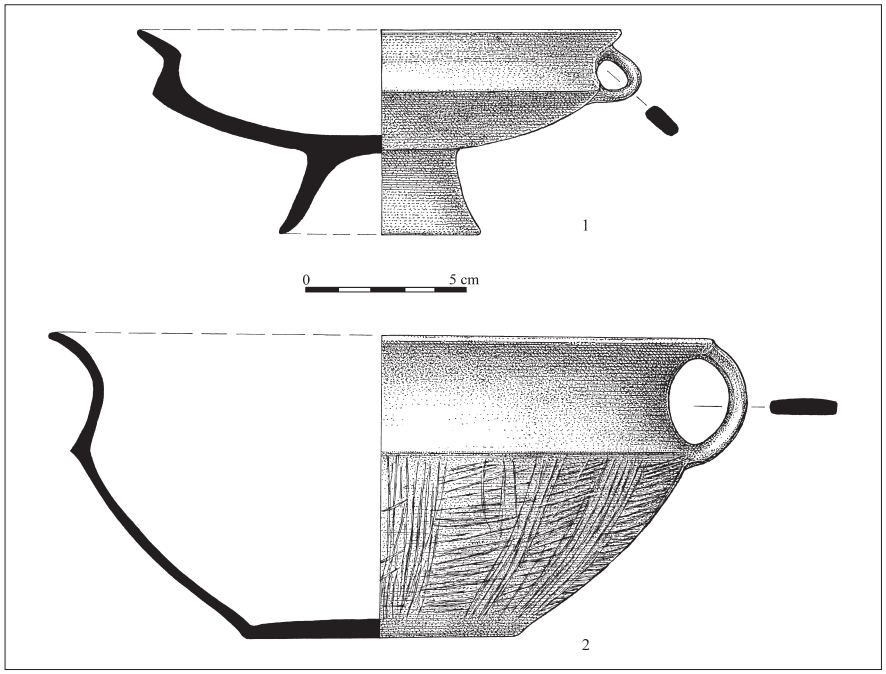

Obr. 5. Senička, výběr nálezů z pohřebiště lužické kultury v trati „Na dílech". Kresba: Ilona Hradilová.

o dvojhrob. Podle dnešního stavu bádání můžeme konstatovat, že se zde začalo pohřbívat někdy v závěru střední doby bronzové. Část hrobů můžeme datovat do mladší doby bronzové, jeden pak do pozdní doby bronzové.[25] Při stavbě kravína nejspíše došlo k masivnímu narušení této lokality. Podle zmínky v obecní kronice se zde narazilo na šest nádob volně rozmístěných v terénu s tím, že uvnitř každé z nich byly lebky a kosti zvířete.[26]

Starší doba železná (750–400 let př. n. l.) jen zvýraznila sociální rozvrstvení společnosti a dosti výrazně se zde vydělila vrstva náčelníků či velmožů obývající opevněná sídliště. Do rukou této vrstvy směřovaly luxusní výrobky ze středomořského prostředí, které jsou nacházeny v nejbohatších hrobech z tohoto období. Ty jsou v některých případech pod mohylami s bohatou výbavou „na poslední cestu". Z tohoto období známe jak běžná zemědělská sídliště, tak poměrně značný počet opevněných lokalit. Lidé v této době začínají zpracovávat nový materiál – železo, z něhož se začaly vykovávat především zbraně a nástroje. Bronz se dále využívá k výrobě šperků, ozdob nebo kovových nádob. V průběhu starší doby železné vede přes naše území tzv. jantarová stezka, která spojuje Pobaltí a vyspělé středozemní civilizace.

Do období starší doby železné náleží objevené sídliště na jižní straně návsi (lokalita č. 1). Během záchranných výzkumů ÚAPP Brno se podařilo zachytit jeden sídlištní objekt a část hliníku se sklípkovitě členěným dnem.[27] Přepokládá se, že tento typ objektů sloužil k těžbě hlíny. Do stejného časového úseku patří také střep z velké zásobnice, který na neznámém místě nalezl J. Kšír a věnoval jej do sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci.

V mladší době železné (400–50/30 př. n. l.) přišli na Moravu Keltové, známí z antických pramenů. Ti se usídlili na úrodných půdách, kde zakládali svá pole a vsi. Na Moravě se nacházejí i slavná oppida, z nichž nejblíže jsou například Staré Hradisko na Prostějovsku nebo hradisko Obírka na Přerovsku.[28] Keltové byli zručnými řemeslníky, razili své vlastní mince, zpracovávali sklo, železo, zlato, stříbro, měď či cín a také jako první začali na našem území vyrábět keramiku pomocí hrnčířského kruhu. Nakonec ale odcházejí z našeho území před rozpínavým tlakem Germánů.

Během doby římské (50/30 př. n. l – 400 let n. l.) a doby stěhování národů (400–568 n. l.) se na našem území zdržují germánské kmeny. Ty byly v podstatě na mnohem nižší technologické úrovni než Keltové, mohly se s nimi rovnat snad jen v práci s železem. Postupně začaly vstřebávat impulzy a kontakty z Římské říše a po ukončení markomanských válek (166–180 n. l.) už běžně užívají hrnčířského kruhu. Na sídlištích se v průběhu doby římské i stěhování národů objevuje importovaná keramika, skleněné nádoby, některé typy šatních spínadel a v neposlední řadě také římské mince. Rozpadem Říše římské nastává doba stěhování národů, v jejímž průběhu vznikaly a zanikaly germánské říše. Naším územím prošly některé kmeny (např. Langobardi) či jejich rozptýlené části, které se u nás přechodně usadily. Toto období končí v průběhu druhé třetiny 6. století, kdy na naše území přicházejí první Slované, čímž u nás začíná raný středověk.

Pouze z povrchových sběrů K. Faltýnka máme doložené osídlení na katastru Seničky z mladší doby železné a doby římské. V trati „Záhumení" (lokalita č. 4) se mu podařilo získat dvacet fragmentů keramiky, náležící do mladší doby železné, a několik střepů, které lze klást do doby římské. Další možný doklad o pobytu Germánů na sledovaném území představuje bronzová spona s podvázanou nožkou [obr. 6] ze sbírky litovelského muzea. Tyto spony jsou charakteristické pro 3. až konec 4. století.[29] Můžeme litovat, že k tomuto šatnímu spínadlu nejsou známé nálezové okolnosti.

Raný středověk (568–1 250 let n. l.) začal usazením Slovanů na našem území. Zpočátku byli Slované na poměrně nízké technologické úrovni. V průběhu 8. století započaly změny ve společnosti, které vedly k výstavbě hradišť a utváření elitních složek, v jejichž čele stál přední velmož se svou družinou. Postupně rostla úroveň jednotlivých řemesel, která, zvláště ve šperkařství, dosáhla v době Velkomoravské říše svého vrcholu. Po rozpadu Velké Moravy dochází k pauperizaci hmotné kultury a centrum raně středověké Moravy se posouvá do středního Pomoraví. Od druhé poloviny 10. věku postupně roste význam Olomouce, která se v 11. století stává sídlem údělných knížat i moravských biskupů.

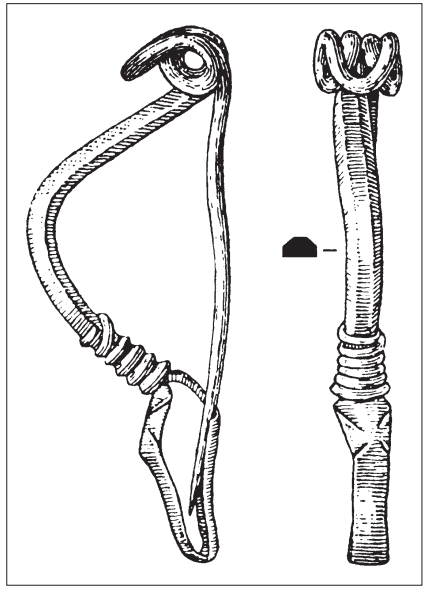

Obr. 6. Senička, bronzová spona z doby římské. Repro: Peškař, I.: Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren. Praha 1972, S. 186, Tf. 32/2.

Obr. 7. Senička, soustava čtyř raně středověkých železářských pecí na pozemku domu čp. 103. Foto: Jiří Schubert.

Na katastru Seničky máme doloženo několik raně středověkých lokalit. První z nich se nachází na pozemku domu čp. 103 (lokalita č. 2), kde se podařilo odkrýt soustavu čtyř železářských pecí [obr. 7]. Podle nového zpracování lze tyto pece klást do 8. až první poloviny 9. století, což odpovídá typově totožným výrobním objektům na Moravě.[30] Nelze vyloučit, že k hutnění železné rudy docházelo i v trati „Podhruší" (lokalita č. 5). Zde K. Faltýnek nalezl kolekci raně středověké keramiky z 9. století, strusku a železnou rudu (hematit).[31] Do 10. století náleží, podle keramických nálezů [obr. 8], tři objekty zachycené při pokládce telefonní kabelu v trati „Záhumení" (lokalita č. 4). Dva z nich jsou interpretovány jako pece, třetí jako standardní zásobní objekt.[32]

Senička je poprvé uvedena ve tvaru „in Pavro Senicz" (v malé Senici) roku 1348. Tehdy prodal vladyka Matěj ze Seničky olomoucké kapitule 15,5 hřivny platu v Seničce, Cakově a Loučce.[33] Nicméně archeologické nálezy z obce a blízkého okolí naznačují, že minimálně od přelomu 12. a 13. století zde máme doloženo kontinuální osídlení. Keramiku z přelomu 12. a 13. století registrujeme z pozemku domu čp. 103 (lokalita č. 2) a trati „Na Dílech" (lokalita č. 3). O něco mladší keramiku z průběhu 13. a 14. století [obr. 9] evidujeme na jižní

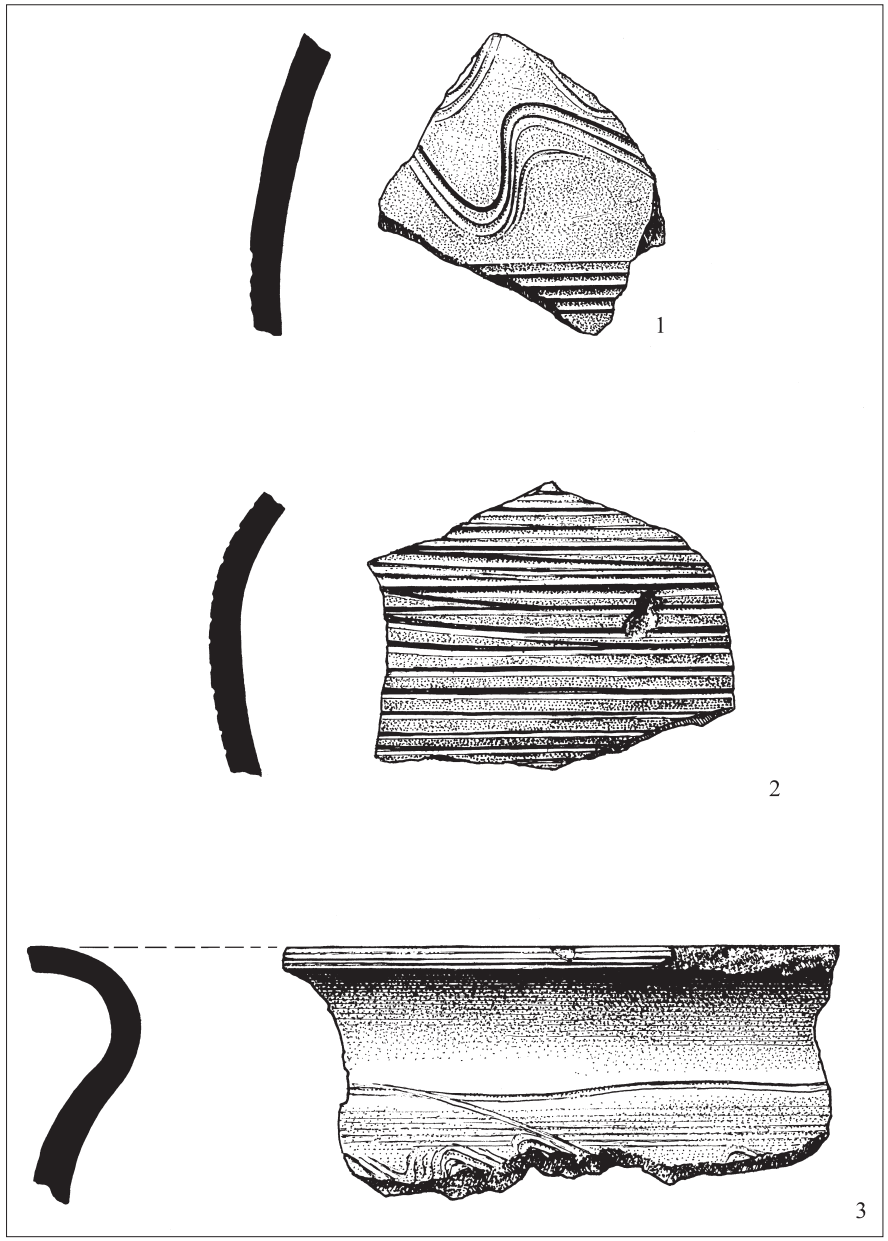

Obr. 8. Senička, raně středověká keramika z rozhraní intravilánu a extravilánu. Kresba: Ilona Hradilová.

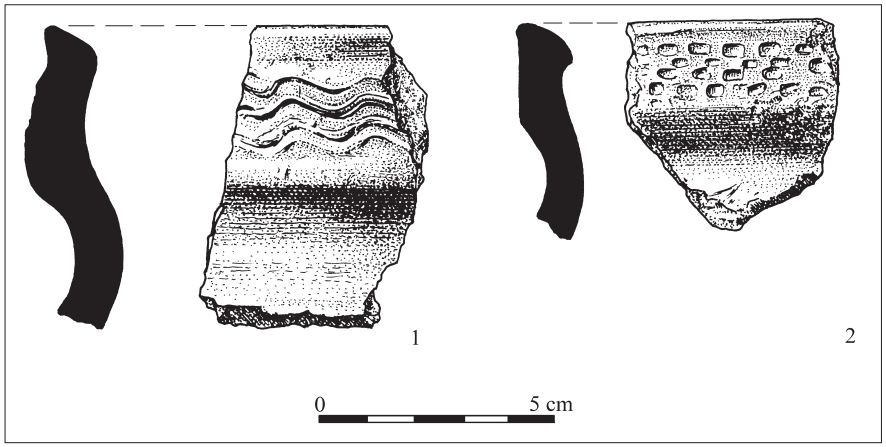

Obr. 9. Senička, keramika z vrcholného středověku získaná na návsi. Kresba: Ilona Hradilová.

straně návsi (lokalita č. 1), v trati „Podhruší" (lokalita č. 5) a v trati „Záhumení" (lokalita č. 4). Nalezená keramika v trati „Záhumení" nejspíše souvisí se zmínkou s objevenými lochy (středověký sklep).[34] Do závěru vrcholného středověku náleží dva stříbrné groše Vladislava II., získané v základech domu čp. 36 (lokalita č. 1). Do středověku náleží také tvrz Lysov ležící jihozápadně od Seničky (lokalita č. 10). Z nevelkého sídla je dnes patrná pouze vyvýšenina na hraně terasy a náznak příkopu. Bohužel odtud neznáme žádné archeologické nálezy, ale v písemných pramenech se tvrz objevuje v druhé polovině 14. století.[35]

Na obecní návsi bylo archeologickými výzkumy zachyceno také osídlení z raného novověku (lokalita č. 1); několik fragmentů novověké keramiky pochází z trati „Podhruší" (lokalita č. 6). Je pravděpodobné, že někde na katastru obce stával také smírčí kříž, který je dnes umístěný v kapličce z počátku 19. století. Bohužel jej nelze přesněji datovat než do období vrcholného středověku až raného novověku.[36]

Závěr

Na území Litovelska evidujeme první doklady osídlení už ve starší době kamenné. V různé intenzitě pokračuje až do vrcholného středověku, kdy nás o životě našich předků začínají lépe informovat písemné prameny. Na katastru Seničky zaznamenáváme deset archeologicky pozitivních lokalit s příslušnými nálezy. Většinu prezentovaných lokalit známe především ze zpráv z konce 19. století. Částečně i kvůli tomu dnes nedokážeme přesněji lokalizovat část starších nálezů či je podle velmi vágního popisu zařadit do jednotlivých období.

Podle současného stavu badání se zdá, že na sledovaném území bylo osídlení nejintenzivnější v mladší až pozdní době bronzové (lokalita č. 3, 4, 7 a k tomu je nutno připočítat některé nelokalizované nálezy), v raném (lokalita č. 2, 4 a 5) a vrcholném středověku (lokalita č. 1, 2, 4, 5 a 10). Jako poměrně ojedinělé se nám jeví, že z každého období zaznamenáváme na sledovaném území doklady osídlení. Můžeme předpokládat, že stále lze s novými archeologickými výzkumy a cílenou terénní prospekcí prohloubit naše znalosti o osídlení na katastru Seničky.

Soupis lokalit a archeologických nálezů z katastru obce Seničky (stav k 1. 6. 2015)

Lokalita č. 1

Trať, pomístní název, lokalizace

Náves, před domem čp. 16, 24 a 36. Lokalita se rozprostírá přímo na obecní návsi v nadmořské výšce okolo 260 m. Na ZM 1:25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 152 mm od Z s. č. a 169 mm od J s. č.

Kultury

Starší doba železná, vrcholný středověk a raný novověk.

Nálezy

V souvislosti s návsí se poprvé dovídáme o archeologických nálezech v roce 1959. Během opravy základů domu čp. 36 vyzvedl J. Svozil dva pražské groše Vladislava II. (1471–1516). Nové nálezy pocházejí až z jara 1996, kdy byl proveden záchranný archeologický výzkum na jižní straně návsi při budování vodovodu. Před domem čp. 24 se podařilo zachytit čtyři sídlištní objekty. Nejstarší z nich můžeme klást do starší doby železné (obj. č. 4), dva do vrcholného středověku (obj. č. 1 a 2) a poslední náleží do raného novověku (obj. č. 3). Další výzkum realizovali pracovníci prostějovské pobočky ÚAPP Brno v létě roku 2000. Před domem čp. 16 zjistili raně novověký objekt a opět před domem čp. 24 narazili na další objekt ze starší doby železné. Všechny tyto skutečnosti dokládají, že přímo uprostřed obce se nachází pravěké sídliště a následně byla tato poloha znovu osídlena ve vrcholném středověku až raném novověku.

Literatura

Archiv NZ VMO, složka Senička.
Archiv Městského muzea v Litovli, karton č. 4, Státní okresní archiv Olomouc (dále jen SOkA Olomouc).
Čižmář, M. – Geislerová, K. – Unger, J.: *Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998*. Brno 2000, s. 218.
Čižmář, M. – Geislerová, K.: *Výzkumy – Ausgrabungen 1999–2004*. Brno 2006, s. 269.
Šmíd, M.: *Závěrečná zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu Senička, okr. Olomouc budování vodovodu v obci* (1996), rukopis uložen v archivu NZ VMO.
Šmíd, M.: *Nálezová zpráva Senička 2000 ÚPS v intravilánu obce* (2000), rukopis uložen v archivu NZ VMO.

Uložení

Vlastivědné muzeum v Olomouci, přír. č. 122/98; přír. č. 2/2001, inv. č. A 102 104 – A 102 117.

Lokalita č. 2

Trať, pomístní název, lokalizace

Pozemek domu čp. 103. Naleziště leží v intravilánu obce asi 380 m jihovýchodně od návsi v nadmořské výšce 255 m. Na ZM 1:25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 178 mm od Z s. č. a 38 mm od J s. č.

Kultury
Raný středověk, vrcholný středověk.

Nálezy
V roce 1980 narazil M. Absolon při kopání studny na bochníkovitý útvar tvrdě vypálené hlíny se škvárovitou výplní. V blízkém okolí pak nalezl několik střepů a kraví roh. Přivolaný archeolog z Vlastivědného muzea v Olomouci V. Dohnal v těchto místech provedl záchranný výzkum. Sondou o velikosti 3,5 × 2 m se mu podařilo zachytit baterii čtyř pecí zahloubenou do svahu. Šlo o kupolovité pece umístěné v řadě vedle sebe s orientací Z–V. Všechny měly shodnou konstrukci; nahoře bylo ústí šachty a dmýchacího průduchu, vpředu se nacházely odpichové otvory, obrácené po svahu směrem k jihu, a také mírně zahloubená předpecní jáma asi 1 m široká, odkud se pece obsluhovaly. Přibližně 40 cm dlouhý tunel vedl od odpichového otvoru do mělce zahloubené nístěje, kam vyúsťovala shora šachta pod úhlem asi 60 stupňů. U spodního konce na šachty navazoval dmýchací průduch. Vnitřní prostor byl vymazán bělavým písčitým výmazem. Uvnitř výrobního zařízení se vyskytovala škvárovitá výplň obsahující hroudy houbovitého železa. Na základě stejného konstrukčního provedení je tato baterie přiřazena k pecím typu Želechovice.
Kromě baterie pecí se podařilo prozkoumat objekt vakovitého tvaru u severního okraje sondy. V. Dohnal celou soustavu pecí vročil do závěru 12. a do první poloviny 13. století. Podle něj zachycený objekt u severního okraje sondy, který podle několika fragmentů náleží do závěru 12. století, zanikl dříve, než došlo k vybudování čtyř pecí. Nicméně podle nového vyhodnocení nálezové situace lze připustit, že soustava pecí náleží, především na základě stejného konstrukčního schématu, do 8. až první poloviny 9. století a sídlištní objekt u severního okraje sondy vznikl až první polovině 13. století, kdy při jeho hloubení došlo k porušení jedné z pecí.

Literatura
Archiv NZ VMO, složka Senička.
Dohnal, V.: Středověké železářské pece v Seničce (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů 1980*. Brno 1982, s. 39–40.
Dohnal, V.: Medieval bloombery furnaces excavated at Senička, northern Moravia. *Archeologické rozhledy*, 1982, roč. 34, 1982, č. 1, s. 80.
Hlubek, L. – Šlézar, P.: Doklady zpracování železa v raném středověku na území Uničovska a Litovelska. *Archeologia historica* 39/2, 2014, s. 587–588, 593–594, 600–601.
Pleiner, R.: *Iron in archeology*. Praha 2006, s. 191–192.
Souchopová, V.: *Počátky západoslovanského hutnictví železa ve světle pramenů z Moravy*. Studie Archeologického ústavu AV ČR XV. Brno 1995, s. 19–20.
Souchopová, V. – Stránský, K.: *Tajemství dávného železa. Archeometalurgie objektivem mikroskopu*. Brno 2008, s. 38–39.
Tymonová, M.: Archeologické nálezy v katastru Seničky. In: Koudela, M. – Pospěch, P. – Tymonová, M. (eds.): *Paměti obce Seničky*. Olomouc 1997, s. 7.

Uložení
Vlastivědné muzeum v Olomouci, přír. č. 130/80, inv. č. A 25 121–A 25 145.

Lokalita č. 3

Trať, pomístní název, lokalizace
„Na Dílech“, „Padělky“, rozhraní intravilánu a extravilánu, areál JZD. Lokalita se rozkládá 650 m východně od obce podél silnice ze Seničky do Senice na Hané. Jedná se o mírně nakloněnou potoční terasu v nadmořské výšce 260 m. Na ZM 1:25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 190 mm od Z s. č. a 41 mm od J s. č.

Kultury
Kultura s lineární keramikou, kultura s moravskou malovanou keramikou, lužická kultura, raný středověk.

Nálezy
V roce 1926 píše I. L. Červinka dopis adresovaný Archeologickému ústavu v Praze, v němž se zmiňuje o objevu žárového hrobu na poli p. Dostála na katastru Seničky. Další hrob se podařilo na stejném pozemku zjistit J. Husičkovi v roce 1932 a vyzvedl jej za dohledu K. Sedláka. Z novinového článku vyplývá, že uprostřed hrobu stály dvě velké urny. První z nich dosahovala výšky 70 cm a druhá 50 cm. Obě popelnice překrývaly mísy, otočené dnem vzhůru. V nižší popelnici se nacházely lidské ostatky, bronzová jehlice, bronzové kroužky, zeleně zbarvené skleněné korálky a tři menší nádobky. Urny obklopovalo sedm dalších nádob. Ostatní milodary, ale už bez přesnější lokalizace, měly tvořit dva přesleny, bronzová sekerka s tulejkou a ouškem, 60–70 malých bronzových plíšků (snad ozdoby oděvu), tři půlměsícovité ozdoby, několik spirálovitých trubiček a kamenné broušené sekeromlaty (jeden nedovrtaný, jeden mírně poškozený a týl dalšího). Nedlouho poté na pozemek J. Dostála dorazil R. Hošek z Dubicka, který se zde pokoušel také najít nějaké hroby. To se mu sice nepovedlo, ale nejspíše objevil sídlištní objekt a několik střepů, které lze přiřknout kultuře s lineární keramikou.
V roce 1932 zachránil J. Husička ze zničeného hrobu na pozemku p. Navrátila malou amforku a bronzovou jehlici s terčovitou hlavicí dlouhou 42 cm. V následném roce prozkoumal J. Novotný na pozemku p. Dostála dalších pět hrobů, přičemž v nejbohatším z nich se nacházelo 20 nádob, v dalších pak 16, 10, 8 a 4 nádoby. J. Novotný si tento materiál vzal domů, kde jej slepoval a konzervoval. Stejným pohřebištěm se dále zabýval K. Schirmeisen v roce 1934. K dispozici měl veškeré milodary z nekropole od K. Sedláka a J. Husičky, ale nálezy z pěti hrobů od J. Novotného si jen zběžně prošel, neboť kompletace nádob ještě nebyla hotová. Podle K. Schirmeisena lze velkou část pohřebiště zařadit do mladší doby bronzové a pouze jeden hrob patří do pozdní doby bronzové.
Podle záznamu se zdá, že se později, v roce 1936, našel ještě jeden hrob, z něhož má pocházet nádobka s ouškem a okřín. Poslední hrob byl zjištěn při čistění silničního příkopu cestářem A. Kvapilíkem a J. Malým v říjnu 1942. Obsahoval tři velké zásobnice a tři menší nádobky. Je velmi pravděpodobné, že při stavbě kravína v Seničce došlo ke zničení velké části tohoto pohřebiště. V literatuře lze narazit na zmínku, že se zde nalezlo šest nádob volně rozmístěných v terénu; uvnitř každé z nich byly lebky a kosti zvířete.

V roce 1997 zde byly pokládány telefonní kabely a výkopová rýha proťala čtyři raně středověké objekty na rozhraní intravilánu a extravilánu obce. Zjištěné objekty se nacházely v rozmezí 150 m. Dva z nich (č. 1 a 2) jsou interpretovány jako pece. Získaná keramika datuje tři z těchto objektů do 10. století a poslední objekt je možnost klást do přelomu

12. a 13. století. V novém tisíciletí zde nalezl T. Přidal několik střepů, které lze přiřadit kultuře s moravskou malovanou keramikou.

Literatura

Archiv NZ VMO, složka Senička.
Archiv Archeologického ústavu Akademie věd České Republiky, složka Senička.
Čižmář, M. – Geislerová, K. – Unger, J.: *Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998*. Brno 2000, s. 218.
Pinkava, V.: *Litovelský okres*. Brno 1903, s. 279.
Schirmeisen, K.: Vorgeschichtfunden aus dem Litteuer Bezirk. *Zeitschrift des Deutschen Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens* 36, 1934, 29–39.
Šabatová, K.: K datování žárového hrobu H 46 ze střední doby bronzové v Přáslavicích. In: *Ročenka 1997. Ústav archeologické památkové péče Olomouc*. Olomouc 1998, s. 100–105.
Salaš, M.: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku*. Díl 1. Brno 2005, s. 105–106.
Šabatová, K.: K sociální struktuře lužické kultury časných a starších popelnicových polí se zvláštním zřetelem k pohřebišti v Přáslavicích na Olomoucku. In: Kazdová, E. – Podborský, V. (eds.): *Studium sociálních a duchovních struktur pravěku*. Brno 2007, s. 278–279.
Šmíd, M.: *Nálezová zpráva Senička (DOK Olšany – Cholina 1996/97)*. Rukopis nálezové zprávy uložený v archivu NZ VMO.
Tymonová, M.: Archeologické nálezy v katastru Seničky. In: Koudela, M. – Pospěch, P. – Tymonová, M. (eds.): *Paměti obce Seničky*. Olomouc 1997, s. 6–7.

Uložení

Vlastivědné muzeum v Olomouci, přír. č. 90/76, inv. č. A 53 863–A 53 865, A 69 537, A 80 490–A 80 538, A 80 540–A 80 546; přír. č. 117/98.

Lokalita č. 4

Trať, pomístní název, lokalizace

„Záhumení". Lokalita se nachází asi 350 m severně od obecní návsi na mírně nakloněné potoční terase. Na severu ji ohraničuje Vojnická stružka a z jižní strany okraj obce. Na ZM 1:25 000 (list 24-221) se jedná o okolí bodu daného souřadnicemi 170 mm od Z s. č. a 56 mm od J s. č.

Kultury

Kultura s lineární keramikou, kultura s moravskou malovanou keramikou, lužická kultura, mladší doba železná, doba římská, středověk, raný novověk.

Nálezy

Už v 19. století učitel V. Augustin odtud popisoval nálezy popelnic a také J. Smyčka publikoval ústní sdělení místních obyvatel o zdejších objevech keramiky. V roce 1997 proťala výkopová rýha pro telefonní kabel šest archeologických objektů, z nichž se část podařilo prozkoumat. Podle vyzvednutého materiálu je lze zařadit do mladší doby kamenné. V roce 2010 zde prováděl povrchové sběry K. Faltýnek. Ten shromáždil kolekci keramiky, která dokládá opakované osídlení v těchto místech v mladší době kamenné, mladší době bronzové, mladší době železné, době římské, na počátku vrcholného středověku a v raném novověku.

Literatura

Augustin, V.: Dopisy ze Seničky. Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, roč. 1, 1884, s. 78.
Čižmář, M. – Geislerová, K. – Unger, J.: *Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998*. Brno 2000, s. 218.
Faltýnek, K.: Senička (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 52-1, Brno 2011, s. 173–174.
Faltýnek, K.: Senička (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 52-2, Brno 2011, s. 199.
Faltýnek, K.: Senička (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 52-2, Brno 2011, s. 216.
Faltýnek, K.: Senička (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 52-2, Brno 2011, s. 193.
Pinkava, V.: *Litovelský okres*. Brno 1903, s. 278–279.
Smyčka, J.: Z pravěku dějiny Seničky na Litovelsku. *Selská stráž*, roč. 14, 1916, č. 17, 24. 4., s. 2.
Šmíd, M.: *Nálezová zpráva Senička (DOK Olšany – Cholina 1996/97)*. Rukopis nálezové zprávy uložený v archivu NZ VMO.

Uložení

Vlastivědné muzeum v Olomouci, přír. č. 117/98; Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

Lokalita č. 5

Trať, pomístní název, lokalizace

„Podhruší". Popisovaná lokalita leží přibližně 550 m severozápadně od návsi. Jedná se o k východu obrácený svah v nadmořské výšce od 260 do 280 m. Na ZM 1:25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 155 mm od Z s. č. a 58 mm od J s. č.

Kultury

Kultura s moravskou malovanou keramikou, lužická kultura, raný středověk, vrcholný středověk, raný novověk.

Nálezy

Podle ústního sdělení, které zaznamenal J. Smyčka, byla v této poloze nalezena popelnice a kostra skrčka (?). Novější nálezy zde získal povrchovým sběrem K. Faltýnek. Nasbíraný soubor keramiky naznačuje osídlení této trati v mladší době kamenné, mladší době bronzové, v raném středověku, vrcholném středověku a raném novověku. Je možné, že kolekce strusky a několik kusů železné rudy patrně indikují možnou přítomnost pece na hutnění železa z raného středověku.

Literatura

Faltýnek, K.: Senička (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 52-1, Brno 2011, s. 174.
Faltýnek, K.: Senička (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 52-1, Brno 2011, s. 193–194.
Faltýnek, K.: Senička (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 52-2, Brno 2011, s. 199.
Hlubek, L. – Šlézar, P.: Doklady zpracování železa v raném středověku na území Uničovska a Litovelska. *Archeologia historica* 39/2, 2014, s. 591, 600–601.
Smyčka, J.: Z pravěku dějiny Seničky na Litovelsku. *Selská stráž*, roč. 14, 1916, č. 17, 24. 4., s. 2.

Uložení

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

Lokalita č. 6

Trať, pomístní název, lokalizace
„Rozsochy“. Zhruba 900 m severozápadně od návsi najdeme k jihovýchodu obrácený svah, kde měla být zjištěna kostra nosorožce. Na ZM 1:25 000 (list 24-221) se jedná o okolí bodu daného souřadnicemi 136 mm od Z s. č. a 51 mm od J s. č.

Kultury
Pleistocenní fauna.

Nálezy
Z této trati jsou v literatuře uváděny kosti předpotopního nosorožce. Na druhou stranu obecní kronikář uvádí, že se zde žádné kosti nenalezly.

Literatura
Augustin, V.: Dopisy ze Seničky. Časopis *Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci*, roč. 1, 1884, s. 78.
Pinkava, V.: *Litovelský okres*. Brno 1903, s. 278.
Smyčka, J.: Z pravěku dějiny Seničky na Litovelsku. *Selská stráž*, roč. 14, 1916, č. 17, 24. 4., s. 2.
Tymonová, M.: Archeologické nálezy v katastru Seničky. In: Koudela, M. – Pospěch, P. – Tymonová, M. (eds.): *Paměti obce Seničky*. Olomouc 1997, s. 5.

Uložení
Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

Lokalita č. 7

Trať, pomístní název, lokalizace
„Vinohrady“. Lokalita se rozprostírá asi 550 m západně od obce. Jedná se o k jihovýchodu obrácený svah, který postupně klesá k říčce Blatě. Na ZM 1:25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 146 mm od Z s. č. a 36 mm od J s. č.

Kultury
Lužická kultura (?).

Nálezy
Jako první na nálezy v této trati upozornil V. Augustin, který odtud uváděl střepy z popelnic. Z novinového článku J. Smyčky vyplývá, že byly objeveny „odpadkové jámy“.

Literatura
Augustin, V.: Dopisy ze Seničky. *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci*, roč. 1, 1884, s. 78.
Pinkava, V.: *Litovelský okres*. Brno 1903, s. 278.
Smyčka, J.: Z pravěku dějiny Seničky na Litovelsku. *Selská stráž*, roč. 14, 1916, č. 17, 24. 4., s. 2.

Uložení
Neznámé, ale nelze vyloučit, že některé z nelokalizovaných nálezů mohou pocházet odtud.

Lokalita č. 8[37]

Trať, pomístní název, lokalizace
„Panské“. Lokalita leží asi 850 m jihozápadně od obce. Jedná o k jihovýchodu obrácený svah, který postupně klesá k říčce Blatě. Nadmořská výška se pohybuje od 260 do 280 m. Na ZM 1:25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 136 mm od Z s. č. a 28 mm od J s. č.

Kultury
Pozdní doba kamenná (kultura nálevkovitých pohárů).

Nálezy
V roce 2012 zde K. Faltýnek a P. Šlézar získali několik nálezů keramiky z pozdní doby kamenné. Je vysoce pravděpodobné, že se jedná o zemědělské sídliště v zázemí blízkého hradiska (lokalita č. 9).

Literatura
Nepublikováno.

Uložení
Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

Lokalita č. 9[38]

Trať, pomístní název, lokalizace
„Křéb“. Popisovaná lokalita se rozkládá přibližně 800 m jihozápadně od návsi. Jde o zalesněný kopec s nadmořskou výškou okolo 300 m. Na ZM 1:25 000 (list 24-221) ho najdeme v okolí bodu daného souřadnicemi 152 mm od Z s. č. a 15 mm od J s. č.

Kultury
Pozdní doba kamenná (kultura nálevkovitých pohárů).

Nálezy
V roce 2012 zde identifikovali K. Faltýnek a P. Šlézar pravěké hradisko, které bylo opevněno ještě dnes patrným valem. Z opevněného areálu se podařilo získat malou kolekci štípaných nástrojů a keramiky. Nalezený materiál dokládá osídlení hradiska v pozdní době kamenné. Pravděpodobně lze zdejší osídlení přiřknout kultuře nálevkovitých pohárů.

Literatura
Nepublikováno.

Uložení
Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

Lokalita č. 10

Trať, pomístní název, lokalizace

„Na zámku", „Lysov". V této trati se nachází málo znatelné pozůstatky středověké tvrze. Opevnění bylo vystavěno na hraně příkré terasy spadající k říčce Blatě. Poloha leží v zalesněném terénu s nadmořskou výškou 280–290 m. Na ZM 1:25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 116 mm od Z s. č. a 12 mm od J s. č.

Kultury

Vrcholný středověk.

Nálezy

Bohužel dosud nemáme k dispozici nálezy, které můžeme jednoznačně spojit s touto tvrzí. Pouze z ústních zmínek víme, že měly kopat poklady děti a objevily zde pouze kameny.

Literatura

Augustin, V.: Dopisy ze Seničky. *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci,* roč. 1, 1884, s. 79.

Nekuda, V. – Unger, J.: *Hrádky a tvrze na Moravě*. Brno 1981, s. 187.

Pinkava, V.: *Litovelský okres*. Brno 1903, s. 281–282.

Plaček, M.: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha 2001, s. 370–371.

Smyčka, J.: Z pravěku dějiny Seničky na Litovelsku. *Selská stráž* XIV, 1916, č. 17, 24. 4., s. 2.

Tymonová, M.: Archeologické nálezy v katastru Seničky. In: Koudela, M. – Pospěch, P. – Tymonová, M. (eds.): *Paměti obce Seničky*. Olomouc 1997, s. 9–10.

Uložení

Neznámé.

Nelokalizované nálezy

U většiny těchto artefaktů známe pouze katastr obce, ale již žádné další bližší nálezové okolnosti. Jedná se především o materiál z Městského muzea v Litovli, převedený do olomouckého Vlastivědného muzea. Pokud byl již předmět publikován, uvádíme zde i odpovídající pramen.

1) Bronzová sekerka s laloky; přír. č. 90/76; inv. č. A 69 537 (L 3480); datování: střední doba bronzová; kat. území: Senička (lom).
   Literatura: Furmánek, V.: Bronzová industrie středodunajské mohylové kultury na Moravě. *Slovenská archeológia*, roč. 21, 1973, č. 1, s. 82.
2) Bronzová spona s podvázanou nožkou; přír. č. 90/76; inv. č. (L 3 477); datování: doba římská; kat. území: Senička.
   Literatura: Peškař, I.: *Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren*. Praha 1972, S. 44, Tf. 32/2.
3) Střep ze zásobnicovité nádoby s jazykovitým výčnělkem; přír. č. 574/64; inv. č. A 80 539; datování: starší doba železná; kat. území: Senička.
   Literatura: Skutil, J.: Oddělení pro prehistorii. *Zprávy SLUKO*, 1954, č. 33–34, s. 3.
4) Přeslen, přír. č. 90/76; inv. č. (L 3 454); datování: pravěk; kat. území: Senička.
   Literatura: nepublikováno.
5) Zdobený kulovitý přeslen, přír. č. 90/76; inv. č. (L 3 459); datování: pravěk; kat. území: Senička.
   Literatura: nepublikováno.
6) Kamenné drtidlo; přír. č. 90/76; inv. č. (L 3 583); datování: pravěk; kat. území: Senička.
   Literatura: nepublikováno.
7) Kamenná zrnotěrka; přír. č. 90/76; inv. č. (L 3 697); datování: pravěk; kat. území: Senička.
   Literatura: nepublikováno.
8) Džbánek s uchem a vyhrnutým okrajem, šedý, zdobený pod okrajem třemi vodorovnými rýhami; přír. č. 90/76; inv. č. (L 3 973); datování: vrcholný středověk; kat. území: Senička.
   Literatura: nepublikováno.
9) Dva koňské femury; inv. č. VMO 3 649–3 650; datování: pleistocén; kat. území: Senička.
   Literatura: nepublikováno.

Poznámky

1 Demek, J. a kol.: *Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny.* Praha 1987, s. 120, 421.

2 Augustin, V.: Dopisy ze Seničky. *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci*, roč. 1, 1884, s. 78–79; Tymonová, M.: Archeologické nálezy v katastru Seničky. In: Koudela, M. – Pospěch, P. – Tymonová, M. (eds.): *Paměti obce Seničky*. Olomouc 1997, s. 5.

3 Červinka, I. L.: *Morava za pravěku*. Brno 1902, s. 144, 228.

4 Pinkava, V.: *Litovelský okres*. Brno 1903, s. 278–279.

5 Smyčka, J.: Z pravěku dědiny Seničky na Litovelsku. *Selská stráž*, roč. 14, 1916, č. 17, 24. 4., s. 2.

6 Schirmeisen, K.: Vorgeschichtfunden aus dem Litteuer Bezirk. *Zeitschrift des Deutschen Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens* 36, 1934, 31–35.

7 Archiv nálezových zpráv VMO (dále jen archiv NZ VMO), složka Senička; Tymonová, M.: (pozn. 2), s. 5.

8 Tymonová, M.: (pozn. 2), s. 7.

9 Kaliszová, D.: Archeologická sbírka z muzea v Litovli. *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci*, 1983, č. 222, s. 35–39.

10 Výzkum většího rozsahu byl proveden například v Unčovicích (Dohnal, V.: Lužické a laténské sídlištní objekty v Unčovicích (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 1976, Brno 1978, s. 43–45), dále se jednalo o akce menšího rozsahu, jako například na katastrálním území Choliny (Hlubek, L.: Pravěké a raně středověké osídlení na katastru obce Choliny (okr. Olomouc). *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2011, č. 302, s. 82, pozn. 12) nebo Řimic (Dohnal, V.: Nová sídlištní lokalita s páskovou keramikou v Řimicích (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 1979, Brno 1981, s. 10).

11 Dohnal, V.: Středověké železářské pece v Seničce (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů 1980*. Brno 1982, s. 39–40; Dohnal, V.: Medieval bloombery furnaces excavated at Senička, northern Moravia. *Archeologické rozhledy*, roč. 34, 1982, č. 1, s. 80.

12 Tymonová, M.: (pozn. 2), s. 5–7.

13 Čižmář, M. – Geislerová, K. – Unger, J.: *Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998*. Brno 2000, s. 218; Čižmář, M. – Geislerová, K.: *Výzkumy – Ausgrabungen* 1999–2004. Brno 2006, s. 269.

14 Čižmář, M. – Geislerová, K. – Unger, J.: (pozn. 13), s. 218.

15 Děkuji touto cestou T. Přidalovi za zpřístupnění materiálu z jeho sběrů.

16 Faltýnek, K.: Senička (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 52-1, Brno 2011, s. 173–174, 199, 216, 226; Faltýnek, K.: Senička (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 52-2, Brno 2011, s. 193–194.

17 Děkuji touto cestou Mgr. P. Šlézarovi a K. Faltýnkovi z Národního památkového ústavu, územní odborné pracoviště v Olomouci, za poskytnuté informace k těmto dosud nepublikovaným lokalitám na katastru Seničky.

18 Souborně i s další literaturou např. Oliva, M.: *Pohřebiště kromaňonců v Mladečských jeskyních*. Archeologické památky střední Moravy, svazek 6, Olomouc 2003.

[19] Archiv Archeologického ústavu AV ČR, složka Senička.

[20] Faltýnek, K.: Senička (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů 52-1*, Brno 2011, s. 173–174. Děkuji touto cestou T. Přidalovi za zpřístupnění materiálu z jeho sběrů.

[21] Srovnej Menšík, P.: Nálezy broušené kamenné industrie v mladších pravěkých kulturách v jižních a západních Čechách. *Časopis společnosti přátel starožitností*, roč. 118, 2010, č. 2, s. 84–85.

[22] Srovnej Šmíd, M.: *Rmíz u Laškova: pevnost kultury nálevkovitých pohárů*. Archeologické památky střední Moravy 14, Olomouc 2007, s. 72–75; Daňhel, M.: Archeologické lokality a nálezy na katastru Úsova. *Střední Morava*, 2014, č. 37, s. 52; Šmíd, M.: *Hrad u Bílovic, hradisko z pozdní doby kamenné nad Běleckým mlýnem*. Archeologické památky střední Moravy 18, Olomouc 2010, s. 90–92.

[23] V literatuře uváděné nálezy z konce 19. století považoval I. L. Červinka za lužické. Srovnej Červinka, I. L.: (pozn. 3), s. 228.

[24] Archiv NZ VMO, složka Senička.

[25] Schirmeisen, K.: (pozn. 6), s. 34–35.

[26] Tymonová, M.: (pozn. 2), s. 6–7.

[27] Šmíd, M.: Senička, okr. Olomouc, budování vodovodu v obci. Rukopis nálezové zprávy uložený v archivu NZ VMO, složka Senička.

[28] K tomu například Čižmář, M.: *Keltské oppidum Staré Hradisko*. Archeologické památky střední Moravy, svazek 4, Olomouc 2005; Čižmář, M. – Salaš, M.: Nové hradiště v Moravské bráně. *Archeologické rozhledy*, roč. 62, 2009, č. 1, s. 66–70, 72.

[29] Peškař, I.: *Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren*. Praha 1972, S. 44, 110–112.

[30] Hlubek, L. – Šlézar, P.: Doklady zpracování železa v raném středověku na území Uničovska a Litovelska. *Archeologia historica* 39/2, 2014, s. 587–588, 593–594, 600–601.

[31] Hlubek, L. – Šlézar, P.: (pozn. 30), s. 591, 600.

[32] Šmíd, M.: *Nálezová zpráva Senička (DOK Olšany – Cholina 1996/97)*. Rukopis nálezové zprávy uložený v archivu NZ VMO.

[33] Pinkava, V.: (pozn. 4), s. 279–280; Koudela, M.: Z historie obce Seničky. In: Koudela, M. – Pospěch, P. – Tymonová, M. (eds.), *Paměti obce Seničky*. Olomouc 1997, s. 7. Zde i další informace o historii obce.

[34] K problematice středověkých lochů např. Kos, P.: Středověký loch v Kloboukách-Bohumilicích. *Sborník regionálního muzea v Mikulově – regioM*. Mikulov 2008, s. 53–61.

[35] Například Nekuda, V. – Unger, J.: *Hrádky a tvrze na Moravě*. Brno 1981, s. 187; Plaček, M.: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha 2001, s. 370–371.

[36] Machovský, J.: *Smírčí kříže mikroregionu Litovelsko*. Litovel 2008.

[37] Děkuji touto cestou Mgr. P. Šlézarovi a K. Faltýnkovi z Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Olomouci, za poskytnuté informace o této lokalitě.

[38] Děkuji touto cestou Mgr. P. Šlézarovi a K. Faltýnkovi z Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Olomouci, za poskytnuté informace a za možnost zveřejnit tuto nově objevenou lokalitu.

Summary

Prehistoric and Early Medieval Settlement in the Territory of the Village of Senička (Olomouc District)

Lukáš Hlubek

The beginning of interest in archaeological findings in the area of the village of Senička may be related to the local teacher V. Austin, J. Wankl, J. Havelka and J. Smyčka who introduced the first archaeological findings from Senička in literature at the beginning of the 20th century. I. L. Červinka succeeded in discovering a cremation burial ground from the late up to early Bronze Age near the village in the inter-war period; several graves were preserved there. The first evaluation of this necropolis was carried out by K. Schirmeisen in 1934. V. Dohnal uncovered a set of four ironmonger's ovens dating back to the early Middle Ages in 1980. New findings date back only to the second half of the 1990s. Some sites were re-discovered in this period; and our knowledge of ancient settlement in this areas was deepened too. What is considered a very valuable deed is the finding of a fortified settlement from the late Stone Age in the area of "Křéb".

The surroundings of the town of Litovel attracted ancient populations that settled here since the earliest times. There are in total nine archeologically positive localities recorded in the area of Senička; other findings cannot be identified with the already known sites or as a new site. The current state of knowledge indicates that the most proofs of settlement in the observed area date back to the early to late Bronze Age (localities no. 3, 4, 7, and some unidentified findings have to be added), the early (localities no. 2, 4 and 5) and high Middle Ages (localities no. 1, 2, 4, 5 and 10). It can be presumed that new archaeological researches and focused field research can widen our knowledge of the ancient and medieval settlement in the area of Senička.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 310: 28–36, 2015

Účetní pravidla v tisku ze 16. století z Vlastivědného muzea v Olomouci*

Zdeněk Puchinger – Pavla Slavíčková

Abstract
Accounting Rules in the 16th Century Print of the Regional Museum in Olomouc

The objective of this paper is to acquaint the reader with the Early Modern Accounting rules and to put the guidelines for clerks and accountants into a broader context of historical development of accounting systems through the print of Daniel Adam of Veleslavín called *Hospodář, knížky velmi užitečné* (*Treasurer, Very Useful Books*) from 1587, which contains texts of an official of the Rosenberg dominion Jan Brtvín from Ploskovice and of Mikuláš Černobýl, a councillor of the royal town of Žatec. Ultimately, the paper aims to evaluate the importance of this print from the Regional Museum in Olomouc in the context of the history of accounting in general.

Key words: accounting, Jan Brtvin of Ploskovice, Mikulas Cernobyl, history of bookkeeping, Czech lands, early modern period

Kdokoliv by se chtěl zabývat dějinami účetnictví v období raného novověku, nemůže při svém výzkumu opominout tištěné návody, které obsahovaly pokyny pro příslušné úředníky na panstvích o tom, jak a jaké účetní záznamy pořizovat. Do svého přehledu je zahrnul už Václav Černý[1], který je označil za tzv. nepravé instrukce, a to proto, že tyto texty nebyly sice vydávány konkrétní vrchností pro určité panství, obsahovaly však obdobné zobecněné pokyny a byly v praxi úředníky na panstvích hojně využívány. Takovýchto *knižních instrukcí* obsahujících mimo jiné i pokyny z oblasti účetnictví se z období raného novověku nezachovalo mnoho, naopak.[2] Nejvýznamnějšími texty z 16. století jsou přitom návody Brtvína a Černobýla, jejichž výtisk ve společném konvolutu je uložen v knihovně Vlastivědného muzea v Olomouci.

Tuto knížku nevelkých rozměrů vydal na Starém Městě pražském Daniel Adam z Veleslavína v roce 1587 pod dlouhým názvem *Hospodář. Knížka velmi užitečná, zavírajíc v sobě předně na vedení života křesťanského jakby ti, kteřýž v světě nad jinými panují, sami sebe i sobě poddané spravovati měli. Potom gruntovní správu a pořádek všelijakého hospodářství, zvláště při panstvích a zbožích potřebná pánům, kteříž veliké statky na zemi mají.*[3] Tisk má celkem 270 číslovaných stran (celkový rozsah [XIV] – 270 [I]), osminkový formát a novodobou vazbu. Jak už bylo naznačeno, obsahuje reprint knihy Jana Brtvína z Ploskovic (2. pol. 15. – 1. pol. 16. století) a k němu je připojené rozsahem stručnější dílo Mikuláše Černobýla (1495–1556). Oběma pak předchází předmluva napsaná Danielem Adamem z Veleslavína (s. I–XIV), kterou věnoval Janu Labounskému z Labouně a na klášteře Hradišti nad Jizerou († 1601), a knihu uzavírá Traktát o odúmrti Mistra Jana Husa (s. 260–270).[4] Do fondu Vlastivědného muzea se kniha dostala jako součást

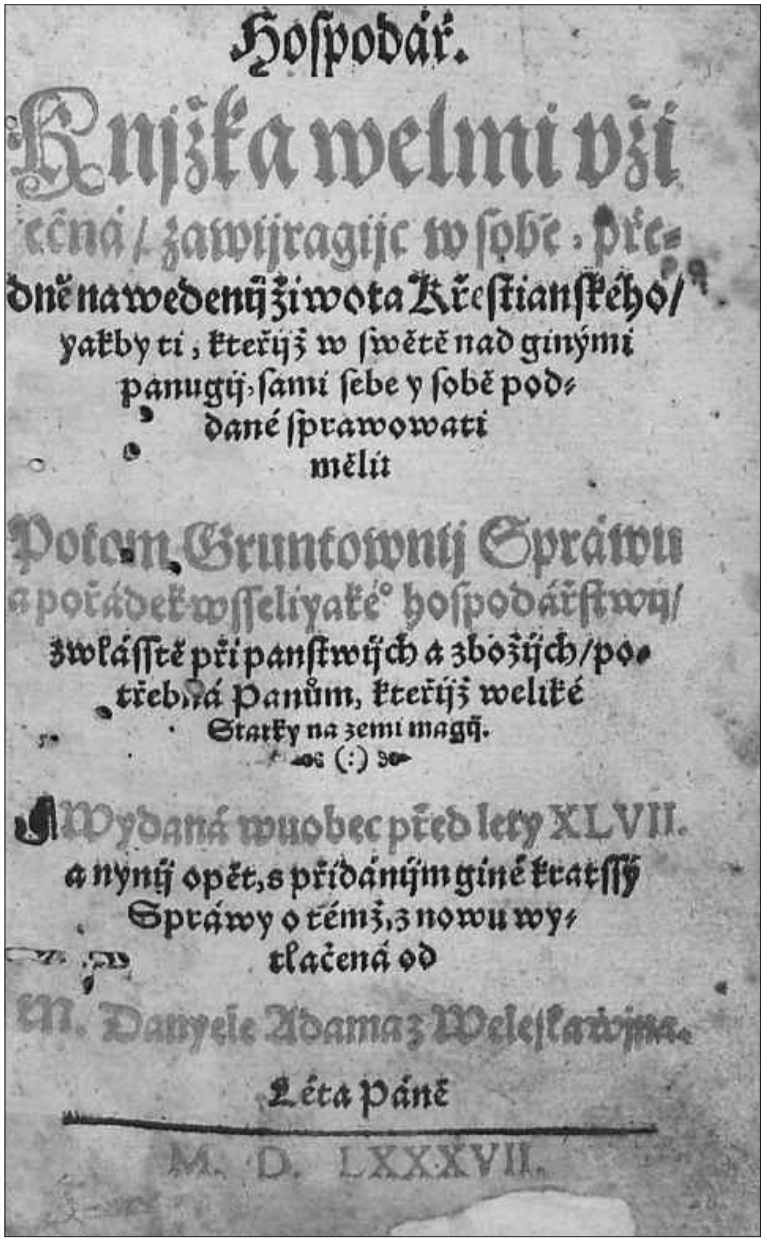
Hoſpodář.
Knjžka welmi vži
cěná / zawijragijc w ſobě, pře-
dně na wedenij žiwota Křeſtianſkého /
yakby ti, kteřijž w ſwětě nad ginými
panugij, ſami ſebe y ſobě pod-
dané ſprawowati
měli
Potom Gruntownij Spráwu
a pořádek wſſeliyakého hoſpodářſtwij /
zwláſſtě při panſtwijch a zbožijch / po-
třebná Panům, kteřijž weliké
Statky na zemi magij.
Wydaná wuobec před lety XLVII.
a nynij opět, s přidánijm giné kratſſý
Spráwy o témž, z nowu wy-
tlačená od
M. Danyele Adama z Weleſlawjna.
Léta Páně
M. D. LXXXVII.

Obr. 1. Titulní strana tisku. Knihovna Vlastivědného muzea v Olomouci, inv. č. K 16560.

knihovny Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci (viz provenienční znak – razítko na zadní straně titulního listu a původní sign. 4192), o předchozích držitelích není nic známo (na přední předsádce nahoře text „Jos. Bičík 3977“ a níže „867“; líc titulního listu razítko Krajské vlastivědné muzeum Olomouc. Knihovna, nápis „SBÍRKA“ a současné inv. č. K 16560). Kniha neobsahuje žádné ilustrace, titulní list je jednoduchý pouze s červeně zvýrazněnými nadpisy [obr. 1], je dobře zachovalá a nejsou v ní žádné rukopisné poznámky ani podškrty, pouze několik drobných kresbiček neurčitého významu (s. 190, 270).

Podíváme-li se detailněji na oba zmíněné texty, větší pozornost si zaslouží první v pořadí. Jedná se o druhé vydání díla Jana Brtvína z Ploskovic, které vyšlo poprvé v tiskárně Bartoloměje Netolického z Netolic na Malém Městě pražském v roce 1540[5] pod taktéž rozsáhlým názvem ne nepodobným vydání pozdějšímu (*Knížka tato dvě stránky v sobě drží: v přední stránce jest o způsobu a životu křesťanském, kterak by člověk sám sebe, při tom i jiné, vésti měl, zvláště pak kteří v světě nad jinejmi panují; v druhé stránce o pořádku slušně a užitečně z strany hospodářství kratičce shledáno*). Původní předmluva autora, která textu předcházela, byla v tisku z roku 1587 již vynechána.[6] Samotné dílo nám mnoho informací o autorovi neposkytuje, víme jen, že se jednalo o písaře v Drslavicích (okr. Prachatice) na rožmberském panství.[7] Jedinou informaci, kterou máme, uvádí k roku 1550 Václav Březan v souvislosti s událostmi v drslavském pivovaře. Podle něho Jan (Plosek) z Ploskovic, v té době důchodní písař v pivovaře, *„svévolně odtud, neučiniv počtu, s nějakou sumou peněz vyvázl“*.[8] Poručníci Albrecht z Gutnštejna, Jeroným Šlik a Oldřich Holický, kteří měli v té době správu statků na starosti, nelitovali nákladů, až se jim ho podařilo vypátrat v Salzburku, kde byl Plosek vzat do vězení. I přes přímluvu krále Ferdinanda I. u salzburského arcibiskupa Arnošta Bavorského se však nepodařilo vyjednat jeho vydání z místní soudní jurisdikce zpět do Čech. Takže byl v Salzburku *„zanechán a konec svůj vzal“*.[9]

Oproti Janu Brtvínovi z Ploskovic o Mikuláši Černobýlovi (používal latinské přízvisko Artemisius) víme přece jen o něco více. Narodil se v roce 1495 v Žatci a studoval ve Wittenbergu. V roce 1518 se vrátil zpět do města, kde se oženil a zahájil svoji profesní dráhu nejprve jako učitel místní školy, později městský písař, radní a nakonec primas. V souvislosti s tímto postavením se mimo jiné zúčastnil jako jeden z volitelů volby Ferdinanda I. v roce 1526. Zlom v jeho kariéře nastal v roce 1547, kde se Žatec spolu s dalšími městy postavil na odpor proti králi. Za svůj podíl na vzpouře byl Mikuláš Černobýl vypovězen ze země, díky přímluvě vlivných přátel však ne nadlouho. I po návratu do Žatce nadále zastával různé posty na radnici a reprezentoval město na zasedáních zemského sněmu, než v roce 1556 zemřel.[10] Jediným dílem, které se od něho zachovalo, je právě zmíněná kniha s původním názvem *Jiná kratší zpráva, jednomu každému pánu velmi užitečná*...[11] Názory na dobu vzniku díla se různí. Daniel Adam z Veleslavína v předmluvě k jeho tisku uvádí, že Černobýlův spis vznikl dříve než dílo Jana Brtvína, podle Josefa Jirečka dokončil Černobýl spis v roce 1538,[12] naopak Antonín Rezek tvrdí, že byl dokončen až později kolem roku 1550.[13] Text zřejmě získal rychle na popularitě a rozšířil se v mnoha opisech, k prvnímu vydání tiskem došlo však až právě zásluhou Daniela Adama z Veleslavína v roce 1587.

Spis Jana Brtvína z Ploskovic, jak už název naznačuje, tvoří dvě knihy, přičemž první obsahuje naučení pro mravný život řádného křesťana (1–72), zatímco druhá, pro nás významnější, s názvem *O hospodářství* (73–188) se dále dělí do dílčích kapitol sdružených do celkem šesti oddílů dle obsahu: 1) *Kterak pán hejtmana aneb jiné ouředníky v panství své uvozovati má;* 2) *Hejtman postavený nad jinými auředníky, co na práci míti má;* 3) *Ouředník, jak zámek se vší čeládkou i jiné věci, k ouřadu jeho náležející opatrovati má;* 4) *Kterak ouředník k lidem*

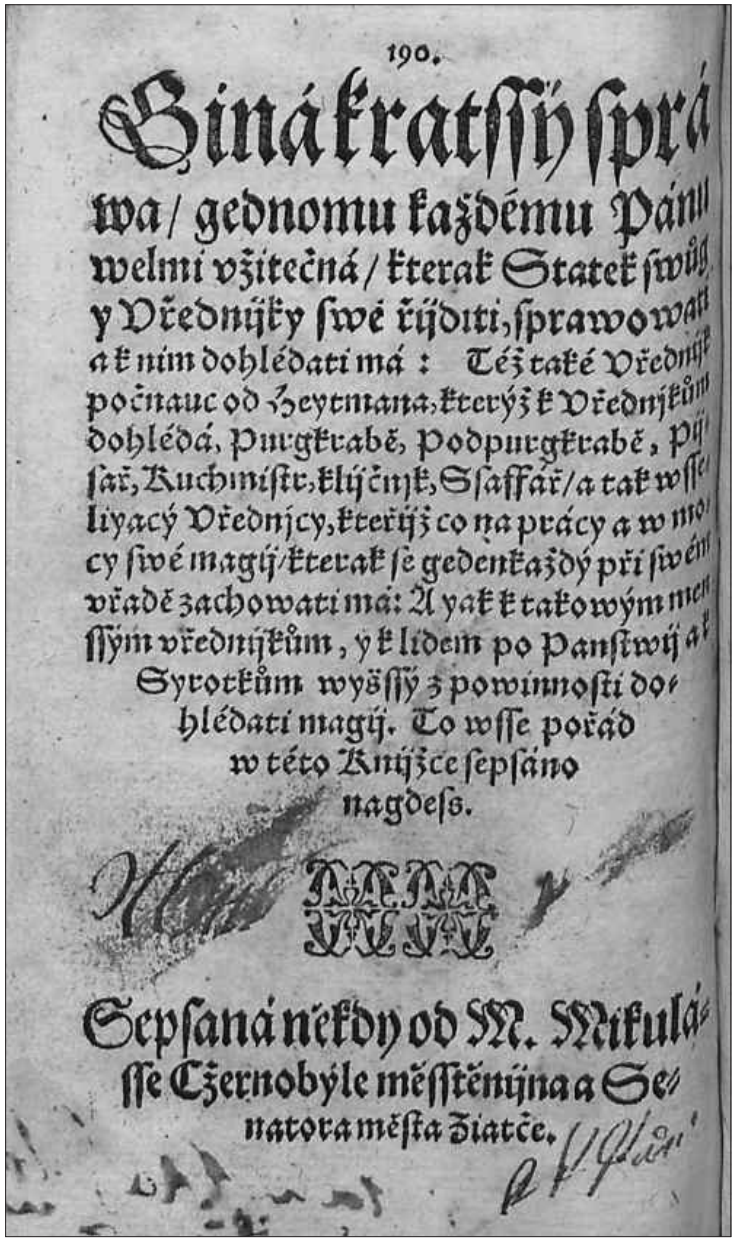
190.
Gjná kratssý sprá
wa / gednomu každému Pánu
welmi vžitečná / kterak Statek swůg
y Vřednjky swé řjditi, sprawowati
a k nim dohlédati má : Též také Vřednjk
počnauc od Hejtmana, kterýž k Vřednjkům
dohlédá, Purgkrabě, Podpurgkrabě, Pj
sař, Kuchmistr, klýčnjk, Ssaffář / a tak wsse
liyacý Vřednjcy, kteřjž co na prácy a w mo
cy swé magjj / kterak se gedenkaždý při swém
vřadě zachowati má: A yak k takowým men
ssým vřednjkům, y k lidem po Panstwjj a k
Syrotkům wyssý z powinnosti do
hlédati magjj. To wsse pořád
w této Knjžce sepsáno
nagdess.
Sepsaná někdy od M. Mikulá
sse Czernobýle měsstěnjna a Se
natora města Žiatče.

Obr. 2. Titulní strana díla Mikuláše Černobýla. Knihovna Vlastivědného muzea v Olomouci, inv. č. K 16560.

dohlídati a jak soudy a posudky mezi nimi držeti má; 5) *Opáčení krátké ouředníku, kterak ke všemu dohlédati má;* 6) *Připomenutí krátké pánu, jak ke všechněm věcem jemu potřebným, sám také časem svým přihlédati má, ač chce-li jaký pořádek s užitkem míti*. Stručnější, i když literárně výpravnější spis Mikuláše Černobýla (190–259) obsahuje téměř tří desítky krátkých kapitolek nadepsaných názvy, které však nejsou nijak číslovány. Podobně i kniha samotná je pouze uvozena jednoduchou titulní stranou [obr. 2] a na závěr ukončena větou: *„Až potud správa o hospodářství od M. Mikuláše Černobýla sepsaná."*

Oba návody Brtvína i Černobýla poskytují uživateli souhrnné informace o tehdy běžně rozšířeném a v literatuře již opakovaně popsaném systému správy vrchnostenského majetku.[14] Co se účetnictví týče, jedná se o jakousi ideální podobu, přesto ne příliš vzdálenou zavedené praxi. Oba autoři tak popisují systém jednoduchého účetnictví, do kterého vstupují v podstatě všichni úředníci správy panství. Komplexní dohled nad účetnictvím příslušel hejtmanovi, případně jinému vrchnímu úředníkovi, který byl za něho odpovědný majiteli panství. Mezi jeho povinnosti při nástupu do funkce patřilo podle Brtvína na prvním místě sepsat za účasti dalšího úředníka (písaře) veškerý majetek panství včetně vybavení zámku, stejně jako všech jeho součástí. Tím byl zjištěn výchozí stav majetku daného panství, který se stal základem nově založené *hlavní (správní) knihy* (*register*).[15] Na cokoliv, co se z tohoto majetku následně předávalo do správy níže postavenému úředníkovi, mělo být vyhotoveno potvrzení obsahující soupis předávaného majetku v podobě řezané cedule, z níž jednu část dostala ona pověřená osoba, druhou si ponechal hejtman, a to za účelem pozdější zpětné kontroly. Dále měl hejtman povinnost za účasti příslušného rychtáře nově sepsat platby jednotlivých měst, vesnic a gruntů (*registra gruntovní*) a následně pak dohlížet na jejich řádné vybírání, aby *„dluhův ... na lidech nenechával"*,[16] a v neposlední řadě pravidelně informovat majitele o výsledcích hospodaření na panství.

Samotný průběh účetní evidence pak zajišťoval *důchodní písař*, kterému bylo doporučeno vést záznamy ve struktuře: *registra důchodů*, *registra příjmů peněžitých* a *registra vydání všelijakých*, *kvitance/řezané cedule*, *extrakt*. *Registra důchodů* (Brtvín je též nazývá jako *registra správní*, *registra ložní* – od slova lózunk) byla jádrem evidence poddanského majetku a základním předpisem pro výběr platů a dalších dávek na panstvích již od středověku. Taktéž struktura zápisů v této knize doporučovaná Brtvínem odrážela dlouholetou praxi urbářů: základní dělení bylo dle názvů obcí, měst a vesnic a dále podle gruntů, resp. jmen osob. Každý zápis měl obsahovat informace o velikosti gruntu a jeho součástech, typu roboty a výši dávek jak peněžních, tak i naturálních odváděných ve dvou termínech na sv. Jiří a sv. Havla.[17] Za každou obec měl být na závěr učiněn součet. Zapomínat se nemělo ani na udělené výsady. Opis této knihy měl být uložen u vrchnosti, zatímco originál nadále sloužil účetní praxi.

Přehled o každodenních platbách měl být veden v registrech příjmů a vydání. V tomto směru není v obou návodech jasno, zatímco Černobýl zřejmě ze své praxe městského úředníka předpokládá existenci jedné, maximálně dvou oddělených knih (jednu pro příjmy, druhou pro vydání), do kterých se zapisovaly *„všecky příjmy, každý obzvláštně. Potom týmž způsobem všecka vydání všalijakých potřeb, však každé zvláště zapisovati se mají, a kdyžby kterého listu stránka došla, tu hned počísti a summu lateris aneb partis napsati má;"*[18] Brtvín pojednává o celé soustavě pomocných rejstříků a jedné knize hlavní, do které se v pravidelných intervalech přepisoval výsledek hospodaření z jednotlivých úseků. Samostatná registra tak měl povinnost vést každý, komu byly svěřeny nějaké prostředky na hotovosti, např. na chod kuchyně, nákupy zboží (soli, koření, vína, látek apod.) apod.

Taktéž byly vedeny samostatné rejstříky ke každému odvětví hospodaření na panství, ve kterých nebyla nutně oddělena peněžní rovina od roviny naturální (příjmy a výdaje peněz spolu s počty narozených mláďat, snesených vajec, mandelů sklizeného obilí, vylovených ryb apod.). Každý z úředníků a dalšího personálu na panství tak byl povinen vést zápisy o majetku, se kterým nakládal (pekař, sladovník, klíčník, mlynář, obročník, fišmistr atd.). Brtvín doporučoval stejně jako v případě hejtmana a centrální správy provést i zde na počátku soupis majetku, např. při správě kuchyně nejprve pořídit inventář všeho vybavení (včetně hrnců apod.) a zásob, poté založit samostatný rejstřík a v něm evidovat informace o tom, jaké suroviny, zboží a věci do kuchyně přicházejí a kolik se jich naopak vydává. Majitel panství tak teoreticky mohl kromě celkových výsledků v hlavní knize porovnávat i náklady versus výnosy u každého odvětví samostatně (obilí, rybníky, dobytek atd.), aby bylo zřejmé, zdali se jedná o ziskový nebo ztrátový úsek.

Kromě samotného zápisu do rejstříku pak měl být ke každé účetní operaci vyhotovován doklad, a to buď ve formě *kvitance* (Černobýl), nebo řezané cedule (Brtvín). Z některých zmínek u Brtvína lze pak vydedukovat, že právě tyto doklady včetně vrubů sloužily každodenní praxi a teprve v určitém intervalu se na jejich základě učinily záznamy do rejstříků.[19] Naopak Černobýl bezpochyby popisuje systém dnešních účetních dokladů, neboť kvitance byla určena plátci za účelem *„potomní paměti"*.[20]

Důležitou roli ve vedení účetnictví hrála i časová souslednost, a to jak pro zachycení komplexních informací, tak i z hlediska pravidelné kontroly. Peníze na hotovosti měl každý z úředníků na panství odevzdávat do kanceláře denně, Černobýl přepokládá týdně. Týden byl i základním časovým intervalem (trval obvykle od soboty do soboty), na jehož konci se sumarizovaly výsledky v registrech příjmů a výdajů vedených písařem. Jednou za čtvrt roku se pak měl sejít hejtman, resp. vrchní úředník s majitelem panství a předat mu informace o průběžných výsledcích činností za dané období. Brtvín při této kontrole doporučoval majiteli porovnávat vždy příjmy a výdaje u jednotlivých odvětví hospodářství zejména co se hotových peněz týče, a to vždy za každý týden, a v případě, že by se objevily zásadní rozdíly oproti minulému období, okamžitě hledat jejich příčinu. A konečně každého půl roku (na sv. Jiří a sv. Havla) měli své počty předložit všichni úředníci, resp. písaři na panství, kteří měli pravomoc nějaké finanční operace uskutečňovat. Ze všech záznamů měl být udělán výpis (*Extract*) vždy s uvedením dne a roku, ke kterému jsou výsledky sestaveny a doloženy strukturou příjmů a výdajů. Součástí Extraktu by měl být přehled o *starých dluzích*. Tato řekněme průběžná bilance pak měla být uložena v centrální kanceláři pro potřeby další kontroly.[21]

Zcela odděleně od ostatního měla být vedena evidence sirotčích peněz a zádušního (kostelního) majetku. Majetek sirotků měl být vždy před zahájením poručenské správy řádně oceněn, tzv. šacován, a to včetně dluhů a pohledávek, které na něho byly navázány. Peníze na hotovosti měly být uloženy ve speciální truhle uložené na rychtě (radnici) a svěřeny do správy konkrétní osoby, která o pohybu peněz vedla záznamy (rejstřík).[22] Podobně měl být sepsán i majetek záduší a pro zachycování dalších finančních operací pak založena samostatná zádušní registra. Ta měla být uložena spolu s registry sirotčími na zámku, stejně tak pro zachycení plateb v hotovosti měl být veden kostelníkem samostatný rejstřík.[23]

Srovnáme-li obě uvedená díla, struktura textu a rozvržení jednotlivých témat jsou v obou případech obdobné, avšak návod Brtvína je z hlediska popisu účetní techniky v mnoha věcech obsáhlejší se zaměřením více na detail, což zřejmě odráží jeho praktické zkušenosti v této oblasti. Už Kalousek naznačil možnost, že by stručnější Černobýlův

spis byl pouhým výtahem spisu Brtvínova, vzhledem ke zcela odlišným formulacím a místy i obsahovým rozdílům to není pravděpodobné.[24] Co se účetního systému týče, je třeba podtrhnout snahu o co nejúplnější zachycení všech činností a transakcí, které se na panství v daném čase odehrávaly na straně jedné a vícestupňovou kontrolu a již relativně propracovaný systém návaznosti jednotlivých účetních dokumentů na straně druhé. Důraz na pečlivost a poctivost všech, kteří záznamů pořizovali nebo kontrolovali, je určitým evergreenem návodů tohoto typu. Jak doslova Černobýl uvádí, registra by měla být vedena *„pěkně, řádně a správně"*[25] a *„častý počet přáteli činí"*.[26] Za povšimnutí stojí i předepsaná početní jednotka pro jednotné vykazování hodnoty majetku, a to groš český. Naopak negativem popisovaného systému je z účetního hlediska zásadní nerozlišování uskutečněných operací od náležitostí (výnosů a nákladů od příjmů a výdajů) a neoddělená evidence dluhů a pohledávek, což samo o sobě jakékoliv předkládané výsledky značně zatemňovalo. I přes všechny pozitivní atributy tak popisovaný účetní systém mohl svému uživateli jen stěží poskytnout relevantní informace o výsledku hospodaření (zisku nebo ztrátě), nevyužitém potenciálu a možnostech pro budoucí plánování, jak to po hejtmanovi požadoval Brtvín. I přes patrné zárodky některých moderních účetních principů (vymezení účetní jednotky, snaha o věrné a poctivé zobrazení skutečností, úplnost a soustavnost záznamů, stálost účetní metody aj.) tak mohl dle současného vidění uvedený účetní systém plnit pouze základní účetní funkci, a to funkci informační. Nedostatky, přes které se systém jednoduchého účetnictví popisovaný v uvedeném tisku nedokázal po celé období raného novověku přenést, překonalo až účetnictví kamerální, resp. podvojné, na které si však panství a další hospodařící jednotky v českých zemích musely počkat až do 19. století.

Poznámky

* Zpracování a vydání studie bylo umožněno díky finanční podpoře Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci v roce 2015 z Fondu pro podporu vědecké činnosti. Projekt s názvem „Účetnictví mezi tradicí a racionalitou", řešitel: Pavla Slavíčková.

1 Černý, V.: *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.–XIX. století*. Praha 1930.

2 Puchinger, Z. – Slavíčková, P.: *Malé dějiny účetnictví*. Olomouc 2014, s. 33–37.

3 Knihovna Vlastivědného muzea v Olomouci, inv. č. K 16560.

4 Popis tisku viz: Kalousek, A. (ed.): *Archiv český. Řády selské a instrukce hospodářské 1350–1606*. Sv. XXII. Praha 1905, s. 126–128. Rozboru knihy se věnovala i diplomová práce, která je však plná věcných chyb a nesrovnalostí viz: Švehlová, V.: *Hospodář Jana Brtvína z Ploskovic a Mikuláše* Černobýla (diplomová práce). Ústav archivnictví a pomocných věd historických, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích 2010.

5 Datace tisku byla v určitém období sporná. Dle Kalouska (*Archiv český*, XXII, s. 110) to bylo způsobeno Jungmannem, který chybně přečetl číslici a datoval tisk do roku 1535, resp. vydání z roku 1540 označil za druhé v pořadí. Stejnou chybu uvádí ještě i *Ottův slovník naučný*. Díl 1. Praha 1888, s. 920.

6 Kromě vynechané předmluvy oproti tisku z roku 1540 provedl Veleslavín také jazykovou korekci textu, upravil pravopis, nahradil archaismy a některé věty přeformuloval za účelem lepší srozumitelnosti. *Archiv český*, XXII, s. 127.

7 Pánek, J. (ed.): *Václav Březan: Životy posledních Rožmberků*. Díl I. Praha 1985, s. 55.

8 Tamtéž.

9 Tamtéž.

10 Jireček, J.: *Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku.* Díl I. Praha 1875, s. 138; *Ottův slovník naučný*. Díl 2. Praha 1889, s. 512.

11 Celý název díla zněl: *Jiná kratší zpráva, jednomu každému pánu velmi užitečná, kterak statek svůj i úředníky své říditi, spravovati a k nim dohlédati má; též také úředník, počnouc od hejtmana, kterýž k úředníkům dohlédá, purkrabě, podpurkrabě, písař, kuchmistr, klíčník, šafář, a tak všelijací úředníci, kteříž co na práci a v moci své mají, kterak se jeden každý při svém úřadě zachovati má, a jak k takovým menším úředníkům i k lidem po panství a k sirotkům vyšší z povinnosti dohlédati mají. To vše pořád v této knížce sepsáno najdeš. Sepsaná někdy od Mikuláše Černobýle, měštína a senatora města Žatce.*

12 Jireček, J.: *Rukověť* (pozn. 11), s. 138.

13 Rezek, A.: *Dějiny Čech a Moravy nové doby*. Praha 1892.

14 K problematice hospodářské správy jak panství, tak i měst, existuje rozsáhlá literatura, na tomto místě jmenujme alespoň Vladimíra Procházku, Jaroslava Čechuru, Eduarda Maura, Josefa Hanzala, Františka Hrubého, Bronislava Chocholáče, Petra Černikovského a další. Samostatně pak zejména k problematice urbářů naposledy Marek Vařeka, Jan Al Saheb, Tomáš Šimek, Rudolf Žáček, Petr Vorel, Jindřich Schulz, Robert Šimůnek, Jiří Kuba, Jan Pařez aj.

15 Úvodní formulace hlavních register: *„Léta páně zč. z rozkázání urozeného pána zč., pána dědičného, za úřadu a spravování urozeného vladyky zč. tato registra hlavní a správní s velikou bedlivostí tohoto panství, jmenujíc je, sepsaná jsou a všudy všecko vyhledáno zč."*

16 Brtvín, s. 127.

17 Doporučená formulace záznamu: *„Item Pavel neb Havel sedí v tom gruntu a toto rolí k němu aneb luk etc. drží a toto z toho při svatém Jiří úroka dává. Což se pak mezi časem svatého Jiří a svatého Havla zbíhá, buďto roboty ženní aneb louční aneb jakého platu, to vše pořád ať se píše. Potom co při svatém Havle úroka dává a po svatém Havle co slepic, vajec aneb jiného. A což opět mezi časem svatého Havla a Jiří se zbíhá, to všecko pořádně každému psáti se má."* Brtvín, s. 81–82. Další informace také viz s. 89–90.

18 Černobýl, s. 234.

19 *„A ta útrata každého tého dne, aby při přítomnosti úředníka každou sobotu aneb jakž jich obyčej jest, sčítána bývala, a úředník s písařem aby mezi sebou cedule řezané měli, do nichž by se summa každého sečtení zapisovala, dokudž se táž registra nezavrou k činění počtu."* Brtvín, s. 129.

20 Černobýl, s. 234.

21 Brtvín, s. 89–102.

22 Brtvín, s. 91–92. Více v literatuře viz P. Slavíčková.

23 Brtvín, s. 94–95. Zápisy do zádušních register činil kostelník a měla být (myšleno zřejmě v kopii) uchována na zámku.

24 K tomuto závěru došel i Kalousek. Podle něho: *„Shody věcné mezi nimi mají nejspíš původ svůj v tom, že oba abstrahovali svoje pravidla ze skutečného hospodářského života, tak jak za jejich času v Čechách opravdu byl a jak oni oba dva to vše ze své zkušenosti znali."* *Archiv český*, XXII, s. 128.

25 Černobýl, s. 234–235.

26 Černobýl, s. 200.

Summary

Accounting Rules in the 16th Century Print of the Regional Museum in Olomouc
Zdeněk Puchinger – Pavla Slavíčková

Only a few methodological manuals containing instructions on how to keep accounts have survived from the early modern period. Among these there are also works of the official at the Rosenberg dominion Jan Brtvín from Ploskovice and of Mikuláš Černobýl, a councillor of the royal town of Žatec. Probably because of their smaller scale and similar content Daniel Adam of Veleslavín published them together with his own preface under the name *Hospodář, knížky velmi užitečné* (*Treasurer, Very Useful Books*) in 1587. One of the issues is today stored in the Regional Museum in Olomouc. Both works include instructions for single-entry bookkeeping. The system described in the print had a decentralized character; particular accounting records were kept in different books by different people responsible for managing a particular segment (miller, maltster, forester, kitchen etc.). The final results were then calculated by the Governor or any other person in the corresponding position. The records were usually kept separately for revenues and expenditures, with the individual items recorded as they came. It was usual to note the date and subject of the revenue or expenditure and the amount. Accounts were concluded within a certain time period, monthly, semi-annually or annually. One of the downsides of the presented accounting system was that it did not distinguish the carried out transactions from requirements. The system of recording debts and receivables was created later and it was always separate from the main record books. Despite many imperfections the accounting system described by Černobýl and Brtvín was used throughout the early modern period with only some modifications serving the specific needs of economic entity.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 310: 37–44, 2015

Hrobka Zikmunda Bukůvky z Bukůvky a listina pro obyvatele Postřelmova z roku 1612

Martin Fajtl

Abstract
The Tomb of Zikmund Bukůvka of Bukůvka and the Decree for the Residents of Postřelmov of 1612

The aim of this contribution is to give a detailed diplomatic analysis and description of the rediscovered so-called document of Postřelmov from 1612. This archive material is set in a broader context and is especially assesed his role in the history of the Chromeč branch of the Bukůvkas family.

Key words: Bukůvka family, diplomatic, sphragistic, gentry, Potřelmov, Chromeč

Následující studie se věnuje diplomatickému materiálu, totiž předbělohorské smlouvě, jejíž uzavření inicioval moravský šlechtic Zikmund Bukůvka z Bukůvky (1550?–1612). Tento šlechtic ujednává v listině podmínky mezi jeho rodem a obyvateli obce Postřelmova[1], kde nechal vystavět roku 1592 rodinnou hrobku a následně zaopatřil její správu. Po jeho náhlé smrti smlouvu dojednala Bukůvkova manželka Barbora Okrouhlická z Kněnic se synem Albrechtem Rohovladem Bukůvkou z Bukůvky (před 1590–1615?). Ve smlouvě šlechta darovala obyvatelům Postřelmova pozemek, z jehož výnosu byly pokryty budoucí náklady spojené s údržbou a opravami této rodinné hrobky. Nutno také dodat, že smlouva byla vytvořená ve dvojím vyhotovení, pro vydavatele a pro potřeby obce. Podpis smlouvy pak připadl na sobotu 24. února roku 1612.[2]

Písemnost si zaslouží pozornost badatelů hned z několika důvodů. Především je nutno zmínit, že originál listiny byl až do nedávna považován za ztracený, a tudíž se vycházelo z opisu listiny uložené v MZA[3], popř. z přepisu uveřejněného v knize *Hejtmanství Zábřežské*[4] či v novodobé publikaci Z. Doubravského[5]. Díky nálezu a identifikaci originálu listiny[6] lze nyní nejen provést podrobnou komparaci se zmíněným přepisem, ale i podrobný průzkum diplomatické stánky dokumentu. Z tohoto důvodu je součástí příspěvku také transkripce listiny. Další zajímavostí je skutečnost, že listina vznikla pod vlivem bratrského prostředí[7], což ji, ve srovnání s diplomatickým materiálem vzešlým z primárně katolické oblasti, řadí do méně početné skupiny česky psaných diplomatických písemností.

Chromečská větev rodu Bukůvků

Zikmund Bukůvka z Bukůvky, i když nedosahoval takového společenského postavení jako jeho mladší bratr Jan, se zasadil o to, že na přelomu 16. a 17. století patřili Bukůvkové mezi přední rody na Moravě.[8] Po smrti jejich otce Petra roku 1571 se stal Zikmund na krátkou dobu hlavou rodu a spravoval veškerý rodový majetek.[9] Až oba synové dospěli, došlo

k přerozdělení rodového majetku a Zikmundovi připadla ves Chromeč, největší ze vsí třemešského panství. Po dosažení dospělosti nejmladšího z bratří Bohuslava se Zikmund vzdal v jeho prospěch červenolhotského statku a sám přesídlil na Chromeč. Na přelomu 80. a 90. let 16. století realizoval stavbu renesanční tvrze v Chromči, kde trvale sídlil až do své smrti. Hospodářská stabilita rodu a jeho dobrá ekonomická situace mu dovolila také panství rozšířit o ves Bohutín.[10] Význam chromečské větve byl posílen také ekonomicky výhodným sňatkem s Barborou Okrouhlickou z Kněnic, která náležela ke staromoravskému vladyckému rodu.[11] Zikmund, stejně jako jeho bratři, se hlásil ke stoupencům jednoty bratrské. Ves Chromeč spadala pod správu kostela v sousedním Postřelmově, který v tom období spravoval luterský kněz Havel Malat († 1598). Po získání souhlasu Ladislava Velena ze Žerotína (patrona postřelmovského kostela) a majitele panství, okamžitě Zikmund započal stavbu.[12] Vzhledem ke svému stáří a špatnému zdravotnímu stavu, začal Zikmund roku 1612 jednat o podmínkách správy hrobky s místními obyvateli. Zemřel však dříve, než byla celá záležitost vyřešena, a tak tento úkol nakonec zůstal jeho manželce Barboře Okrouhlické z Kněnic a synu Albrechtu Rohovladovi. Za uplynulá staletí prošla hrobka několika úpravami a v posledních letech i generální rekonstrukcí, při níž byla věnována pozornost také ostatkům čtyř pohřbených členů rodu. Dodnes je u renesanční hrobky zachován portál s bohatou figurální výzdobou doplněnou o parapetní zdíky se třemi kartušemi.[13]

Listina

Jedná se o listinu o rozměrech 49,4 cm (+ 6,1 cm plika) × 61,4 cm, psanou česky, jednou písařskou rukou na pečlivě po obou stranách upraveném pergamenu. Dle textu smlouvy lze usuzovat, že byly vytvořeny dva originály této písemnosti. Na náklady pořizovatele byla listina vyhotovena pro jeho vlastní potřebu a druhý exemplář byl pořízen pro obec Postřelmov. V 19. století je ještě doložena existence jednoho z pramenů, později ale byl již pro přepis a zpracování použit pouze opis listiny.[14] Je však nutno podotknout, že u popisovaného pramene nelze jednoznačně určit, zda se jedná o listinu vytvořenou pro pořizovatele či druhou smluvní stranu. Taktéž se můžeme pouze domnívat, že obě smlouvy byly opatřeny shodnými pečetěmi.

Původní barva inkoustu je černá. Stopy po linkování chybí, absence chyb a textových korektur dokládají vysokou kvalifikovanost písaře. Podle viditelných přehybů je zřejmé, že pergamen byl čtyřikrát složen. Ve spodní části listiny se nachází plika, na níž jsou přivěšeny na pergamenových proužcích celkem tři pečetě. Samotná plika neobsahuje žádné poznámky ani podpisy.

Listina o celkem 41 řádcích textu, včetně nadpisového, je pevně textově uspořádána. Na levé straně je dodržován odestup textového bloku 4,5 cm od okraje pergamenu, na straně pravé je zápis doveden až k okraji psací plochy. Na této straně jsou koncové tahy porušeny, pravděpodobně pozdějším ořezem pergamenu. Úvodní řádek je proveden kaligrafickou frakturou a pro samotný text listiny je užito české novogotické polokurzívy. Iniciály členící text celkem na sedm pomyslných odstavců, jsou tučně zvýrazněny a dozdobeny pomocí spirálovitých tahů zasahujících do okolního textu, na několika místech s rozvilinami. Celý textový blok je pak zakončen stylizovaným ornamentem.

Vnitřní znaky písemnosti nijak nevybočují z dobového úzu. Skladba je stylizována subjektivně, vydavatelé se v textu uvádějí v první osobě singuláru. Na prvním a částečně

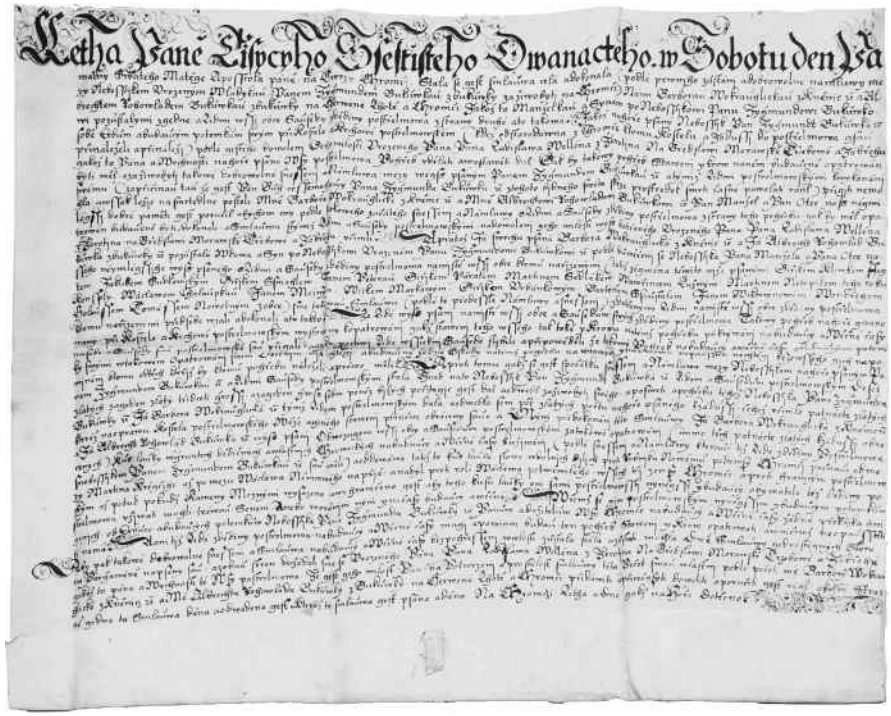

Obr. 1. „Postřelmovská listina“ (detail), pergamen, 1612, archiv autora. Foto: archiv autora.

i druhém řádku se nachází datovací formule. Dále následuje intitulace se jmenováním všech vydavatelů listiny. Po této části je uvedena narace obsahující konkrétní zdůvodnění vydání písemnosti. Stejně jako u pramenů tohoto charakteru, se i zde do jisté míry projevuje individualita stylisty. Dispozice popisuje vlastní právní pořízení a jeho detaily. V textu jsou na několika místech zdůrazněny osoby, Barbora Okrouhlická z Kněnic se svým synem Albrechtem, které smlouvu započatou za života Zikmunda Bukůvky z Bukůvky dojednávají. V dispoziční gramatice jsou stěžejním bodem dvě slovesa „odvozujem“ a „oddáváme“. Jasně je tedy ve smlouvě vymezeno, že postřelmovské obci bude za opatrování hrobky odevzdáno *„kus louky v gruntech dědičných a vlastních chromeckých na budoucí a věčné časy k užívání […]“*. Peníze (15 zlatých), které jsou v textu listiny uvedeny a byly také určeny jako odměna za údržbu hrobky, avšak byly již v minulosti ve dvou splátkách vyplaceny. V poslední třetině listiny se nachází nejen svědečná formule, ale i sankce, jež má v tomto textu velmi jednoduché znění. Koroborace upozorňuje na tři přivěšené pečeti. Závěrečná formule odkazuje na úvodní dataci listiny.

Listina je opatřena třemi, na pergamenových proužcích přivěšenými pečetěmi. Použitým materiálem je vždy vosk, který má u dvou pečetí barvu černou, u třetí pak sytě červenou. Jako ochranné prvky křehkých voskových pečetí byly použity misky z tvrdého vosku přírodní barvy. Majiteli dvou typářů byli rodinní příslušníci rodu Bukůvků, paní Barbora Okrouhlická z Kněnic a její syn Albrecht Rohovlad. Třetím spolupečetitelem listiny

byl Ladislav Velen ze Žerotína (1579–1638), který má v celém smluvním aktu hned několik funkcí. Především je nutno zmínit, že smlouva je až konečným dokumentem, který úmluvu stvrzuje. Dříve než tedy došlo k jejímu uzavření, musel Zikmund získat souhlas s výstavbou hrobky od majitele panství, tedy od Ladislava Velena ze Žerotína, který navíc ve smlouvě vystupuje jako zástupce poddaných. Zachovalost pečetí je velmi dobrá, pouze pečeť pána ze Žerotína nese již stopy značného poškození, což téměř znemožňuje čitelnost legendy.

	Pečeť č. 1	**Pečeť č. 2**	**Pečeť č. 3**
Jméno	Ladislav Velen ze Žerotína	Barbora Okrouhlická z Kněnic	Albrecht Rohovlad Bukůvka z Bukůvky
Skupina	Erbovní	Erbovní	Erbovní
Tvar	Kulatý	Kulatý	Kulatý
Rozměry	35 mm	35 mm	35 mm
Písmo	Kvadrátní kapitála	Kvadrátní kapitála	Kvadrátní kapitála
Jazyk	Čeština	Čeština	Čeština
Regest	Smlouva vrchnosti s poddanými vsi Postřelmov o údržbě rodinné hrobky	Smlouva vrchnosti s poddanými vsi Postřelmov o údržbě rodinné hrobky	Smlouva vrchnosti s poddanými vsi Postřelmov o údržbě rodinné hrobky
Připevnění	Přivěšená	Přivěšená	Přivěšená
Materiál	Červený vosk	Černý vosk	Černý vosk
Schránka	chybí	Miska z přírodního vosku	Miska z přírodního vosku
Opis (legenda)	[WLAD]ISLAW WELEN Z ZIEROTIN[A]	BARBORA WOKRAVHLICKA Z KNENICZ	ALB[RECHT ROHOWLAD BVKV]WKA Z BVKVWKY
Popis:	Pečeť je silně poškozená; v pečetním poli se nachází erb rodu Žerotínů[15].	V pečetním poli se nachází erb rodu Okrouhlických[16].	V pečetním poli se nachází erb rodu Bukůvků[17].

Poznámky

1 Více viz Hosák, L.: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha 2004.

2 Originál listiny vyhotoven na pergamenu, česky, tři přivěšené pečetě (heraldicky vpravo pečeť Ladislava Velena ze Žerotína, vlevo Barbory Okrouhlické z Kněnic, vlevo Albrechta Rohovlada z Bukůvky). Srov.: Doubravský, Z.: *Bukůvkové a jejich renesanční hrobka v Postřelmově*. Postřelmov 2000, s. 20–22. Poštulka, F.: *Hejtmanství Zábřežské*. Olomouc 1893.

3 Moravský zemský archiv, fond G 2 Nová sbírka, 1222–1930.

4 Poštulka, F. (pozn. 2).

5 Doubravský, Z. (pozn. 2).

6 Zakoupen v na sběratelské burze v Brně, od roku 2011 se nachází v archivu autora.

7 Srov. Hrubý, F.: Moravská šlechta roku 1619, její jmění a náboženské vyznání. *Časopis Matice moravské,* roč. 46, 1922, s. 107–169.

8 Dějiny celého rodu viz Březina, V.: Bukůvkové z Bukůvky. *Genealogické a heraldické informace*, 2001 [vyd. 2002], s. 5–48; Březina, V. – Doubravský, Z.: Bukůvkové z Bukůvky. In: Dokoupil, L. (ed.): *Biograficky slovník Slezska a severní Moravy*. Nová řada. Sešit 7. (19.). Ostrava 2005, s. 23–32; Březina, V.: *Rytířský stav na Moravě v raném novověku*. České Budějovice 2008.

9 Doubravský, Z. (pozn. 2).

10 Matějek, F. (ed.): *Moravské zemské desky*. 2. sv., řada olomoucká 1480–1566. Brno 1948, s. 146, č. 207.

11 Pilnáček, J.: *Staromoravští rodové*. Brno 1972, s. 280.

12 Březina, V.: *Rytířský stav na Moravě v raném novověku* (disertační práce). Filozofická fakulta Masarykovy university, Brno 2008, s. 102.

13 Důkladný popis hrobky po stránce architektonické, historické i umělecké podává Lejsková – Matyášová, M.: Portrétní a náhrobní plastiky zemanského rodu Bokůvků na Šumpersku. In: *Severní Morava*, sv. 13, Šumperk 1966, s. 58–65. Táž: K obnově zámeckého portálu v Třemešku a dalších plastik rodu Bukůvků na severní Moravě. *Památková péče*, roč. 6, 1966, č. 4, s. 114–120.

14 Viz pozn. 2.

15 Blason: V červeném poli štítu černý korunovaný dvouocasý lev na stříbrném trojvrší. Klenot, umístěný na turnajové přilbě, vychází z obloučkové koruny lemované hermelínem, je jím vyrůstající lev jako ve štítě. Přikryvadla mají červeno-černé tinktury. Srov. Pilnáček, J.: *Staromoravští rodové*. Vídeň: [s. n.], 1930.

16 Blason: na zlatém poli štítu dva černé beraní rohy. V klenotu mají tři péra, zlaté, modré a stříbrné. Srov.: Tamtéž.

17 Blason: v červeném poli stočené a dvakrát překřížené stříbrné rohy. Klenot vychází z točenice, jsou jím stočené dvakrát překřížené rohy jako ve štítu. Srov.: Tamtéž.

Příloha

Transkripce listiny[1]

Léta Páně tisícího šestistého dvanáctého, v sobotu den památný svatého Matěje, apoštola páně, na tvrzi Chromči stala se jest smlouva celá a dokonalá (podle prvního zůstání a dobrovolné námluvy mezi neboštíkem[2], urozeným vladykou, panem Zikmundem Bukůvkou z Bukůvky, za živobytí na Chromči)[3], námi, Barborou Vokrouhlickou z Kněnic [etc.][4] a Albrechtem Rohovladem[5] Bukůvkou z Bukůvky na Červené Lhotě a Chromči, jakožto manželkou a synem po neboštíkovi panu Zikmundovi Bukůvkovi, pozůstalými z jedné, a lidmi vší obce sousedy z dědiny[6] Postřelmova z strany druhé, a to taková[:] Jakož nahoře psaný neboštík pan Zikmund Bukůvka [etc.] sobě erbům a budoucím potomkům svým při kostele a krchově postřelmovském (kdež od starodávna z Chromče k tomu kostelu a záduší do Postřelmova jsou přináleželi a přináleží) podle jistého dovolení Jeho milosti urozeného pána[7] pana Ladislava Velena z Žerotína, na Bředslavi[8], Moravské Třebové a Zábřehu, jakožto pána a vrchnosti nahoře psané vsi Postřelmova, pohřeb udělati a vystavěti dal. Jak by takový pohřeb, stavení i[9] krov na něm, budoucně opatrován býti měl a za živobytí takové dobrovolné snesení a námluva mezi vejš psaným panem Zikmundem Bukůvkou [etc.] a týmiž lidmi postřelmovskými k vykonání svému (za příčinou tou že jest Pán Bůh všemohoucí pana Zikmunda Bukůvku [etc.] z tohoto bídného světa skrze prostředek smrti časné povolati ráčil) přijíti nemohla, avšak ležíc na smrtedlné[10] posteli, mně, Barboře Vokrouhlické z Kněnic [etc.], a mně, Albrechtovi Rohovladovi Bukůvkovi [etc.] pan manžel a pan otec náš nejmilejší dobré paměti jest[11] poručil, abychom my podle

takového začatého[12] snesení a námluvy s lidmi a sousedy z dědiny Postřelmova z[13] strany toho pohřebu[14], jak by měl opatrován budoucně býti, dokonali, a smlouvu s týmiž lidmi a sousedy postřelmovskými, na dovolení jeho milosti[15], výš dotčeného urozeného pána[16], pana Ladislava Velena z Žerotína, na Bředslavi, Moravské Třebové a Zábřehu[17], učinili. A protož, já, svrchu psaná Barbora Vokrouhlická z Kněnic [etc.], a já, Albrecht Rohovlad Bukůvka z Bukůvky [etc.], pozůstalá vdova a syn po neboštíkovi urozeném pánu Zikmundovi Bukůvkovi [etc.], podle důvěření se neboštíka pana manžela a pana otce našeho[18] nejmilejšího výš psaného[19], s lidmi a sousedy z[20] dědiny Postřelmova na místě vší obce k tomu nařízenými (totiž zejména[21] těmito níže psanými Jiříkem Klimkem fojtem, Jakubem Sudkovským, Jiříkem Šmahlem, Janem Peterou,[22] Jiříkem Páralem, Martinem Sedlákem, Vavřincem Lužným, Martinem Netopilem, toho roku konšely, Václavem Chaloupkou, Janem Možným, Vítkem Markovým[23], Jiříkem Urbánkovým, Bartoněm Šoustalem, Janem Viktorýnovým[24], Vondřejem Holoušem, Tomášem Novotným z obce) sme takovou smlouvu podle (té[25] předešlé námluvy a snesení), s dotčenými lidmi na místě vší obce z dědiny Postřelmova k tomu nařízenými před sebe vzali a[26] dokonali a to takto[:] Že lidé výš psaní na místě vší obce a sousedův svých z dědiny Postřelmova, takový pohřeb nahoře jmenovaný při kostele a krchově postřelmovském vystavený[27] k opatrování, jakž stavení[28] toho všeho, tak také i krovu na témž pohřebu přikrývání[29] na budoucí a věčné časy na sebe a sousedy své postřelmovské sou přijali, a jako poctiví lidé všickni[30] sousedé slíbili a připověděli[31], že takový pohřeb na budoucí a věčné časy s budoucími potomky svými v takovém opatrování svém obecním míti chtějí, a budoucně žádné škody na témž pohřebu, na stavení i na krovu dopouštěti nechtějí, beze všeho jich napomínání k tomu od těch, kteříž by k tomu pohřebu náleželi a právo měli. A proti[32] tomu, jakž se jest zpočátku snesení a námluva mezi neboštíkem nahoře psaným panem Zikmundem Bukůvkou [etc.] a lidmi,[33] sousedy postřelmovskými stala. Hned nato neboštík pan Zikmund Bukůvka [etc.] lidem a sousedům postřelmovským deset zlatých za jeden zlatý třidceti[34] groši, a za jeden groš sedm peněz bílých[35] počítajíc, jest dal a odvedl za živobytí svého a po smrti a pohřebu téhož neboštíka, pana Zikmunda Bukůvky [etc.] Já, Barbora Vokrouhlická [etc.], týmž lidem postřelmovským dala a odvedla sem pět zlatých, počtu nahoře psaného, k záduší, čehož učinilo patnácte zlatých[36], kteréž na opravu kostela postřelmovského věže a jiného stavení při něm obráceny sou a nyní při dokonání této smlouvy, já, Barbora Vokrouhlická z Kněnic [etc.], a já, Albrecht Rohovlad Bukůvka [etc.] výš psaní, odvozujem vší obci a sousedům postřelmovským za takové opatrování (mimo těch patnácte zlatých k záduší obrácených) kus louky v gruntech dědičných a vlastních chromeckých na budoucí a věčné časy k užívání[37] (podle snesení a námluvy, kterouž tíž lidé z dědiny Postřelmova s neboštíkem panem Zikmundem Bukůvkou [etc.] sou měli) a oddáváme[38] totižto[39] kus louky, slove[40] V Dolních dílích, proti rybníku novému pode vsí Chromčí, počnouc od mezi Martina Krejčího, až po mezu Václava Němcového napříč, a nadýl proti roli Václava Potměmilého[41], všech tří ze vsi Chromče, a proti hranicím postřelmovským až potud, pokudž kameny mezními vysazeno a vyhraničeno jest, aby toho kusu louky oni sami postřelmovští nynější i[42] budoucí obyvatelé též dědiny Postřelmova užívati mohli, trávou, senem, anebo voráním nyní i na časy budoucí a věčné. V čemž se jim postřelmovským, nynějším i budoucím potomkům jejich od erbův a budoucích potomkův neboštíka pana Zikmunda Bukůvky [etc.], pánův a držitelův vsi Chromče, na budoucí a věčné časy žádná překážka činiti nemá. A oni tíž lidé z dědiny Postřelmova, na budoucí a věčné časy mají a povinni budou ten pohřeb, stavení i[43] krov opatrovati a v ničemž neopouštěti. Aby pak

takové dobrovolné snesení a smlouva na budoucí a věčné časy bez pohřešení v celosti zůstala, stála a zůstati mohla, dvě smlouvy jednostejných slov na pergameně[44] napsaný sou, a z obou stran dožádali sme se urozeného pána, pana Ladislava Velena z Žerotína, na Bředslavi, Moravské Třebové a Zábřehu, jakožto pána a vrchnosti té vsi Postřelmova, že jest jeho milost pán, na[45] potvrzení a pro stálost smlouvy této pečeť svou vlastní, podle pečeti mé, Barbory Vokrouhlické[46] z Kněnic [etc.], a mé Albrechta Rohovlada Bukůvky z Bukůvky, na Červené Lhotě a Chromči, přidáviti a přivěsiti dovoliti a poručiti jest ráčil, a každé straně jedna ta smlouva dána a odvedena jest, kterážto smlouva jest psána a dána na Chromči, léta a dne jakž nahoře dotčeno.

Poznámky k transkripci

1 Protože se zde oproti nejnověji transkribovanému textu viz Doubravský, Z. (pozn. 2) nachází nesčetně odlišností, je na ně upozorněno v poznámkách. Upozorněno je také na odlišné tvary slov či slovních spojení, které uvádí transkribovaný text a nemohly vzniknout předchozí transkripcí. Pro přepis textu bylo dbáno na doporučení pro vydávání a transkripci historických textů viz Daňhelka, J: Směrnice pro vydávání starších českých textů. *Husitský Tábor*, č. 8, 1985, s. 285–301. Šťovíček, I: *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti: příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*. Praha 2002.

2 Tak v originále.

3 Závorky bez výjimky vynechány v celém přepise.

4 Bez výjimky vynecháno v celém přepise.

5 Bez výjimky vynecháno v celém přepise.

6 Uvedeno „se sousedy vší obce".

7 Vynecháno.

8 Tak v originále.

9 Uvedeno „a".

10 Tak v originále.

11 Uvedeno „byl".

12 Uvedeno „načatého".

13 Vynecháno.

14 Tak v originále.

15 Spojení „jeho milosti" zkráceno „J.M.".

16 Vynecháno.

17 Výčet panství vynechán.

18 Vynecháno.

19 Spojení „výš psaného" chybí.

20 Vynecháno.

21 Uvedena předložka „s".

22 Uvedeno chybné pořadí: „Jakubem Sudkovským, Janom Peterkou, Jiříkem Šmachlem, […]".

23 Jméno uvedeno ve tvaru „Mankovým".

24 Jméno uvedeno ve tvaru „Vyktřnovým".

25 Vynecháno.

26 Taktéž.

27 Taktéž.

28 Taktéž.

29 Uvedeno „pokrývání".

30 Tak v originále.

31 Uvedeno „přivolili".

[32] Uvedeno „Naproti".
[33] Uvedeno „a".
[34] Tak v originále.
[35] Vynecháno.
[36] Vynecháno „počtu nahoře psaného, k záduší, čehož učinilo patnácte zlatých".
[37] Vynecháno.
[38] Uvedeno „oddávám".
[39] Vynecháno.
[40] Vynecháno.
[41] Uvedeno „Potmemilého".
[42] Uvedeno „a".
[43] Totéž.
[44] Tak v originále.
[45] Vynecháno.
[46] Uvedeno „Barbora Vokrouhlická".

Summary

The Tomb of Zikmund Bukůvka of Bukůvka and the Decree for the Residents of Postřelmov of 1612
Martin Fajtl

This contribution deals with diplomatic analysis of the so-called document of Postřelmov from 1612. This contract was initiated by Zikmund Bukůvka and completed by his wife Barbora Okrouhlická and his son Albrecht Rohovlad. The content of the contract is the arrangement of conditions for maintaining the family tomb in Postřelmov. It's interesting mainly due the fact, that the original document was lost during the 19th century and was worked only with his transcription to this day that is stored in the Moravian archives in Brno. After the rediscovery of one of the original documents, it was possible not to only to make the diplomatic description of this document, but also to confront the transcription and original. For that reason the transliteration of this document is published for the first time.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 310: 45–59, 2015

Knihy v olomoucké tiskárně v roce 1673

Miroslav Myšák

Abstract
Books in Olomouc Printing House in 1673

The assessment of printing production of the Moravian Early Modern printing houses varies in two positions. The first is an assessment of preserved volumes in inland as well as foreign libraries, the second is then based on some – mostly published – sources. On these basis, the researchers attempt to quantify the amount of the published books. However, the insight into the archival sources shows the inadequacy of both approaches, or more precisely the need of its completion with preserved contemporary sources. The author of the text has previously published an article on the technical equipment of Vít Jindřich and Anna Elisabeta Ettel Printing House in 1673. The author now presents a study on literary production of this workshop based on an identical source (the inventory of the estate) confronted with other documents. From the similar type of source we can get more information about previously unknown production of the printing house, about prices or print runs of the books and last but not least about the prevailing reading preferences of the population of the Moravian High Baroque royal city and its rural hinterland.

Key words: Olomouc, Vít Jindřich Ettel, printing, reading

V roce 2012 vyšel v suplementu tohoto periodika příspěvek věnovaný tiskárně olomouckého knihtiskaře Víta Jindřicha Ettela, který kromě nových informací o soukromém životě přinesl přehled vybavení tiskárny vycházející z pozůstalostní agendy.[1] Inventář dílny tvořily zejména tiskařské lisy, nejrůznější druhy tiskového písma spolu s předměty a látkami nutnými k jejich výrobě a rozmanité potřeby sazečů i dalších pracovníků. Stranou pozornosti této studie však zůstaly vázané i nevázané knihy nalezené v rodinném podniku. Právě tento základní produkt a zdroj příjmů každé tiskárny bude nyní publikován – rovněž formou kratší edice pramene. Nejprve však ještě několik základních informací o hlavních osobách.

I. Tiskař – jeho rodina a dílna

Místo a rok narození Víta Jindřicha Ettela zůstávají zatím neznámy. V Olomouci se objevuje nejpozději v dubnu 1653, kdy je doložena jeho žádost ve věci související se sňatkem s Dorotou Hradeckou, vdovou po olomouckém knihtiskaři Mikuláši Hradeckém z Kružnova († 1653). Lze předpokládat, že Ettel ve městě pobýval již několik měsíců nebo let, během nichž se vyučil tiskařskému řemeslu, jímž se následně až do své smrti v roce 1669

živil. Během této doby se po smrti první manželky oženil podruhé, a to s Annou Alžbětou Radetzkou, s níž měl dceru Marii Alžbětu.

Ani po Ettelově smrti se z titulních listů olomouckých tisků rodinné příjmení nevytrácí, neboť dílnu převzala a dále vedla vdova Anna. Vzhledem k nezletilosti dcery Marie se však rodinný majetek ocitl pod dohledem poručníků městského sirotčího úřadu.[2] Proto byly sledovány příjmy a výdaje podniku a dodnes se dochoval výjimečný soupis příjmů tiskárny z let 1669–1673 a další dokumenty.[3] K rozdělení majetku mezi matku a dceru došlo v lednu 1673, neboť den po Třech králích slavila Anna Alžběta sňatek s Janem Josefem Kilianem, pocházejícím z Polska.[4] Kilian se tímto aktem stal majitelem tiskárny a musel se vyrovnat s nevlastní dcerou.[5] Dne 9. ledna došlo k pořízení soupisu původně společného jmění, v němž jsou aktiva i pasiva rozdělena na část náležející matce a dceři.

Zatímco ohodnocení větší části majetku prováděla komise deputovaná městem a složená z osob pohybujících se běžně mimo prostředí spojené s výrobou a distribucí knih, na ocenění svazků nalezených v tiskárně se podíleli, vedle Antona Kleimana a Wenzla Maixnera přidělených sirotčím úřadem, zejména purkmistr a knihkupec Ferdinand Stohl a knihvazač Christoph Huber. Jejich finanční odhady lze tedy brát jako kvalifikované.

II. Soupis knih

Jakkoliv nejviditelnějším inventářem byly v provozu tiskařské lisy a další mobiliář, z vytvořeného soupisu vyniká vysoká potenciální hodnota zásoby potištěného i nepotištěného papíru. Následující tabulka ukazuje srovnání s ostatním vybraným vybavením tiskárny.

Část majetku	**Cena**	
	zlaté	krejcary
Knihy, papír	1371	19,5
Tiskařské písmo	1385	38,5
Matrice k výrobě písma	150	–
Tiskařské lisy	150	–

Jestliže celkové ohodnocení dílny činilo zhruba 3220 zlatých, představovala zásoba tiskařské produkce více než třetinu této sumy. Nejednalo se přitom o hodnoty ryze teoretické, obchod s knihami byl v té době velmi rozvinutý a olomoucká tiskárna disponovala širší sítí odběratelů z Moravy, Slezska i Uher. Navíc srovnáním s knihou příjmů tiskařky Ettelové vyplývá, že skutečná prodejní cena byla ještě o něco vyšší.

Nalezený tištěný materiál shrnula jmenovaná komise do tří kategorií: na knihy vázané, nevázané a různé druhy dosud nepotištěného papíru. Publikace vázané ocenila ve zlatých a krejcarech a vedle celkového počtu svazků připojila také cenu za jeden kus. U nevázaných je uveden pouze počet kusů díla, jeho rozsah (počet archů) a celkové množství titulů v základních distribučních knihařských jednotkách, jimiž byly balíky (Ballen), rysy (Ries), knihy (Buch) a archy (Bogen). Konečný přepočet na peněžitou hodnotu se nachází na konci knižního soupisu a je vztažen pro všechny položky.[6] Hodnotu jednotlivých částí zapsaných knih ukazuje tabulka.

Druh knih	**Cena**	
	zlaté	krejcary
Vázané	179	57
Nevázané	1098	22,5
Papír	93	–
Celkem	**1371**	**19,5**

Velkou část své tvorby prodávala tiskárna v základním tvaru – nesvázaných a nerozřezaných arších. Pomineme-li drobné tisky o několika stranách, které si mohl upravit i běžný čtenář, musela větší část produkce na skladě ještě projít dílnou knihvazačů, kteří spolu s knihkupci a podomními prodejci patřili k hlavním odběratelům tiskárny.[7] Rozdíl mezi oběma kategoriemi vynikne mnohem více porovnáním titulů dostupných ve vázané a nevázané formě – ca. 17 : 106. Žánrově se svázané publikace obecně neliší od nesvázaných, nacházejí se tu slabikáře, evangelia, modlitby, katechismus, knihy lidového čtení i kalendáře.

Nalezené tituly se v soupisu, jak bylo v té době běžné, nevyskytují pod úplným či přesným názvem, s uvedením autora a datace. Pro pojmenování se užívá buď prvních slov z titulu („Strom života“), nebo povšechného označení knihy vystihujícího její obsah („Modlitby“, „Naučení“). Velkou část seznamu zaujímají položky označené jako „všelijaké zpívané historie a písně“ či „traktáty a písně“, bez uvedení autora. Není tedy vždy snadné a možné zjistit přesné názvy knih a identifikovat je s fondem dochovaným do současnosti, případně známým z literatury. Kvalita záznamu nicméně ve většině případů stačí k povšechné klasifikaci díla, tj. určení jazyka a vystihnutí obsahu. Jako vodítko slouží také rozsah a cena. Podle struktury soupisu se zdá, že knihy byly sepisovány a v tiskárně snad uloženy podle žánrové příbuznosti a tomu odpovídající velikosti. Nejprve se uvádí spíše knihy s náboženskou tematikou, následované tituly tzv. lidového čtení, po nichž přicházejí opět díla s náboženským obsahem. Toto dělení však není absolutní.

III. Zastoupené literární žánry

V popisované době byla olomoucká dílna jedinou činnou tiskárnou na Moravě. Směřovalo k ní proto velké množství zakázek od správních orgánů, církevních institucí, univerzity i soukromých osob. Další knihy pak vydávala tiskárna svým nákladem. Již zadavatel zakázky rozhodoval, pro koho bude daný titul určen, kdo jej bude číst. Nalezené knihy mohou být rozděleny pro zjednodušení podle zamýšleného recipienta, v dalším kroku pak do kategorií tvorby náboženské a světské.

Knihy pro vzdělaného čtenáře

Pod vzdělaným recipientem lze hledat osoby získavší vyšší než základní vzdělání, případně se právě vzdělávající, a které užívaly knih ve svém povolání či studiu. Typicky sem lze zařadit především kněze, úředníky, učitele a studenty/žáky.

Kněžím působícím ve farní či duchovní správě byly určeny následující dva tituly potřebné k řádnému výkonu funkce: *Propria officia sanctorum* (zapsáno jako „Officia propria“, 216 kusů), *Rituale dioecesis Olomucensis* („Agendæ“, 220 kusů), k nimž lze přidat

ještě *Officia divina de Sanctissimo Eucharistiae sacramento* („Officia divina", 330 kusů). Byly to, zejména v prvních dvou případech, základní pomůcky k řádnému sloužení bohoslužeb a konání církevních obřadů. Vydávány byly z pověření místního biskupství, kněží olomoucké diecéze pak měli povinnost si tyto tituly obstarat. Z příjmového deníku tiskařky Ettelové víme, že se prodávaly s nepravidelnou frekvencí, např. v roce 1670 se prodaly tři výtisky, v roce 1671 osm.[8]

Mezi duchovními lze také hledat odběratele promluv na různá témata – *Orationes variae devotissimae* („Orationes variæ", 58 kusů).

Učitelům a studentům, respektive žákům, byly k dispozici především slabikáře, učebnice a gramatiky. Vlastní soupis začíná slabikářem („Abc Bichel") nedefinovaného jazyka v počtu 428 kusů, kdy 100 kusů stálo čtyři zlaté (jedna kniha tedy za ca. 2,5 krejcaru[9]). Dále se tu nacházel slabikář německý (počet kusů neuveden[10]) a český (1650 kusů). Po opanování schopnosti číst mohli žáci přejít k základům latinské gramatiky. Ty mohli získat z publikace *Ars minor*, neboli tzv. donátu[11] (snad v českém jazyce, 120 kusů). Pro osvojení základů českého a latinského jazyka sloužila kniha označená jako „Element bömisch und lateinisch" (101 kusů). Vedle nich se tu nachází ještě „kleine Grammatica", která by mohla být německou variantou zmíněného donátu (525 kusů). S otazníkem, zda náleží jazykové nebo náboženské oblasti, lze nakonec uvést titul „Nový způsob deutsch und bömisch".

Vzdělaným, o filologii se zajímajícím čtenářům, byla určena kniha jezuity Jana Drachovského *Grammatica Boëmica* (113 kusů) vydaná v roce 1660. Snad se jednalo o dosud neodebraný náklad, případně svazky ponechané k prodeji studentům olomoucké univerzity.

Na posledním místě lze uvést dvě položky z oblasti duchovní hudby: *Hymni cum antiphonis* a „Hymnodia de s. Josepho". První titul vyšel v roce 1666 a šlo o písně k procesí. Druhý titul nebyl identifikován, podle formy zápisu byl také tištěn latinsky.

Tímto se v zásadě vyčerpává oblast odborného čtení, což přirozeně neznamená, že vzdělanci, především pak kněží, nepřišli do styku s knihami uvedenými níže. Často byli právě duchovní jejich autory.

Knihy pro prostého čtenáře

Označení „prostý" čtenář je přirozeně umělé a zjednodušeně pojmenovává širokou skupinu městského a venkovského obyvatelstva, nesahající pro knihu ve svém zaměstnání, ale spíše ve volném čase. V literatuře se objevuje také charakteristika „obyčejný" a spadají sem ty osoby, jež získaly jen triviální či dokonce vůbec žádné vzdělání a nepatřily ke společenské elitě.[12] Literaturu určenou tomuto druhu recipientů lze pro zjednodušení rozdělit do dvou oblastí – nábožensky vzdělávací tvorby a knih lidového čtení.

Tvorba nábožensky vzdělávací

V souladu s tím, že se tato tvorba neobrací na čtenáře znalého důkladně křesťanskou biblistiku, teologii atp., vede tento druh literatury čtenáře poměrně přesně po stanovené cestě, čtenář „je nábožensky vzdělávací tvorbou formován",[13] vlastní interpretace není příliš žádoucí. Samo vymezení a pojmenování skupiny děl spadajících do oblasti náboženské tvorby není snadné. Naprosto běžné bývá totiž prolínání žánrů i stylů. To vychází z cílů, které tato literatura sleduje a jimiž jsou šíření/upevnění víry, katecheze/poučení a povznesení/rozjímání. V dalším se tedy pokusíme nahlédnout na zachycené tituly touto optikou. Je třeba však mít stále na paměti slova Hany Bočkové, že *„tyto tři směry jsou zřídka realizovány samostatně, častější je jejich spojení, v němž však zpravidla jeden převažuje"*.[14]

Katechizační literatura

Katechismus patřil k hojně vydávanému žánru,[15] odpovídá tomu i zastoupení v soupise. Vedle nesvázaných položek v počtu 1275 kusů českých a 800 německých bylo na skladě také 89 jednotek vázaných označených jako „Catechismi". Vzhledem k nevelké ceně (4 krejcary) a malému rozsahu (4 archy) se snad jednalo o některé z vydání *Malého katechismu* jezuity Petra Canisia. Do této skupiny je možné zařadit rovněž položku označenou jako „Naučení", dochovanou v počtu 200 kusů a čtyřnásobného rozsahu (17 a půl archu) a snad také 1750 kusů „kleine Handtbichel Seneca christianus" (rozsah pět archů).

Literatura útěšná

Tento literární druh měl *„čtenáře vést k reflexi, ke hlubšímu promýšlení praktického života ve víře"*.[16] To se děje jak formou prozaickou (výtahy z biblických knih), tak formou vlastní modlitebním knihám i zpěvníkům.

Výtahy Nového zákona – evangelia – jsou v pojednávaném soupise uvedeny velmi stručně bez zapsání konkrétního titulu. Figuruje tu 134 kusů vázaných bez specifikace jazyka a 329 českých a 553 německých nevázaných poměrně velkého rozsahu (30 archů). Tyto tisky se nepodařilo identifikovat. Obecně lze říci, že vedle samotných evangelií přinášely také epištoly, a to v původní nebo přepracované formě s originálními citacemi. Další, populárnější verzí, byly příběhy apokryfní, které se podle míry zpracování již mohly značně blížit beletrii.

K útěšné literatuře lze zařadit i velmi početnou skupinu děl obsahujících modlitby, mezi (s větší mírou pravděpodobnosti) identifikované náleží *Strom života věčného*, *Žebřík rajský*, *Zahrádka duše*, *Zrcadlo věčného života*, a také v těch zatím anonymních se ozývají poetické názvy jako „Kvítek rajský", „Poklad duše", „Geistliches Ziergartlein". Další skupina nese prosté pojmenování jako „Modlitby", „Modlitby křesťanský", „Deník", „Ollmützer Betbicher" a náleží sem rovněž knihy uvedené jako „Manualia" (některé také se zlatou ořízkou) a „Manuale Marianum".

Vedle těchto publikací nechybí ani tématika poutní („Pobožný poutníček" a „Poutníčky") a tituly vztahující se k vybraným světcům, často ve spojení s náboženským bratrstvem, např. *Outočiště serafické divův činícího* [...] *Antonína Paduánského*/*Seraphische Zuflucht* [...] (česky 1664, německy 1669), určené pro stejnojmenné bratrstvo u olomouckého kostela sv. Jakuba. Ke sv. Antonínu se váží rovněž „kleinere Exemplaria s. Antonii".

Rozjímání, slavnosti a náboženské úkony velmi často provázel zpěv, v Ettelovském seznamu se proto nachází stovky kusů „Písní ročních" (49 vázaných a 850 kusů nesvázaných).

Potřebám náboženských konfraternit, které formovaly a povznášely víru svých členů, sloužila kniha „Regel von h. Isidorio", vydaná pro bratrstvo sv. Isidora v Uherském Hradišti[17] a snad také titul ukrývající se pod označením „Handbichel", určený pravděpodobně mariánskému bratrstvu znojemských jezuitů.

Literatura lidového čtení

Chvíle po práci i školní výuce mohla vyplnit četba hojně vydávaných a výnosných kalendářů a tzv. knih lidového čtení, cílících na široké řady laického čtenářstva. Jak prokazuje kniha příjmu Ettelové, kalendáře patřily k nejprodávanějším titulům olomoucké tiskárny vůbec a bývaly to tisky, na něž tiskárny získávaly přednostně privilegia. V pozůstalostním soupise se proto nachází tisíce kusů: nejprve německé a české velké

kalendáře (269 svázaných kusů), malé kalendáře (204 kusů) a více než 2400 malých nesvázaných kalendářů (patrně obojího jazyka). Šlo přitom o krakovský kalendář, jehož autorem byl Jan Maciej Gostumiowski.

Knihy lidového čtení, jejichž smyslem nebylo čtenáře jen zabavit, ale i vzdělat a poučit, své náměty často čerpaly z dob minulých a vycházely z historických událostí, případně pojednávaly o skutečných postavách žijících v minulosti.[18] V soupise tak lze nalézt tituly jako „Historie o císaři Oktaviánovi" (360 kusů), „Historie o sedmi mudrcích" (850 kusů), „Enšpígl" (660 kusů), „Doktor Faust" (143), „Historie o rytíři jménem Galmy" (550), jež jsou výslovně uvedené jako české. Na ně pak navazují tituly jazykově neurčené: Ezopovy „Fabulae" (260), „Historiae Tamerlanis" (128), „Chronica Fortunatus" (150), „Historia Magellona" (394) atd. Kratochvilnou literaturu zastupuje také cestopis *Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta*, jehož autorem byl Martin Kabátník (395 kusů), dále tzv. pohádky (725 kusů), tedy kratší sbírky veršů anebo próz s posláním čtenáře pobavit i poučit.[19] O velkém zájmu o tento druh literatury svědčí opět zmíněný příjmový deník vdovy Ettelové, kde se formulace písně a historie (spolu s kalendáři) objevují vůbec nejčastěji. Přitom totožné nebo velmi podobné tituly lze najít již v soupise knih povolených k prodeji olomouckému tiskaři Friedrichu Milichthalerovi v září 1567.[20]

Na pomezí literatury lidového čtení a náboženské tvorby stojí patrně velké množství položek zapsaných jako „allerhandt gesänger Historien und Lider" a „Tractaten und Lider" na samém konci soupisu. Lze sem zařadit jak duchovní píseň (o Panně Marii, svatých, poutní písně), tak zpěvy reflektující dobové události (války, přírodní katastrofy, historická témata, senzace atp.).[21] V konečném součtu jde o tisíce kusů, v naprosté většině o rozsahu dvou, tří složek. Zapsána však byla také díla rozsáhlejší o 13, 15 i 23 složkách, které mohly mít i několik set stran. Snad se jednalo o látku spojenou jedním tématem určenou pro pozdější svázání do tzv. špalíčku. Narozdíl od krátkých položek, které jsou k dispozici v desítkách nebo stovkách, jsou ty rozsáhlejší pouze v několika kusech.

IV. Cena a stáří knih

Cena knih

Cílem komentovaného soupisu bylo určit hodnotu domácnosti i dílny, která posloužila jako základ pro rozdělení mezi matku (a nového knihtiskaře) a dceru. Proto bylo nutné stanovit reálnou hodnotu nalezených tiskovin. Cenu za konkrétní svazek lze z dochovaného pramene získat přímo pouze u části vázaných knih, kde je uveden přepočet na jeden kus. Nejdražší položkou je modlitební kniha *Strom života věčného* z roku 1659 v ceně 36 krejcarů. Je to dáno rozsahem (více než 600 stran osmerkového formátu o výšce ca. 13 cm), obrazovou přílohou a přirozeně také vazbou. Ostatní knihy této skupiny dosahují nanejvýš třetinové ceny, na 12 krejcarů se vyšplhal odhad titulů „Manualia", „Modlitby křesťanský" a „Principia" – první dva měly zlatou ořízku. Na opačném konci stály malé kalendáře (vázaný za 3, nevázaný 2,4 krejcaru) a slabikář (2,4 krejcaru).

U nevázaných položek je nutné se k cenám za kus propočítat. Na konci soupisu se uvádí, že jeden balík papíru má cenu 14 zlatých. Balík se v té době skládal z 5000 archů. Jako příklad můžeme použít *Agendu* a *Propria officia sanctorum*, o jejichž prodejní ceně jsme zpraveni z příjmového deníku Ettelové. *Agenda* (30 archů, ca. 260 stran) se prodávala vázaná za dva zlaté, nevázaná za jeden, *Propria officia* (40 archů, ca. 316 stran) také za jeden zlatý. Přepočtem se u prvního titulu dostaneme na částku ca. 5 krejcarů, u druhého ca. 7 krejcarů. Zdá se tedy, že vyčíslena byla hodnota s přihlédnutím pouze k prvotním nákladům, bez tiskařovy marže.

Stáří knih

Alespoň stručnou zmínku zaslouží jistě otázka stáří zaznamenaných svazků. Jednalo se o tituly svěže vydané, nebo ležely v tiskárně již delší dobu? Vycházet lze pouze z menší části identifikovaných položek. Jako východisko poslouží nejlépe knihy určené duchovním, které jsme díky stavu dochování a kvalitě záznamu schopni zcela ztotožnit s konkrétním známým titulem. *Propria officia sanctorum* byly vydány v roce 1669 (na skladě 216 kusů), *Rituale dioecesis Olomucensis* 1659 (220), *Officia divina de Sanctissimo Eucharistiae sacramento* 1642 (330) a *Orationes variae devotissimae* 1655 (58). Neznáme přitom velikost nákladu, lze však předpokládat, že alespoň v případě prvních tří položek to bylo několik tisíc kusů, neboť se měly dostat k rukám všech diecézních kněží. Stupnice dochování je přitom u těchto tří titulů opačná, tj. nejméně svazků je knihy vydané poměrně nedávno, nejvíce naopak titulu starého již ca. 30 let (vydal jej již tiskař Mikuláš Hradecký).

Další údaje o možném datu vydání knih zapsaných v pozůstalosti se nachází v poznámkách edice. Na tomto místě lze shrnout, že část produkce pocházela podle všeho ještě od Ettelova předchůdce Mikuláše Hradeckého, nejméně v jednom případě lze uvažovat také o tisku Jiřího Handla, olomouckého knihtiskaře v letech 1597–1616.

V. Závěr

Porovnání seznamu se známou a dochovanou produkcí Ettelovské tiskárny v dnešních knihovnách nebo zmínkami v soupisové literatuře dokládá, že v tiskárně se k danému datu nacházely v naprosté většině knihy tištěné nákladem tiskaře, nikoli knihy objednané soukromými nebo institucionálními zákazníky. Dominují tu totiž zejména české a německé publikace spíše menšího rozsahu a také ceny – kramářské písně, knihy lidového čtení. Naopak větší latinská a německá díla, případně efemérní tituly (programy divadelních představení) a úřední publikace (patenty, sněmovní artikule) zachycené příjmovým deníkem Ettelové, se tu neobjevují. Byly totiž po svém zhotovení odebrány objednavatelem a jím dále distribuovány. Jistou výjimku představují knihy určené kněžím olomoucké diecéze. Z komentovaného seznamu je tedy možné poznat pouze výsek tiskařské produkce této dílny, popřípadě také z činnosti předchozího olomouckého tiskaře Mikuláše Hradeckého.

Úplnější obraz činnosti olomoucké rodiny Ettelů, jakkoli vždy limitovaný charakterem pramenů, lze získat teprve studiem dalších zdrojů – účetních knih a dokladů, privilegií, korespondence a v neposlední řadě poznáním dochovaného fondu. Neboť zatímco výše komentovaný soupis zachytil především produkci masovějšího rázu určenou běžnému čtenáři z městského a venkovského prostředí, v současných knihovních sbírkách se zachovaly v převládající míře svazky mířící do řad byrokracie, světského i regulovaného kléru, univerzitních profesorů, šlechty atp., tedy čtenářů vzdělaných a elitních.

Poznámky

1 Myšák, M.: Vít Jindřich Ettel († 1669). Několik poznámek k olomouckému knihtiskaři a jeho dílně. In: Daniel, L. – Hradil, F. (eds.): *Město v baroku, baroko ve městě*. Olomouc 2012, s. 75–84.

2 K sirotčí praxi srov. Slavíčková, P.: *Právní ochrana dětí v období prvních kodifikací*. Praha 2012.

3 tátní okresní archiv Olomouc (dále SOkA Olomouc), Archiv města Olomouce (dále AMO), Zlomky registratur (dále ZR), inv. č. 1860. V současné době je připravována edice této knihy.

4 V záznamu o sňatku ve svatomořické matrice o Kilianovi stojí: *„Junge gesel Joannes Josepho Killian der Löblichen buchdrucker Kunst Vorwander gebirtig auss Polen Von Javorssna [...]“*, viz Zemský archiv v Opavě (dále ZA Opava), pobočka Olomouc, Sbírka matrik Severomoravského kraje, inv. č. 5584, O III 2, f. 444^{v}. V matrice olomouckých měšťanů, kterým se Kilian stal zápisem ze dne 20. července 1673 je uveden takto: *„Joannes Kylian Javorzii in Polonia natus, modo Typographus Olomucensis [...]“*, viz SOkA Olomouc, AMO, Knihy, inv. č. 2191, sign. 32, f. 16^{v}. Pravděpodobně tedy nepocházel z jihoněmeckého Augsburgu, jak se běžně tvrdí v literatuře, srov. také Voit, P.: *Encyklopedie knihy*. Praha 2006, heslo Kilian, s. 440–441. Onou lokalitou zmíněnou v obou matrikách by mohlo být město Jaworzno nacházející se v historickém Malopolsku.

5 K tomu srov. také svatební smlouvu mezi Ettelovou a Kilianem z 19. ledna 1673. SOkA Olomouc, AMO, ZR, inv. č. 4240, f. 18–19.

6 Výjimkou z tohoto schématu jsou „malé kalendáře“, jejichž 2400 nesvázaných kusů je uvedeno společně se svázanými.

7 Velmi jasně to ukazuje příjmová kniha Ettelové (pozn. 3).

8 Pro úřední potřeby správců farností byly k dispozici také zpovědní tabulky v množství 150 archů.

9 Byla to nejlevnější položka mezi vázanými knihami, stála ještě méně než malý kalendář.

10 Udáno množství v rysech a knihách papíru.

11 K tomu srov. Voit, P.: *Encyklopedie knihy* (pozn. 4), heslo Donát, s. 217–218.

12 Srov. Bočková, H.: *Knihy nábožné a prosté*. Brno 2009, zejm. s. 18–21.

13 Tamtéž, s. 20.

14 Tamtéž, s. 36.

15 Srov. také heslo Voit, P.: *Encyklopedie knihy* (pozn. 4), heslo Katechismus, s. 435–436.

16 Bočková, H.: *Knihy nábožné* (pozn. 12), s. 136.

17 Viz záznam v deníku příjmů (pozn. 3), kde je doložena k září 1671 platba preláta z Uherského Hradiště za tisky knihy o sv. Isidorovi o šesti arších za 60 zl. (fol. 8^{v}).

18 Srov. Voit, P.: *Encyklopedie knihy* (pozn. 4), heslo Knížky lidového čtení, s. 467–470.

19 Srov. Voit, P.: *Encyklopedie knihy* (pozn. 4), heslo Hádanka s. 336 a heslo Pohádka s. 697–698.

20 Srov. Voit, P.: *Příspěvky ke Knihopisu (5). Moravské prameny z let 1567–1568 k dějinám bibliografie, cenzury, knihtisku a literární historie*. Praha 1987, s. 101–108.

21 Srov. Voit, P.: *Encyklopedie knihy* (pozn. 4), heslo Kramářská píseň, s. 496–498.

Příloha

Poznámka k přepisu

Pro převedení části pramene byla vybrána transliterace. Je to dáno zájmem o zachování podoby pojmenování titulů tištěných různými jazyky, které v případě některých českých knih nelze v zásadě transkribovat. Dokument je přináší často v nesrozumitelné až bizarní formě. Je to sice na úkor dobrého čtení, nicméně rozsah textu není nijak velký. Zkrácená slova byla, až na výjimky, rozepsána. Ve zkratce zůstala spojka und, zkracovaná v podobě „v.“, dále zkratky titulací měšťanů E. E. (Euer Edlen) a W. W. (Wohlgebohren), abreviatury S. (sanctus), h., heil. (heilig) a zkratky mincí fr. (Florenus/zlatý), kr. k. (Kreutzer/krejcar) a gr. (Groschen/groš). Na konci každé strany byly pro větší přehlednost textu opominuty dílčí součty. Celý záznam je psán jednou rukou, německou novogotickou kurzivou.

[f. 7^{r}]
Eingebundene, so wohl vneingebundene Bücher
so noch gethaner wittiblichen Raitung beÿ der waissen
Revision Befunden worden, sambt allem nachfolgenden
beschriebenen Zeickh, schrifften, Matrices, dreÿer
Volkommener Pressen, Vndt allem dero, was Zur
druckhereÿ gehörig; ist alles in Beÿwesen Vndt
mit sondern Fleiss darzue erbetenen E. E. W. W. Herrn
Ferdinand Stohl Raths Burgermeisters,[a]
dan der E. E. W. W. Herrn Antoni
Kleiman Vndt Herrn Wenzel Maixners darzue Veordneten
waissenherrn, wie auch des Ehrbahrnen Christtoff Huber[b]
Buchbinders, Ihrer gutachten ins geld[c] geschlagen, als

Eingebundene Bücher	fr.	kr.
428. Stuckh Abc Bichel das 100 P[er] 4 fr thutt	17	7
134. Evangelia. Eine P[er] 9 Kr.	20	6
69. Quitek Raisky Zue 6 Kr.	6	54
83. Manualia worunter etliche mit dem goldenen schnit. Zue 12 Kr.	16	36
43. Modlitbÿ Zue 4 Kr. t[hutt]	2	52
3. Modlitbÿ Krzestiansky mit goldenem schnit Zu 12 Kr.	–	36
89. Catechismi Zue 4 Kr.	5	56
51. Principia Zue 12 Kr.	10	12

[f. 7^{v}]		
Eingebundene Bücher		
78.[d] Ztrom Žiwota[1] Zue 36 Kr.	46	48
22. Denickh Zue 9 Kr.	3	18
57. Znoubczeckh Zue 7 Kr.	6	39
49. Pyžny ruczny[2] Zue 9 Kr.	7	21

70. Handbichel[3] Zue 4 Kr.	4	40
269. grose deütsch vnd bömische Calender[4] Zue 4 ½ Kr.	20	–
4. Pobožny Poutnitczžekh[5] Zue 10 Kr.	–	40
204. Kleine Calender[6] Zue 3 Kr.	10	12
2400. Vneingebundene dito[7] das 100 P[er] 4 fr	96	
[...][e]		

[f. 8r]							
Vneingebundene Bücher							
Ertragen							
			Bogen	Bal[e]n	Riss	Bicher	Bogen
Evangelia Bömisch	329 Stuckh	Zue	28 ½	1	8	14	14 ½
Deütsche dito	553 St.		30	3	2	11	15
Pyssny Roučzny[8]	850 St.		31	5	2	14	20
Epistolæ Ciceronis	1050 St.		5	1	–	10	–
Kleine Handtbichel	1750 St.		5	1	7	10	–
Seneca Christ[ianus][f] Manuale Marianum	150 St.		9	–	2	14	–
Zřebřikh Raisky[9]	57 St.		10 ½	–	1	3	23 ½
Podklad Dusse	–		–	–	3	2	–
Deütsche dito	–		–	–	1	1	–
Tabulæ Confessionis	–		–	–	–	6	–
Officia propria[10]	216 St.		40	1	7	5	15
Poutničzky	89 St.		29	–	5	3	6
A. b. c. deütsch	–		–	–	9	8	–
Poutniczky Zur Maculatur			–	1	–	–	–
Ollmützer Betbicher	96 St.		29 ½	–	5	13	7
Bömischer Hortulus[11]	17 St.		31	–	1	1	2
Neÿe S. Antonij Bichel deütsch[12] Vndt Bömisch[13]	260 St.		16 ½	–	7	–	10
Item	80 St.		13 ½	–	2[g]	3	5

[f. 8v]							
Agendæ[14] ohne die schadhafften	220 St.		30	1	3	4	–
Bömische Catechism[i]	1275 St.		4	1	–	4	–
Deütsche dito	800 St.		4	–	5	8	–
Bömische Abc.	1650 St.		2	–	6	12	–
Seelenschatz seindt schon vnten bömischen begriffen.							
Orationes variæ[15]	58 St.		10 ½	–	1	4	9
Kwiteckh Raisky	300 St.		7	–	4	4	–

Æsopi Fabulæ[16]	260 St.		20	1	–	8	–
Naučzeny	200 St.		17 ½	–	7	–	–
Böm[ischer] Eilenspigel[17]	660 St.		16	2	1	2[h]	10
Bömische historien Von Kaÿser Octaviano	360 St.		15 ½	1	1	3	5
Bömische historien Von Rittergallen[18]	550 St.		21	–	3	6	–
Bömische historien Von Sieben Meistern[19]	850 St.		11	1	8	14[i]	–
Principia	580 St.		10	1	1	12	–
Kleine Gram[m]atica	525 St.		3 ½	–	3	13	12 ½
Officia Divina[20]	330 St.		9 ½	–	6	5	10
Donat[us][21]	120 St.		13	–	3	2	10

[f. 9r]							
Czestech z czech do Hierusalem Frantow Prawa[22]	395 St.		6	–	4	14	20
Hymni cum Antiph[onis][23]	75 St.		11	–	1	13	–
Doctor Faust bömisch[24]	14.[?][i] St.		13	–	3	14	9
Zrcadlo wieczniho Ziwota[25]	373 St.		3	–	2	4	19
Formular sehr mangelhafft	27 St.		5	–	–	5	10
Historiæ Tamerl[anis][26]	128 St.		6	–	1	10	18
Chronic[a] Fortunat[us][27]	150 St.		13 ½	–	4	1	–
Chronic[a] Grihil: [?]	746 St.		1 ½	–	2	4	19
Bömische Grammat[ik][28]	113 St.		7 ½	–	1	13	22 ½
Bohatky[29]	725 St.		2	–	2	18	–
Bömische weinbichel	72 St.		5	–	–	14	10
Historia Magellona[30]	394 St.		9	–	7	1	4
Histor[ia] S. Mariæ Ægiptiae	211 St.		4	–	1	13	19
Historiæ der heil. Annæ[31]	240 St.		4	–	1	18	10
Element böm[isch] v. latein[isch]	101 St.		3 ½	–	–	14	3 ½
Hymnodia de S. Josepho	10 St.		25	–	–	10	–
Ministraturen	56 St.		25	–	2	16	–

[f. 9v]							
Rzebřzikh raysky der grössern[32]	942 St.		43 ½	8	1	19	2
Nowy Spusob deütsch v. bömisch				5	7		
Kleinere Exemplaria S. Antonij	18 St.		6	–	–	4	8
Regel Von H. Isidorio[33]	91 St.		6	–	1	1	21
Geistliches Zihrgartl[ein]	455 St.		16	–	14	11	5
Znoubčzeckh	380 St.		9	–	6	16	20
denikh	192 St.		14	–	5	7	13

[f. 10r]							
Allerhandt gesänger Historien Vndt lider			16	1	9	–	
Tractat[en] Vndt lider	145 St.		4 ½	–	1	6	2 ½
Item	195 St.		2 ½	–	–	19	12 ½
Item	129 St.		2	–	–	10	8
Item	122 St.		6	–	1	9	7
Item	87 St.		3	–	–	10	11
Item	54 St.		2	–	–	4	8
Item	466 St.		2	–	1	17	7
Item	500 St.		2	–	2	–	–
Item	450 St.		2	–	1	16	–
Item	23 St.		6 ½	–	–	5	24 ½
Item	70 St.		3	–	–	8	10
Item	173 St.		2 ½	–	–	17	7 ½
Item	274 St.		2	–	1	1	23
Item	61 St.		1 ½	–	–	3	16 ½
Item	6 St.		20	–	–	4	20
Item	94 St.		7	–	1	6	8
Item	66 St.		9	–	1	3	19
Item	101 St.		2 ½	–	–	10	2 ½
Item	15 St.		15 ½	–	–	9	7 ½
Item	11 St.		23	–	–	10	3
Item	100 St.		3	–	–	12	–
Item	300 St.		2 ½	–	1	10	–

[f. 10v]							
Item	125 St.		3	–	–	15	–
Item	98 St.		6	–	1[j]	3	13
Item	250 St.		3	–	1	10	–
Item	425 St.		2 ½	–	2	2	12 ½
Item	40 St.		2	–	–	3	5
Item	7 St.		19 ½	–	–	5	11 ½
Item	28 St.		16	–	–	17	23
Item	67 St.		13	–	1	14	21
Item	15 St.		3 ½	–	–	2	2 ½
Item	275 St.		2	–	1	2	–
Item	75 St.		7	–	5	5	–
Item	727 St.		3	–	4	7	6
Item	407 St.		2 ½	–	2	–	17 ½
Item	225 St.		2 ½	–	1	2	12 ½

Item	375 St.		3	–	2	5	–
Item	250 St.		7	–	3	10	–
Item	470 St.		2	–	1	17	15
Item	130 St.		6	–	1	11	5
Item	287 St.		3	–	1	14	11
Item	475 St.		3 ½	–	3	6	12 ½
Item					1	–	–
Item	364 St.		2 ½	–	1	16	10
Item	550 St.		3 ½	–	3	17	–

[f. 11r]
Summa Vneingebundener bicher
71 balen 5 Riss 19 bicher 16 bogen.

Jedweder baln wird angeschlagen P[er] 14 frein.
Ertragen in Summa ..... 1002 fr. 22 ½ K.

Hierzu Kombt grossdruckher
Papir 8 balen Zue 7 ½ fr. thutt ..... 60 fr
Item Kleines 1 ½ balen Zue 7 fr. ..... 10 fr 30 k.
Gemein Papir 14 Riss Zue 25 gr. ..... 17 fr 30 k.
Item Ausschuss 5 Riss Zue 20 gr . ..... 5 fr.

Erträgt in allen ..... 1095 fr. 22 ½ kr.

Textové poznámky k edici

[a] Zbytek tohoto a počátek řádku následujícího zaškrtán.
[b] Jméno doplněno později.
[c] Nadepsáno mezi slova „ins“ a „geschlagen“.
[d] Opraveno, původně patrně zapsáno: 38.
[e] Zde zůstalo z důvodu přehlednosti vynecháno rozdělení částky na dvě poloviny – pro matku Annu Alžbětu Ettelovou a dceru Marii Alžbětu.
[f] Spojeno opticky závorkou a vytečkováním s řádkem výše.
[g] Opravováno.
[h] Toto a předchozí dvě čísla opravovány.
[i] Nejasné čtení.
[j] Opravováno.

Věcné poznámky k edici

[1] Patrně publikace: *Strom života věčného, rozkošné ovotce na každý stav, čas, chvíli [...]*. 1659. Srov. Národní knihovna České republiky (dále NK ČR) sign. 54 Sf 000018. *Knihopis českých a slovenských tisků* (užívána digitální verze na webu http://db.knihopis.org/) neuvádí (dále jen Knihopis).
[2] Srov. *Kancionál český. Písně roční, kteréž se zpívají při všech slavnostech celého roku*. 1559. Knihopis K03718. Rozsah citovaného svazku mnohem větší než zapsaného v soupise.

[3] Snad publikace: *Hand-Büchel der löblichen Bruderschaft unter dem Titel der Hochseeligsten und übergebenedeiten Himmels Königin Mariae Reinigung*. 1667. Moravská zemská knihovna (dále MZK) sign. 1.855. Tisk pro jezuitskou kolej ve Znojmě.

[4] Srov. publikace: Jan Maciej Gostumiowski: *Neuer Krakauer Schreibkalender*. 1665. MZK sign. ST.1-0004.273.

[5] Snad publikace: Jan Bernard Kozmus: *Pěkné poutnické písně aneb Poklad skrytý v poli*. 1655. Srov. Knihopis K04363.

[6] Viz pozn. 4 – varianta zmíněného kalendáře.

[7] Viz pozn. 4 a 6.

[8] Srov. pozn. č. 2.

[9] Patrně publikace: Jan František Štyvar: *Žebřík rajský*. 1661. Rozsah nelze srovnat.

[10] Patrně publikace: *Propria officia sanctorum [...]*. 1669. Srov. Vědecká knihovna v Olomouci (dále VKOL), sign. 997.259. Shoduje se rozsahem.

[11] Srov. publikaci tiskaře Jiřího Handla: *Zahrádka duše pěknými a pobožnými jak modlitbami tak obrazy vysazená*. 1616. Knihopis K03173. Zachováno v Knihovně Národního muzea; ač neúplné, zdá se, že rozsahem odpovídá. Může jít také o některé mladší, neidentifikované vydání.

[12] Patrně publikace: Polykarp Gudtkindt: *Seraphische Zuflucht [...]*. 1669. Srov. VKOL sign. 600.356. Shoduje se rozsahem.

[13] Patrně česká verze publikace výše: *Asylum seraphicum, totiž Outočiště serafické divův činícího pomocníka svatého Antonína Paduánského*. 1664. Srov. Knihopis č. K18243. Shoduje se rozsahem.

[14] Patrně publikace: *Rituale dioecesis Olomucensis*. 1659. Srov. VKOL např. sign. II 35.826, Knihopis K14850. V zásadě se shoduje také rozsahem.

[15] Patrně publikace: *Orationes variae devotissimae*. 1665. Srov. VKOL sign. 619.538. Shoduje se rozsahem.

[16] Snad publikace tiskaře Mikuláše Hradeckého: *Aesopus: První kniha Ezopova s fabulemi a nebo s básněmi jeho*. 1639. Srov. Knihopis K00076. Shoduje se rozsah, ale může jít o další totožné vydání Ettelovo, které se nedochovalo.

[17] Srov. záznam v soupise knih povolených k prodeji olomouckému tiskaři Friedrichu Milichthalerovi roku 1567 („Divná historie Tyl Eilenšpigle, 1566"), Voit, P.: *Příspěvky ke Knihopisu (5)*. Praha 1987, s. 106.

[18] Snad publikace tiskaře Mikuláše Hradeckého: Joerg Wickram: *Historie velmi pěkná o jednom znamenitém rytíři jménem Kalmy [...]*. 1610. Knihopis K16983. Údajně nezjištěn žádný výtisk. Nelze tedy porovnat rozsah, může jít také o totožné vydání Ettelovo, které se nedochovalo.

[19] Srov. záznam v soupise knih povolených k prodeji olomouckému tiskaři Friedrichu Milichthalerovi roku 1567 („Komedia sedmi mudrců, v Prostějově u Kašpara Aorga léta 1558"), Voit, P.: *Příspěvky ke Knihopisu (5)*, Praha 1987, s. 105.

[i] Toto a předchozí číslo opraveny.

[20] Je známa publikace tiskaře Mikuláše Hradeckého: *Officia divina de Sanctissimo Eucharistiae sacramento [...]* 1642. Srov. VKOL sign. 600.596. Neshoduje se zcela rozsahem, ve VKOL má ca. 6 a ½ archů, v prameni 9 a ½ archů.

[21] Snad publikace tiskaře Mikuláše Hradeckého: Aelius Donatus: *Donát exponovaný*. 1638. Knihopis K02070. Shoduje se rozsahem.

[22] Snad publikace tiskaře Mikuláše Hradeckého: Martin Kabátník: *Cesta z Čech do Jerusalema a Egypta*. 1639. Srov. Knihopis K03645. Údajně nedochován žádný exemplář, nelze provézt srovnání rozsahu. Srov. NK ČR sign. 54 k 012109 identifikovaný s otazníkem jako tisk pražský snad z roku 1691 a rozsahu pěti archů.

[23] Patrně publikace: *Hymni cum antiphonis, qui secundum ritum Sanctae Romanae ecclesiae et seraphicae religionis s. Francisci in publicis processionibus cantari solent*. 1666. Shoduje se rozsahem.

[24] Srov. nedatované a vydavatelsky neurčené a ne vždy kompletní a dochované tisky Knihopis č. K0312, K07755, K07754 ad.

[25] Patrně publikace: *Zrcadlo věčného života*. 1658. Srov. Knihopis K17458. Shoduje se rozsahem.

[26] Srov. starší pražský tisk podobného rozsahu: *Historia o Tamerlanovi králi tatarském*. Jiří Černý z Černého Mostu, 1598. Srov. Knihopis K03043.

[27] Srov. anonymní a nedochovaný záznam v Knihopisu K02564 („Kronika, jenž slove Fortunatus, 1561") s vazbou na Olomouc – nachází se v soupisu knih povolených k prodeji tiskaři Friedrichu Milichthalerovi roku 1567. Viz Voit, P.: *Příspěvky ke Knihopisu (5)*, Praha 1987, s. 106.

[28] Patrně publikace: Jan Drachovský: *Grammatica Boëmica in V. Libros divisa*. 1660. Knihopis K02093. Shoduje se rozsahem.

[29] Snad publikace: *Pohádky velmi kratochvilné o rozličných věcech*. 1668. Knihopis K14090. Údajně nezjištěn žádný dochovaný výtisk, rozsah nesrovnán.

[30] Srov. záznam v soupise knih povolených k prodeji olomouckému tiskaři Friedrichu Milichthalerovi roku 1567 („Kronika o krásné Mageloně, 1565"), Voit, P.: *Příspěvky ke Knihopisu (5)*, Praha 1987, s. 106. Srov. také pozdější Hirnleho tisk, který mohl vycházet ze staršího nedochovaného vydání: *Velmi utěšená a kratochvilná historie o krásné panně Mageloně*. 1741. Knihopis K17693.

[31] Srov. publikace: Johannes Trithemius: *Ziergärtlein S. Annae*. 1664. VKOL sign. 601.694.

[32] Snad rozšířené vydání publikace viz pozn. 9. Srov. také publikaci tiskaře Mikuláše Hradeckého obdobného rozsahu: Krystof Jeronym Rozdrażewski: *Žebřík duchovní, po němž každý křesťanský člověk do království nebeského snadně vjíti může*. 1636. Knihopis K15002. Roku 1693 vyšla táž kniha také u Jana Josefa Kiliana.

[33] Patrně publikace: *Regule aneb Ustanovení bratrstva sv. Izidora oráče a voláka*. 1670. Knihopis K14780. Shoduje se rozsahem.

Summary

Books in Olomouc Printing House in 1673

Miroslav Myšák

The article exposes part of the estate of Olomouc printer Vít Jindřich Ettel (d. 1669). The document computes the books stored in his printing house. The inventory was created at the beginning of 1673 on the occassion of division of the estate property between wife and a daughter. The books were divided into bound and unbound, its extent as well as price were also registered. The total value of the books reached ca. 1/3 of the evaluation of the printing workshop. The vast majority of the books were sold in unbound form – books that printer published at his own expense, items well sold – calendars, songs, titles of a popular reading, religious and educational production (prayer books), catechisms and so on.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 310: 60–74, 2015

Škréta, Spillenberger nebo Lublinský? A další nová zjištění k dílu Martina Antonína Lublinského v oblasti grafiky*

Petra Zelenková

Abstract
Škréta, Spillenberger or Lublinský?
Addenda to the Work of Martin Antonín Lublinský in the Field of Graphic Art

New findings to the work of important Olomouc painter, draughtsman and inventor of prints, M. A. Lublinský (1636–1690) are provided. A drawing from the National Gallery in Prague, formerly attributed to K. Škréta, later to J. Spillenberger and now attributed by the author to Lublinský, is presented and its allegorical subject is analyzed. Other new findings to the work of Lublinský are presented – i.e., several prints executed after Lublinský´s designs by various Central European engravers.

Key words: Martin Antonín Lublinský, Karel Škréta, Johann Spillenberger, Gerard de Groos, Bartholomäus Kilian, Jan Gerard Damperviel, Samuel Dworzak (Dvořák), Johann Tscherning, Bernhard Sannig, Sternberg family, Saint Joseph, Karl von Liechtenstein-Kastelkorn, Olomouc, thesis print, book illustration, devotional print, baroque allegory

Olomoucký umělec Martin Antonín Lublinský (1636 Lešnice u Opolí ve Slezsku – 1690 Olomouc) je v současnosti hodnocen jako zakladatelská osobnost moravského barokního malířství. Zejména během posledních dvou dekád byla jeho dílu věnována řada článků, univerzitních prací a dvě monografie.[1] V roce 2004 vyšla monografická publikace Milana Tognera, která byla prvním pokusem o Lublinského *catalogue raisonné*.[2] Autorka tohoto příspěvku pak v katalogu *Martin Antonín Lublinský jako inventor grafických listů* zpracovala veškeré Lublinského práce spojené s grafikou, které k datu vydání publikace (2011) čítaly téměř 80 položek.[3] Předpoklad vyjádřený v úvodní stati posledně jmenované knihy, že budou nalézána nová Lublinského díla a upřesňovány stávající interpretace, se začal potvrzovat záhy po jejím vydání. Nyní nastala příležitost publikovat některá z nových zjištění k obsáhlé a poutavé tvorbě olomouckého mistra.

Bylo opakovaně konstatováno, že Lublinského dobový věhlas se zakládal na propojení výtvarného talentu, nutno dodat spíše průměrného, s nevyčerpatelnou *invencí*. Umělecký rozhled, filozofické a teologické vzdělání a důvtip při vynalézání alegorií Lublinský svrchovaně uplatnil na poli grafiky, zejména při navrhování tzv. univerzitních tezí – grafických ohlášek vysokoškolských obhajob.[4] Teze jsou nejobsáhlejší skupinou v Lublinského tvorbě pro grafiku a po ikonografické stránce rozhodně nejzajímavější. Tyto rytiny prestižního charakteru byly spojeny se vzdělaným, urozeným a vlivným publikem, které bylo schopno ocenit intelektuální hříčky obsažené ve vyobrazení i doprovodných textech. Zatímco grafických tezí realizovaných na základě Lublinského kreseb známe již téměř čtyři desítky, kresebných návrhů a konečných předloh pro rytce se dochovalo minimálně. O to vítanější je identifikace kresby v pražské Národní galerii, kterou zde autorka navrhuje připojit k dílu olomouckého mistra. [obr. 1]

Kresba byla zakoupena pro Obrazárnu Společnosti vlasteneckých přátel umění v roce 1901 z nespecifikované sbírky a jako její autor byl zapsán Karel Škréta.[5] Pod názvem *Stavba chrámu* byla inventována v souboru dalších osmi Škrétových kreseb.[6] Jako Škrétovo dílo byla vystavována a publikována až do roku 1974, kdy Jaromír Neumann v jejím případě navrhl autorství uherského malíře Johanna Spillenbergera (1628 Košice – 1679 Engelhartszell).[7] Neumannovu atribuci přijal a rozvedl Pavel Preiss, který kresbu publikoval společně se dvěma (nepochybně) Spillenbergerovými kresebnými návrhy pro teze a usoudil na jejich příbuzné provedení.[8] Konstatoval, že námět kresby je nejasný, a podal alespoň formální popis vyobrazení. Ruth Baljöhr, autorka monografie Johanna Spillenbergera, však v roce 2003 pražskou kresbu z jeho díla rozhodně vyloučila. Shledala, že styl kresby má sotva něco společného se Spillenbergerovými pracemi na papíře: spatřovala odlišný typ figur, způsob lavírování, nedostatečné vykreslení detailů, místy hrubé a nešikovné provedení a „nestrukturovanou kompozici."[9]

S vyloučením kresby z díla uherského mistra se ztotožňuje také autorka tohoto příspěvku, byť v míře despektivního hodnocení její kvality by byla umírněnější a rovněž některé charakteristiky vidí odlišně. K autorství kresby, po jejím odepsání Spillenbergerovi, se již Baljöhr nevyjádřila. Navrácení atribuce ke Škrétovi je vyloučené – jeho kreslířský styl byl zcela odlišný. Kresba však vykazuje nápadné až průkazné analogie s návrhy tezí Martina Antonína Lublinského, na jehož kreslířských projevech spatřujeme podobné chvějivé vedení linií a povšechné lavírování. Postavy jsou „selsky" robustní, s masivními krátkými krky, velkými hlavami a silnými končetinami, mají charakteristické obličeje se skobovitými nosy, masitými tvářemi a ustupujícími bradami – všechny tyto znaky odpovídají Lublinského typice figur. Pro Lublinského autorství svědčí rovněž symetrická, na centrální osu vystavěná kompozice. Celkové pojetí kresby i její jednotlivé detaily mají blízko k řadě jeho prací na papíře, například k návrhu teze s námětem *Záchrana v morové zhoubě let 1680–1681* uložené ve Vědecké knihovně v Olomouci.[10] [obr. 2] Obě kresby, pražská i olomoucká, jsou náčrty k zatím nenalezeným či nerealizovaným tezím, obě jsou provedeny podobnou technikou, tedy perem a štětcem v hnědém tónu, a jsou si pravděpodobně blízké i dobou vzniku – pražskou kresbu navrhuji datovat do 2. poloviny 70. či do 80. let 17. století.

Vzhledem k absenci realizované rytiny zůstává námět kresby nejasný a ve snaze o jeho rozklíčování se budeme pohybovat v rovině hypotéz. Jde pouze o návrh, nikoliv finální předlohu pro rytce; kresba je proto provedena zběžně a do obrazu ještě nejsou vepsány rozličné citáty, pro teze obvyklé. Vyobrazení je oslavou neznámého preláta – patrona obhajoby – jako stavitele a podporovatele věd. Sedí na stupňovitém podiu pod baldachýnem, na němž je načrtnut jeho znak, bohužel pouze jako prázdné pole. Pod schody stojí v typickém úklonu *defendent* (obhajující student) s archem určeným pro dedikační text a holduje svému patronu. Vedle defendenta je shromážděna trojice žen symbolizujících pravděpodobně vědy či svobodná umění. Klečící žena, která přidržuje kouli či glóbus, může být personifikací některé vědy, např. metafyziky, případně země (Čech; Moravy atp.). Figurální typika těchto ženských personifikací je pro Lublinského příznačná. Zády obrácená žena s globem je např. velmi blízká personifikaci Astronomie na rytině G. de Groose (viz obr. 4). Po levé

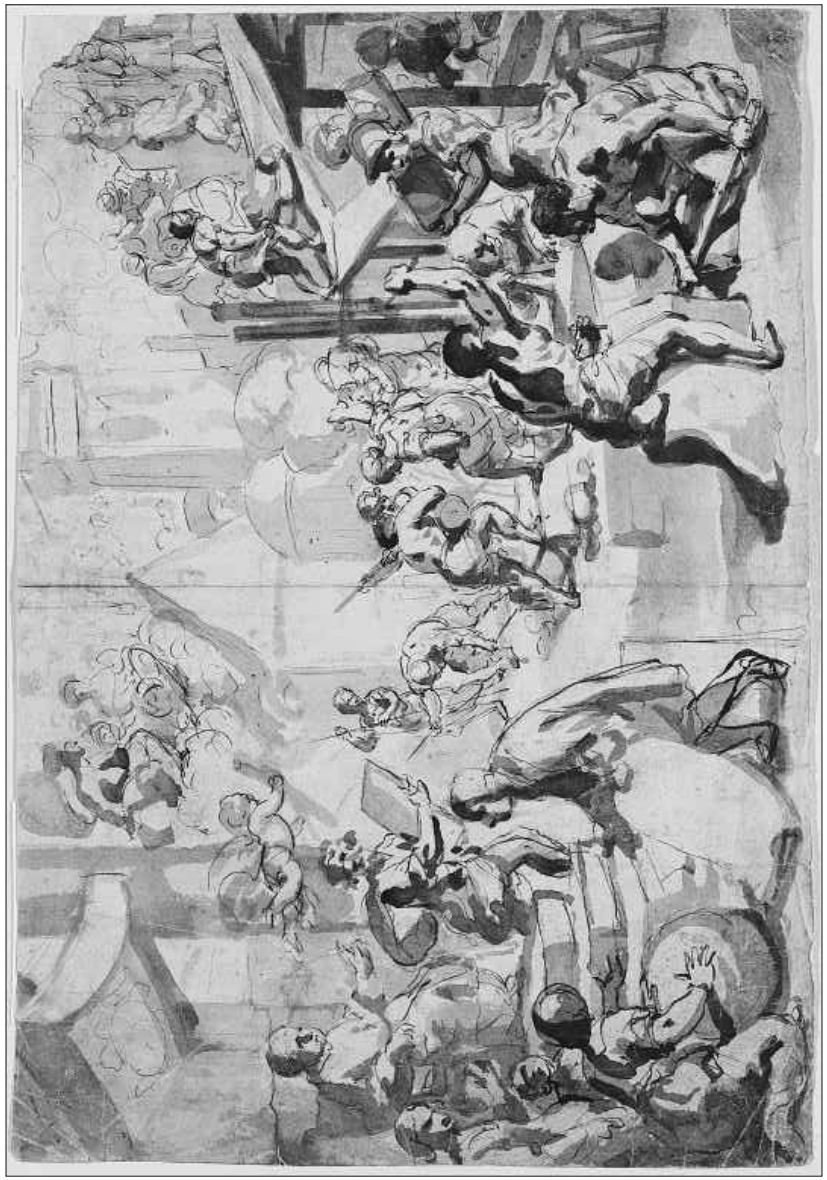

Obr. 1. M. A. Lublinský, návrh univerzitní teze – Alegorická oslava stavitelské činnosti neznámého preláta, 70.–80. léta 17. století, kresba, Národní galerie v Praze. Fotografie © Národní galerie v Praze.

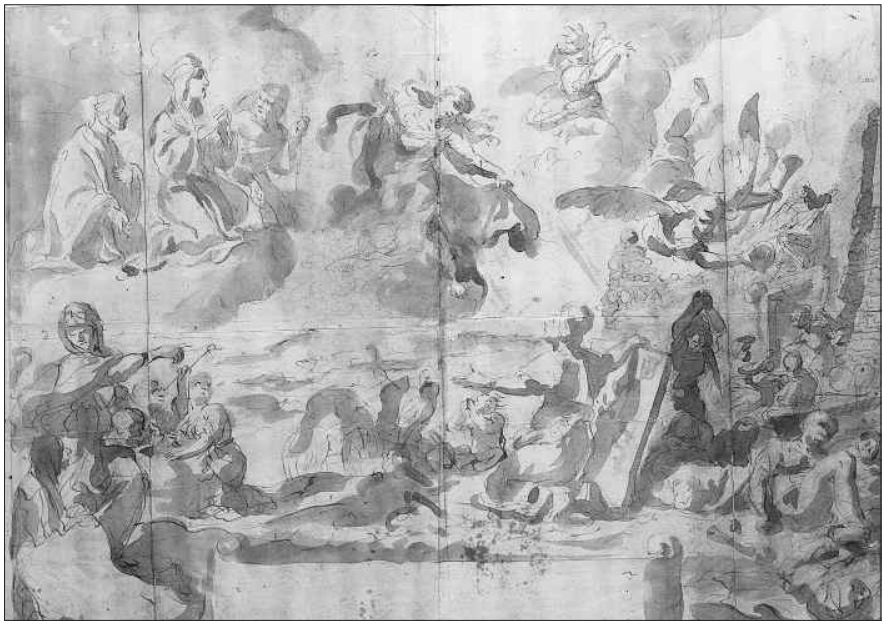

Obr. 2. M. A. Lublinský, návrh univerzitní teze – Záchrana při morové zhoubě, kolem 1680, kresba, Vědecká knihovna v Olomouci. Foto: Vědecká knihovna v Olomouci.

straně podia stojí v dynamickém nakročení vousatý muž nesoucí desku. Snad symbolizuje architekta, který řídí stavbu dle pokynů preláta, nebo jde o ztělesnění Historie – Času, chystající se zaznamenat velkolepé dílo stavebníka. Postava tohoto urostlého muže zas výrazně připomíná Lublinského vyobrazení Chrona na kresebném návrhu alegorického frontispisu pravděpodobně ze 70. let 17. století.[11] Prelát sleduje stavební ruch, který se odehrává v protilehlé části kompozice. V popředí opracovávají dva muži kameny. Jako analogie pro jejich svalnaté figury lze uvést vyobrazení sochaře na Lublinského plátně *Alegorie sochařství* z roku 1678[12] nebo kovářů na tezi oslavující vévodu Julia Františka Sasko-Lauenburského z roku 1674.[13] [obr. 3] Za kameníky (sochaři) nese sloup či kamennou desku žena s helmou ozdobenou chocholem, pravděpodobně Minerva, vystupující zde jako patronka architektury.[14] O něco dál v pozadí je vyobrazena skupinka žen a mužů lijících vodu do bednění a míchajících maltu. Také na lešení probíhá intenzivně stavební činnost, opět za pomoci a dohledu žen personifikujících pravděpodobně ctnosti preláta.

Otázku, kdo byl tímto oslavovaným stavitelem, zatím nelze spolehlivě zodpovědět. Nabízí se samozřejmě možnost identifikovat jej jako olomouckého biskupa Karla z Liechtensteinu-Castelcorna, skutečně významného stavebníka a milovníka umění. Tomuto určení však nenasvědčuje charakter prelátova roucha ani jeho fysiognomie. Pavel Preiss usuzoval na opata. V pozadí naznačené stavby však, pokud je mi známo, neodpovídají situaci žádného tehdy přestavovaného moravského či slezského kláštera. Načrtnutá architektonická kulisa se ale do jisté míry blíží olomouckému Dómskému návrší. S licencí je možné rozpoznat průčelí rektorátního kostela sv. Anny, dominantní věž

Obr. 3. Melchior Küsel podle M. A. Lublinského, univerzitní teze Václava Arnošta Krügera – Oslava Julia Františka Sasko-Lauenburského (detail), 1674, mědiryt, Národní galerie v Praze. Fotografie © Národní galerie v Praze.

katedrály (měla tehdy trojvěžové průčelí se střední věží převýšenou) a okrouhlou kapli sv. Barbory při kapitulním děkanství, situovanou ovšem odlišně od skutečnosti do popředí.[15] Takto volné znázornění skutečnosti je u precizního Lublinského sice zarážející, a to tím spíše, že s podobou „olomoucké akropole" byl blízce obeznámen. Vzhledem k tomu, že šlo o prvotní návrh teze – skicu, však mohl stavby Dómského vršku pouze zběžně a nepřesně načrtnout. Domněnku, že architektonickou kulisu tvoří katedrála sv. Václava a blízké kaple sv. Anny a sv. Barbory, podporují světci naznačení v oblacích nad stavbami. Postava v popředí drží praporec a mohlo by tedy jít o sv. Václava, zatímco dvě jen velmi lehce naznačené figury by mohly být sv. Anna a sv. Barbora.

Pokud připustíme hypotézu o lokalizaci vyobrazeného dění na Dómský vršek, lze se posunout blíž k určení trůnícího preláta. Znázorněný stavební ruch se mohl vázat k obnově kapitulního děkanství poničeného za švédské okupace Olomouce v letech 1642 až 1650. Přestavba probíhala od 50. let 17. století; zprvu za kapitulního děkana Klaudia Sorina (1650–1658), poté Jana Františka z Poppenu (1673–1689) a Jana Bedřicha z Breineru (1689–1694).[16] S ohledem na předpokládanou dobu vzniku kresby můžeme preláta přihlížejícího stavbě ztotožnit buď s kapitulním děkanem Janem Františkem z Poppenu, nebo spíše s Janem Bedřichem z Breineru, pozdějším pražským arcibiskupem. Jan Bedřich z Breineru zastával po tři desetiletí v olomoucké diecézní správě významné funkce a jako patron univerzitní obhajoby by byl vhodnou volbou – od 1659 byl olomouckým kanovníkem a rektorem u sv. Anny, od 1669 olomouckým světícím biskupem, od 1672 generálním vikářem olomoucké diecéze, od 1689 prvním prelátem a děkanem olomoucké kapituly a v roce 1694 byl jmenován pražským arcibiskupem.[17] Můžeme jen doufat v objevení realizované rytiny nebo finálněji provedené kresebné předlohy, která by potvrdila či vyvrátila navrženou identifikaci preláta a nastíněný program teze.

Nalézt se však podařilo jiný grafický list, zmíněný Dlabačem v jeho *Lexikonu* (1815) a od té doby nezvěstný. Dlabač rytinu zaznamenal pod názvem *„Logica, Pharus Scientiarum"* v soupisu díla pražského grafika Gerarda de Groos a zmínil také Lublinského jako autora předlohy. Grafika měla být titulním listem k jezuitské hře *Stella Sternbergica*, provedené akademickým divadlem na Starém Městě pražském v roce 1685.[18] Rytina se vynořila při inventování restituované grafické sbírky strahovského kláštera, bohužel však jako izolovaný list.[19] [obr. 4] Pátrání po Dlabačem zmiňovaném tisku *Stella Sternbergica* byla bohužel neúspěšná a rovněž kontrola tisků dedikovaných Šternberkům v 70. a 80. letech 17. století nepřinesla žádoucí výsledek. Z ikonografie rytiny lze usuzovat, že spíše než o ilustraci tiskem vydaného dramatu šlo o frontispis knižní publikace tezí. Šternberkové patřili v 2. polovině 17. století k vyhledávaným dedikantům univerzitních tisků a tezí. Autorkou byl shodou okolností publikován ikonograficky pozoruhodný soubor tezí a ilustrací univerzitních tisků

Obr. 4. Gerard de Groos podle M. A. Lublinského, Logica Pharus Scientiarum, 1685 (?), mědiryt, Královská kanonie premonstrátů na Strahově. Foto: archiv autorky.

navržených Karlem Škrétou a dedikovaných Šternberkům.[20] Jedním z těchto tisků bylo panegyricko-historické dílo *Vestigia virtutis et nobilitatis Sternbergicae* Jana Tannera (1661).[21] Knížka byla opatřena třemi ilustracemi provedenými Danielem Wussinem, přičemž frontispis *Vestigií* zachycuje dvě osmicípé hvězdy, symbolizující bratry Šternberky, zářící na mořské hladině. Právě frontispis *Vestigií* mohl být objednavateli nebo Lublinskému inspirací k vytvoření další originální šternberské námořní alegorie.

Jednoduchá kompozice je uvedena zmíněným mottem *„LOGICA PHARUS SCIENTIARUM"* („Logika – maják věd"). V centru scény je situován maják se šesticípou hvězdou na špici. Hvězda a maják symbolizuje šternberský rod, případně jeho konkrétního příslušníka (v heraldice Šternberků se vedle běžnější osmicípé vyskytovala i šesticípá hvězda). [22] Na ochozu majáku stojí strážkyně držící pochodeň, kterou zapálily paprsky vycházející ze šternberské hvězdy. Paprsky z pochodně pak dopadají na loď přistávající u břehu. Brána přístavu je osazena bustou muže s helmou, na níž sedí pták, se vší pravděpodobností sokol jako atribut Logiky.[23] Posádku lodi, která směřuje do „říše logiky", tvoří pět ženských personifikací věd. Na přídi sedí Filozofie se svazkem Aristotelových děl (*„ARIST"*).[24] Vedle ní pozdvihuje svazek léčivých bylin Medicína s šerpou nadepsanou Galénovým jménem (*„Galenus"*). Zády k divákovi je otočena Astronomie-Matematika s glóbem a kružítkem. Královně věd Theologii je vyhrazeno místo na zádi. Po její levici sedí ztělesnění Práva, jež drží žezlo a Justiniánův zákoník (*„IUSTINIANUS"*). V pozadí je na moři vyobrazena ještě jedna loď, ovšem zmítaná v bouři, která právě ztroskotává. Pět žen, které tvoří její posádku, padá do vln se zvoláním *„erramus sine sidere"* („bez hvězdy bloudíme").

Na první pohled nekomplikovaný alegorický námět rytiny obsahuje druhou významovou rovinu. Všechny ženské personifikace věd drží lampičky, které odkazují k Ježíšovu podobenství o pěti moudrých a pěti pošetilých družičkách (Mt 25,1–13). Personifikace věd symbolizují prozíravé panny a v roli pošetilých družiček pak vystupují ženy na lodi klesající ke dnu, z nichž dvě drží zhaslé svítilny. Poselství rytiny (ve své podstatě konfrontační) je jednoznačné: moudré panny orientují svou loď podle šternberské hvězdy, a proto bez úhony dorazí k cíli. Naopak plavidlo s nerozumnou posádkou, které se šternberská záštita nedostává, končí tragicky.

Motiv alegorických plaveb byl v univerzitním prostředí nadmíru oblíbený. Zejména v 17. století vznikla řada tezí s náměty šťastných doplutí k cíli, tj. úspěšně zakončeným studiím pod záštitou konkrétního patrona. Z českého prostředí je na místě připomenout Škrétovy ilustrace pro disertaci Ferdinanda Kryštofa Scheidlera ze Scheidlernu *Nexus Philosophiae* (1670), které Lublinský nepochybně znal.[25] Také motiv majáku byl v barokní literatuře a rétorice frekventovaný. V 17. století vyšlo několik knih pracujících v textu či titulu se symbolikou majáku (lat. *pharus*), např. *Pharus scientiarum* od jezuity Sebastiána Izquierda z roku (Lyon 1659), na nějž pravděpodobně motto rytiny naráží.[26]

Rovněž další přírůstek k Lublinského dílu náleží do oblasti knižní grafiky. Tímto dosud opomíjeným listem je frontispis k teologickému dílu *Filius Dei Adoptivus* Johanna Weyera, belgického jezuity působícího v české řádové provincii.[27] [obr. 5] Tisk vydaný v Ingolstadtu v roce 1672 byl dedikován olomouckému biskupovi Karlu z Liechtensteinu-Castelcorna a je možné, že právě on doporučil svého chráněnce Lublinského jako inventora frontispisu. Rytinu provedl Jan Gerard Damperviel, grafik spíše řemeslných schopností činný v 70. letech 17. století v Praze. Damperviel pravděpodobně zhotovil také nesignovanou rytinu znaku biskupa, vloženou před Weyerovu dedikaci. Lublinský pojal frontispis konvenčně. V centru kompozice stojí sokl, do nějž je vytesán název díla *„FILIUS DEI adoptivus cum Filio Dei naturali*

Obr. 5. Jan Gerard Damperviel podle M. A. Lublinského, frontispis: Johann Weyer, Filius Dei Adoptivus, 1672, mědiryt, Národní knihovna ČR. Foto: Národní knihovna ČR.

Obr. 6. Samuel Dvořák podle M. A. Lublinského, Karel z Liechtensteinu-Castelcorna, ilustrace: Bernard Sannig, Schola Theologica Scotistarum, II, 1676, mědiryt, Národní galerie v Praze. Fotografie © Národní galerie v Praze.

CHRISTO IESU Ex Principiis Theologicis comparatus eiusq(ue) imagini ut conformis sit eundem imitans". Po stranách soklu stojí personifikace Víry a Naděje. Třetí z teologických ctností, Láska, stoupá v pozadí po stupních ke Kristu zjevujícímu se v oblacích. Předává planoucí srdce Spasiteli, který ji k tomu vybízí parafrází biblického citátu *„Filia praebe mihi cor tuum"* („Dcero, dej mi své srdce"; srov. Př 23,26). Vedle Krista shlíží z nebes Bůh Otec, poukazující ke svému Synu se slovy *„Hic est Filius meus"*. Vyobrazené ctnosti vypovídají o obsahu Weyerovy knihy, jejíž první díl se zaobírá teologickými ctnostmi vírou a nadějí, třetí díl láskou.

Také následující upřesnění k Lublinského dílu je spojeno s knižní grafikou. Podobizna olomouckého biskupa Karla z Lichtensteinu-Castelcorna, vyrytá podle Lublinského předlohy Samuelem Dvořákem, byla dosud publikovaná pouze jako volný list. [obr. 6] Nyní se potvrdila hypotéza, že grafika vznikla jako příloha knihy.[28] Tímto tiskem byl IV. díl *Schola Theologica Scotistarum* Bernarda Sanniga, vydaný roku 1676.[29] Čtyřdílná *Schola* vycházela v Praze v letech 1675 až 1681; každý díl byl věnován jiné vysoko postavené osobnosti a obsahoval tudíž jiný dedikační portrét.[30] Lublinského archaizující ornamentální orámování podobizny olomouckého biskupa bylo použito také pro grafický portrét vratislavského biskupa Fridricha Hesensko-Darmstadtského zdobící I. díl (vydaný v roce 1679). Autor *Scholy*, Bernard Sannig byl významný františkánský filozof, teolog a historik, profesor pražské univerzity a církevní právník. Pocházel ze Slezska, právě tak jako Lublinský i další františkánský učenec a spisovatel, Amand Hermann, pro jehož díla olomoucký umělec navrhoval frontispisy.[31] První Hermannova kniha opatřená grafikou podle Lublinského předlohy byl *Sol triplex*, vydaný v témže roce jako IV. díl Sannigovy *Scholy* s Lublinského podobiznou Karla z Liechtensteinu-Castelcorna (1676). Kromě slezského původu byli všichni tři vzdělaní duchovní generační vrstevníci. Není tedy vyloučené, že Lublinský se osobně znal nejen s Hermannem, ale také Sannigem.

Další addenda k Lublinského dílu jsou z oblasti devoční grafiky. Jsou jimi dvě drobné rytiny ze soukromé sbírky. První zobrazuje sv. Josefa s Ježíškem. [obr. 7] Poškozený list sice neudává jméno rytce, ze stylu grafického provedení lze ale téměř s jistotou usuzovat, že jde o dílo slezského grafika Johanna Tscherninga, který často pracoval podle Lublinského předloh.[32] Pěstoun Páně objímá pravicí Ježíše kolem ramen, v levici drží planoucí srdce označené monogramem Panny Marie (*MRA*) – jde tedy o symbolické vyobrazení Svaté Rodiny. Připojená modlitba je zasvěcena srdci Ježíše, Panny Marie a sv. Josefa: *„Praebe mihi Cast(orum) O(mn)iu(m) Reginam. / devotis JESU M(A)RIAE JOSEPH cordium cultoribus dicatum."* („Dej mi královnu všech cudných. Zasvěceno ctitelům oddaným srdci Ježíše, Marie a Josefa").[33] Lublinský ztvárnil postavu sv. Josefa a Svaté Rodiny na řadě kreseb a obrazů, bohužel povětšinou nedochovaných či ukradených. Vznik některých z těchto děl byl spojen s výzdobou kaple sv. Josefa při kostele Všech svatých v Lublinského domovském klášteře.[34] Další jeho práce se svatojosefskými náměty se mohly pojit s některým z moravských bratrstev sv. Josefa či Sv. Rodiny a nelze vyloučit ani spojitost s významným bratrstvem sv. Josefa při cisterciáckém klášteře ve slezském Křesoboru, založeným v roce 1669. Pro křesoborský klášter a potřeby tamní konfraternity vznikla

Obr. 7. Johann Tscherning (?) podle M. A. Lublinského, Sv. Josef s Ježíškem, 70. až 80. léta 17. století, mědiryt, soukromá sbírka. Foto: archiv autorky.

Obr. 8. Johann Tscherning podle M. L. Willmanna, Sv. Rodina jako Stvořená Trojice, kolem 1678, mědiryt, Národní galerie v Praze. Fotografie © Národní galerie v Praze.

řada děl Michaela Leopolda Willmanna s tematikou Svaté Rodiny, mj. devoční grafiky provedené Johannem Tscherningem (povinností každého člena bylo vlastnit vyobrazení Sv. Rodiny).[35] [obr. 8] Lublinský Wilmannovo dílo znal a ve své tvorbě reflektoval.[36] Figurální typy sv. Josefa a Ježíše na Lublinským navržené rytině tedy upomínají nejen na flámskou grafiku, ale také na dílo „slezského Apella".

V téže soukromé sbírce se nachází také devoční rytina se sv. Antonínem Paduánským.[37] [obr. 9] Otisk není kvalitní, přesto lze v levém dolním rohu listu vyčíst Lublinského jméno a v pravém náznak příjmení augsburského rytce Kiliana. Nejspíše Bartholomäa Kiliana, který podle předlohy

Obr. 9. Bartholomäus Kilian (?) podle M. A. Lublinského, Sv. Antonín Paduánský, 70. až 80. léta 17. století, mědiryt, soukromá sbírka. Foto: archiv autorky.

Obr. 10. Bartholomäus Kilian podle M. A. Lublinského, Sv. Antonín Paduánský, 70. až 80. léta 17. století, mědiryt, Staats- und Stadtbibliothek Augsburg. Foto: archiv autorky.

olomouckého umělce vyryl obdobný devoční obrázek se sv. Antonínem Paduánským známý ve dvou vydáních. Prezentovaná grafika může být volnou kopií této rytiny nebo autorskou variantou.[38] [obr. 10] Všechny tyto tři grafické listy se sv. Antonínem vznikly pravděpodobně pro stejný účel – obsahují totiž totožné texty latinských modliteb a jsou téměř shodných rozměrů. Zhotoveny byly patrně pro potřeby olomouckého bratrstva sv. Antonína Paduánského, které působilo při minoritském konventu sv. Jakuba.[39]

Závěrem tohoto příspěvku bude předložen další příklad ohlasu Lublinského díla. Lublinským navržená olomoucká teze Otty Karla z Thürheimu (1682), vyrytá Bartholomäem Kilianem, byla objevena těsně před vydáním publikace *Martin Antonín Lublinský jako inventor grafických listů*.[40] Zvažovanou grafickou předlohu pro působivě podanou postavu Ukřižovaného se sice zatím nepodařilo nalézt, novým zjištěním však je, že naopak Lublinského Kristus na kříži byl kopírován na pražské tezi Michaela Andreidese z roku 1697.[41] [obr. 11]

Předložené dodatky a upřesnění opětovně ukázaly na šíři a poutavost Lublinského tvorby a potvrdily jeho význam v dějinách barokní grafiky v českých zemích. Zajisté ani těmito addendy příběh znovuobjevování díla olomouckého mistra nekončí.

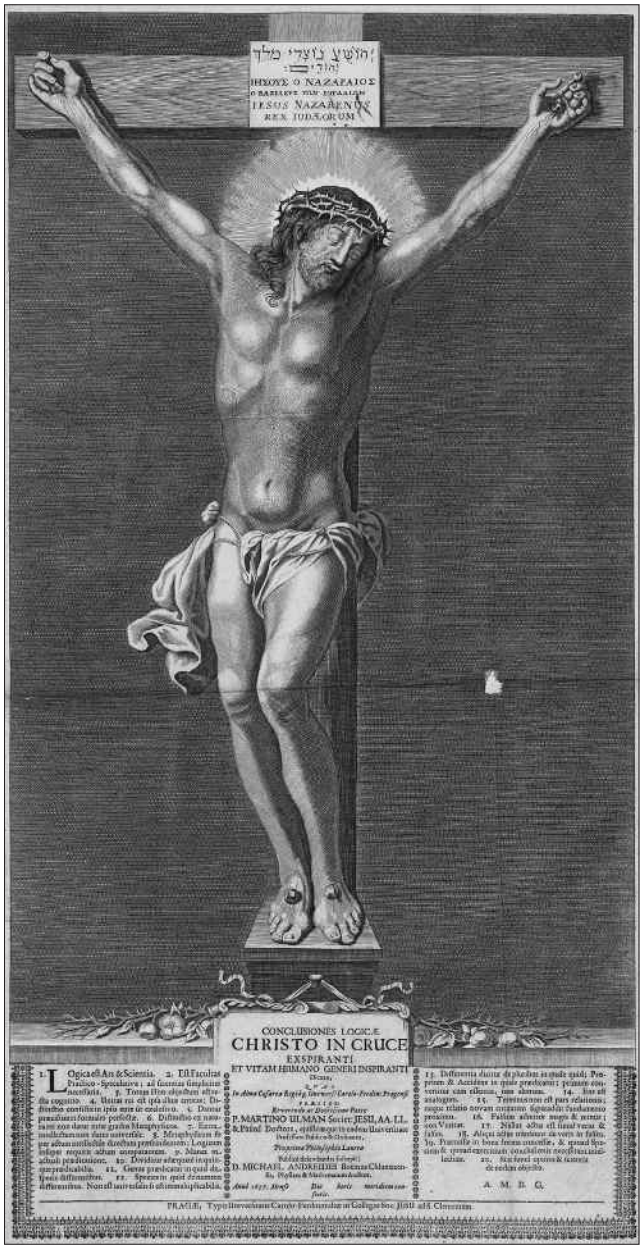

Obr. 11. Pražský rytec 17. století (podle M. A. Lublinského), univerzitní teze Michaela Andreidese – Ukřižování, 1697, mědiryt, Národní knihovna ČR. Foto: Národní knihovna ČR.

Poznámky

* Článek vznikl za podpory Dotace na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ministerstva kultury ČR pro rok 2015.

1 Výběrově z četných publikací: Więcek, A.: Marcin Antoni Lubliński. *Kwartalnik Opolski*, roč. 3, 1957, č. 2, s. 148–167. – Kouřil, M.: Nové zprávy o malíři A. M. Lublinském. *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji*, roč. 4, 1979, s. 182–199. – Kroupa, J.: Znovuvzkříšení umění. Emblematika v díle A. Lublinského. *Bulletin Moravské galerie v Brně*, 1995, č. 51, s. 67–72. – Olšovský, J.: *Univerzitní teze Martina Antonína Lublinského* (magisterská práce). Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 1997. – Zelenková, P.: *Ratione duce. Obraz a slovo v universitních thesích podle Antonína Martina Lublinského (1636–1690)* (magisterská práce). Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1999. – Mlčák, L.: Nová zjištění k životu a dílu olomouckého malíře Antonína Martina Lublinského (1636–1690). *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 56, 2004, s. 15–24. – Togner, M.: *Italská kresba 17. století. Sbírka Antonína Martina Lublinského ve Vědecké knihovně v Olomouci*. Katalog výstavy. Olomouc 2005. – Zelenková, P.: Návrhy znakových kalendářů od Martina Antonína Lublinského (1636–1690). In: Volrábová, A. (ed.): *Ars linearis. Stará grafika a kresba Čech, Německa a Slezska v evropských souvislostech*. Praha 2009, s. 76–83. Pro další bibliografii viz Togner, M. (pozn. 2) a Zelenková, P. (pozn. 3).

2 Togner, M.: *Antonín Martin Lublinský. 1636–1690.* Olomouc 2004.

3 Zelenková, P.: *Martin Antonín Lublinský jako inventor grafických listů. Pohled do středoevropské barokní grafiky druhé poloviny 17. století.* Praha 2011.

4 Tyto mnohdy rozměrné grafické listy sloužily primárně k oznámení veřejných univerzitních disputací konaných pro získání akademického gradu. Používané byly na katolických vysokých školách od konce 16. do 18. století. K tezím existuje poměrně početná literatura, především německá. Stěžejní je práce Appuhn-Radtke, S.: *Das Thesenblatt im Hochbarock. Studien zu einer graphischen Gattung am Beispiel der Werke Bartholomäus Kilian*. Weissenhorn 1988 (bibliografie), která mimochodem zahrnuje také několik Lublinským navržených tezí. Z českého prostředí viz zejména: Fechtnerová, A.: *Katalog grafických listů univerzitních tezí uložených ve Státní knihovně ČSR v Praze.* I–IV. Praha 1984. – Zelenková, P.: Universitní these pražské a olomoucké university ze 17. století uložené v Staats- und Stadtbibliothek Augsburg. In: Cemus. P. – Cemus, R. (eds.): *Bohemia Jesuitica 1556–2006.* Praha – Würzburg 2010, s. 1255–1277 (bibliografie).

5 Národní galerie v Praze, inv. č. K 1648. Kresba perem v hnědém tónu a štětcem v šedohnědém tónu na zažloutlém papíře; 278 x 406 mm. Poškozeno natržením, papír místy doplňován a podlepen.

6 Národní galerie v Praze, inv. č. K 1640 až K 1647 – vše autentické kresby Karla Škréty.

7 Neumann, J.: *Karel Škréta. 1610–1674.* Katalog výstavy. Praha 1974, s. 256 (bibliografie).

8 Preiss, P.: Zu drei Thesenblatt-Entwürfen von Johann Spillenberger. *Annales de la Galerie Nationale Hongroise. A Magyar Nemzeti galéria évkönyve.* 1991, s. 171–174.

9 Baljöhr, R.: *Johann von Spillenberger. 1628–1679. Ein Maler des Barock*. Weißenhorn 2003, s. 286–287, č. kat. Z (20).

10 Vědecká knihovna v Olomouci, sg. J III 51727 (album č. 38), fol. 53v a 54r. Zelenková, P. (pozn. 3), s. 40–41, č. kat. A.1.3.

11 Vědecká knihovna v Olomouci, sg. J IV 51563, fol. 66r. Zelenková, P. (pozn. 3), s. 60–61, č. kat. A.2.2.

12 Togner, M. (pozn. 2), s. 216, č. kat. 6.1.5.

13 Zelenková, P. (pozn. 3), s. 116–119, č. kat. C.1.9.

14 Ripa, C.: *Iconologia*. Venetia 1645, s. 78. Zelenková, P. (pozn. 3), s. 146.

15 Původně gotický, manýristicky přestavěný rektorátní kostel sv. Anny sloužil jako volební místo olomouckých biskupů a arcibiskupů. Zemek, M.: *Rektorátní kostel Svaté Anny v Olomouci*. Olomouc 1948, s. 24–25. – OJ [Ondřej Jakubec]: Kaple sv. Anny při olomoucké katedrále sv. Václava. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*. Díl 2. Katalog výstavy. Olomouc 2010, s. 76, č. kat. 3. K podobě katedrály v barokní době viz Fiala, J. – Jakubec, J.: Katedrála sv. Václava v Olomouci na perokresbách Friedricha Bernharda Wernera (1690–1776) a na mědirytových vedutách zhotovených podle Wernerových předloh. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, č. 302, 2011, s. 97–105. Za konzultaci ohledně staveb v pozadí děkuji Kateřině Dolejší a Ondřeji Jakubcovi.

16 Mlčák, L.: Kapitulní děkanství v Olomouci. In: *Olomoucké domy a paláce*. Olomouc 2003, s. 61–80. – LM [Leoš Mlčák]: Kapitulní děkanství. In: *Olomoucké baroko* (pozn. 15), s. 101–103, č. kat. 21.

17 Podlaha, A.: *Dějiny arcidiecése pražské od konce století 17. do počátku století 19. Doba arcibiskupa Jana Josefa hraběte Breunera (1694–1710)*. Praha 1917, s. 9–10. – Zemek, M.: (pozn. 15), s. 24–25. Jako pražskému arcibiskupovi byla Janu Bedřichovi z Breineru v roce 1702 věnována teze provedená podle předlohy Jana Ongherse, která mimochodem reaguje na Lublinským navrženou tezi oslavující arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna, srov. Lešovský, D.: Univerzitní teze podle Jana Ongherse. In: Volrábová, A. (ed.): *Ars linearis IV*. Praha 2014, s. 76–81.

18 Dlabačž, G. J.: *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien*. Praha 1815, I, sl. 500, č. 22.

19 Královská kanonie premonstrátů na Strahově, Grafická sbírka, inv. č. GS 32248. Mědiryt, značeno vlevo dole: *PALublinsky del. / de Groos Scul:*, 273 x 171 mm, oříznuto.

20 Zelenková, P.: Vidi stellas undecim…Šternberské alegorie na grafických listech podle Karla Škréty. *Umění,* roč. 54, 2006, č. 4, s. 327–342.

21 [Jan Tanner], *Vestigia Virtutis et Nobilitate Sternbergicae...* Pragae 1661. Tisk vyšel u příležitosti ukončení magisterských studií bratří Václava Vojtěcha a Jan Norberta ze Šternberka.

22 V 17. století Šternberkové používali většinou osmicípou hvězdu, nicméně v různých vydáních významného heraldického kompendia, Siebmacherova *Wappebuchu,* jejich znak obsahuje šesticípou hvězdu. Viz např. Johann Siebmacher, *Das Erneuerte und vermehrte Teutsche Wappenbuch*, Nürnberg 1657, Tab. 32 (digitalizováno např. http://www.ub.uni-freiburg.de/go/dipro).

23 Ripa, C. (pozn. 14), s. 378.

24 Aristotelská filozofie byla základem jezuitských filozofických studií, které v tříletém kursu postupovaly od logiky a fyziky k metafyzice.

25 PZ [Petra Zelenková]: Jiří Weiss (Ferdinand Kryštof Scheidler ze Scheidlernu), Nexus Philosophiae Theorico-Politicae. In: Stolárová, L. – Vlnas, V. (eds.): *Karel Škréta. Dílo a doba.* Katalog výstavy. Praha 2010, s. 398–399, č. kat. IX.17.

26 Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sg. BCh IV 26 (exemplář ze staroměstské jezuitské koleje).

27 Weyer, J.: *Filius Dei Adoptivus Cum Filio Dei Naturali Christo Iesu...* Ingolstadii 1672. Ilustrovaný exemplář: Národní knihovna ČR, sg. Cheb 24/1. Frontispis značen vlevo dole: *P. Antoni(us) Lublinsky C. R. Del:*, vpravo dole: *I. Gerard Damperviel sc*, mědiryt, otisk desky: 259 x 164 mm, papír: 305 x 185 mm.

28 Zelenková, P. (pozn. 3), s. 298–299, č. kat. C.4. 2.

29 Sannig, B.: *Schola theologica Scotistarum, seu cursus theologicus completus*. Pragae 1676. Národní knihovna ČR, sg. Cheb 23/4.

30 Jako první vyšel v roce 1675 III. díl opatřený anonymní rytinou oslavující Leopolda I. jako ochránce české františkánské provincie. V roce 1676 vyšel IV. díl s Lublinského podobiznou Karla z Liechtensteinu-Castelcorna. V roce 1679 byl vytištěn I. díl věnovaný vratislavskému biskupovi a nakonec byl v roce 1681 vydán II. díl dedikovaný kardinálovi Carlovi Pio di Savoia. Vyjma podobizny Karla z Liechtensteinu-Castelcorna jsou všechny grafické portréty anonymní.

31 Zelenková, P. (pozn. 3), s. 262–265, č. kat. 3.3; s. 276–279, č. kat. C.3.7; s. 282–285, č. kat. C.3.9.

32 Mědiryt, papír: cca. 96 x 66 mm (poškozeno); značeno vlevo dole: *A. Lublin:*. Soukromá sbírka.

33 Počátek modlitby shodou okolností odkazuje ke stejnému biblickému verši jako citát frontispisu k *Filius Dei Adoptivus* (*Praebe fili mi cor tuum...*; Prov 23,26). Za konzultaci překladu děkuji Josefu Försterovi a Hedvice Kuchařové.

34 Togner, M.: Poznámky k Lublinského výzdobě kaple sv. Josefa při kostele Všech Svatých v Olomouci. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Historica,* roč. 31, 2002, s. 143–155. Togner, M. (pozn. 2), s. 77–83.

35 Národní galerie v Praze, inv. č. R 80853. AK [Andrzej Kozieł]: Svatá rodina jako Stvořená Trojice. In: Niedzielenko, A. – Vlnas, V. (eds.): *Slezsko – perla v České koruně. Tři období rozkvětu vzájemných uměleckých vztahů*. Katalog výstavy. Praha 2006, s. 342, č. kat. III. 2. 18.

[36] Togner, M. (pozn. 2), s. 185–188.

[37] Mědiryt, otisk plotny: 114 x 64 mm, papír: 121 x 69 mm. Na zadní straně rytiny je vytištěna česká modlitba ke sv. Antonínovi.

[38] Staats-und Stadtbibliothek Augsburg, inv. č. B. Kilian 380. Mědiryt, rozměry plotny: 114 x 63 mm, rozměry papíru: 135 x 85 mm. Zelenková, P. (pozn. 3), s. 306, č. kat. 306–307. Obě rytiny mají totožné rozměry plotny.

[39] Lublinský navrhl frontispis pro příručku tohoto bratrstva *Seraphische Zuflucht deß Wunderthätigen und Glorwürdigen S. Antonii von Padua,* Olomouc 1669. Srov. Malý, T. – Maňas, V. – Orlita, Z.: *Vnitřní krajina zmizelého města. Náboženská bratrstva barokního Brna.* Brno 2010, s. 181, 349. – ZO – VM [Zdeněk Orlita – Vladimír Maňas]: *Seraphische Zuflucht...* In: *Zbožných duší úl. Náboženská bratrstva v kultuře raněnovověké Moravy.* Katalog výstavy. Olomouc 2010, s. 113–114, č. kat. 40. – Zelenková, P. (pozn. 3), s. 344–345, č. kat. D.6.

[40] Braunschweig, Herzog Anton Ulrich-Museum, Kupferstichkabinett, inv. č. B.Kilian AB 2.208. Mědiryt, 653 x 357 mm. Zelenková, P. (pozn. 3), s. 26–27.

[41] Národní knihovna ČR, sg. Th. 95. Mědiryt, 600 x 363 mm.

Summary

Škréta, Spillenberger or Lublinský?
Addenda to the Work of Martin Antonín Lublinský in the Field of Graphic Art
Petra Zelenková

The Olomouc-based painter and draughtsman Martin Antonín Lublinský (1636–1690), a native of Silesia, was one of the major central European print designers of the second half of the 17th century. Lublinský is presently considered as a fundamental figure of Moravian Baroque painting. Since the author's monograph *Martin Anton Lublinský (1636–1690) as a Designer of Prints* was published in 2011, there have been detected new findings to Lublinský´s oeuvre, which are presented here.

A drawing housed in the National Gallery in Prague, formerly attributed to Karel Škréta, then to Johann Spillenberger and later rejected as his work, is discussed. It is suggested here that the drawing – a design for a thesis print – is a work by Lublinský, who was particularly famous as an *inventor* of such *thesis prints* (graphic sheets announcing university defenses). Proofs supporting this attribution are presented as well as an analysis of the rather obscure allegorical subject of the drawing celebrating a so far unknown prelate, a patron of the defense.

Further new findings to the work by Lublinský are introduced. After two centuries, a print done by the Prague-based engraver Gerard de Groos, which is allegorically celebrating the noble Sternberg family as patrons of sciences, has surfaced. A frontispiece of the theological work by the Jesuit Johann Weyer *Filius Dei Adoptivus* (1672), engraved in Prague by Gerard Damperviel, is newly joined to oeuvre of Lublinský. Two additional small devotional prints from a private collection are published; the first one was engraved in Augsburg by (Bartholomäus?) Kilian while the second one was probably done by the Silesian graphic artist Johann Tscherning. Additional miscellaneous details to the already published prints designed by Lublinský are also proposed. The presented works corroborate the significance of Lublinský as a prolific and educated artist, who was rightfully much-demanded and respected for his skills to create iconographically sophisticated images.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 310: 75–87, 2015

Odlišný přístup k restaurátorskému zásahu u kombinovaných předmětů datovaných do 19. století*

Zuzana Zlámalová Cílová – Aranka Součková Daňková – Klára Drábková – Michaela Knězů Knížová

Abstract

Different Approach to Conservation of Combined Objects Dated to the 19th Century

The present article described conservation of combined objects (e.g. glass in association with other materials). Combination of materials present in cultural objects requires a suitable conservation approach. Most of studied objects were made mainly from glass; only the one was cutted from rock crystal. The work discusses options of objects decomposition, gap-filling techniques and survey results, which more specified information about the objects.

Key words: conservation, combined objects, glass, metal, crystal, XRF, Raman spectroscopy

Úvod

Řadu předmětů nacházejících se v muzejních sbírkách lze označit jako kombinované z více materiálů. Sklo velice často tvoří hlavní materiál předmětu, ale bylo používáno i v kombinaci s dalšími materiály, ať už jako majoritní či doplňkový materiál.

Jako příklad jednotlivých kombinací materiálů anorganické povahy lze jmenovat např. sklo – kov. Toto spojení se často vyskytuje u: (a) dutého skla (holby, příklady secesních předmětů, kdy je sklo zasazeno v kovové ornamentální montáži), (b) plochého skla ve formě vitráže a (c) drobných skleněných figurek, jiných výrobků, ale i lustrů, kdy je využito kovových drátků ke spojení skleněných komponent. V následujícím textu jsou uvedeny detailnější příklady kombinovaných předmětů a popis jejich možných poškození (převzato z dostupné literatury).

Můžeme zmínit u nás poměrně neznámou tvorbu sklářů českého původu, kteří ze skla a kovových komponent tvořili modely rostlin a živočichů – tzv. Blaschka glass models (modely jsou např. ve sbírkách: The Natural History Museum v Londýně, Museum of Comparative Zoology Harvard University, The Corning Museum of Glass).[1] U řady modelů je použit vosk či pryskyřice jako výplň dutých skleněných komponent, lepení bylo provedeno lepidly živočišného původu, povrchové úpravy probarvenými vosky, přírodními pryskyřicemi a rostlinnými gumami. Poškození vyskytující se u takto komplikovaných předmětů souvisí s vlastnostmi každého zastoupeného materiálu, často ovlivněnými působením okolního prostředí. Jako podstatný faktor je nutné uvést rozdílnou teplotní roztažnost materiálů. Předpokládá se, že právě vlivem vyšších teplot dochází k objemovým změnám materiálu výplní a následnému popraskání skleněné „skořápky"/pouzdra.

Obr. 1. Holba – praskliny v plášti předmětu, chybějící část a zbytky ulpělých vláken, Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. UP 5183. Foto: Zuzana Zlámalová Cílová.

Popraskání bylo pozorováno i u skleněné vrstvy nanesené na kovových dílcích (převážně měděných), které vykazují známky koroze. Zřejmě zvýšení objemu drátku přítomností nově vzniklých korozních produktů je příčinou popraskání skleněné vrstvy. Trhliny byly nalezeny i ve vrstvách aplikovaného probarveného vosku, v případě povrchových úprav skla byla popsána jejich delaminace. U použitých lepidel může dojít k nežádoucím změnám optických i mechanických vlastností. V neposlední řadě je nutné zmínit i korozi samotného skla či barevné vrstvy (určené pro finální dekor objektu). Pro takto materiálově složité a poškozené předměty je nezbytné provést obsáhlý restaurátorský průzkum a na základě jeho výsledků zvolit adekvátní metody samotného zásahu.

Často řešeným problémem při restaurování skla bývá i poškození dekoru předmětu, který může být opět materiálově odlišný. Technologie zušlechťování skla mohou být mechanické (např. broušení, rytí, pískování), chemické (leptání, matování, atd.) a jako další skupinu lze uvést i aplikaci barevných vrstev (malování skla, nanášení drahých kovů, chemické stříbření skla a obdobné techniky).[2]

Právě vrstvy nanesené na skle, resp. jejich poškození a problematika jejich restaurování je diskutována v řadě publikací. V článku[3] popisujícím restaurování dvou malovaných číší ze začátku 17. století je popsáno kromě náročného restaurátorského zásahu i poškozené souvrství tvořené přírodní pryskyřicí na bázi terpenoidů (spodní a krycí vrstva) a polysacharidem – použitého jako pojivo pro barevnou vrstvu (střední vrstva). Technika podmaleb je řešena v příspěvku o restaurování siluet z přelomu 18. a 19. století.[4] V tomto případě jsou skleněné desky v kombinaci se zlatem či stříbrem a černou barvou obsahující kromě pigmentu kalafunu.

Zajímavým příkladem je i aplikace plátkového kovu (mnohdy zlata) mezi dvě stěny předmětu, které do sebe zapadají – tyto výrobky se označují jako dvojstěnné sklo a nacházíme jej často v podobě číšek. Při aplikaci zlata se používala klovatina nebo želatina, pro slepení obou částí předmětu pak kalafuna nebo šelak. Na předmětu je tedy opět zastoupen další materiál. Především právě degradace použité pryskyřice je důvodem k restaurátorským zásahům na tomto typu předmětů.[5] Jako další příklad předmětu, kdy je použit organický materiál v kombinaci se sklem, lze uvést deskové negativy, kde se jako nosiče světlocitlivé vrstvy používaly albumin či želatina.[6]

Skleněné komponenty bývají na předmětech zastoupeny i v menší míře, např. ve formě dekorace – korálkové aplikace na textiliích, skleněné kameny na liturgických předmětech (např. relikviářích). Skla se s oblibou používalo jako imitace drahých kamenů či perel. Dokladem o použití skleněných imitací safíru je 5 kamenů modrozelené barvy na *Korunovačním kříži* (součást Svatovítského pokladu), který nechal zhotovit Karel IV. v roce 1354.[7]

Nejenom na základě uvedených informací je zřejmé, že každému restaurátorskému zásahu u předmětů kombinovaných z více materiálů by měl předcházet průzkum zastoupených materiálů a jejich poškození (jako nedílnou součást činnosti konzervátora-restaurátora jej uvádí i *Dokument o profesi konzervátora-restaurátora*).[8] Pouze po maximálním poznání předmětu, vlastností zastoupených materiálů a případných poškození lze zvolit vhodný postup restaurátorského zásahu.

Experimentální část

V následujícím textu jsou prezentovány restaurátorské postupy u předmětů datovaných do 19. století, jejichž vlastníkem je Vlastivědné muzeum v Olomouci (dále VMO).

Prvním předmětem je červeně lazurovaná *holba* o výšce 13,5 cm (inv. č. UP 5183, přír. č. 340/75/29). Plášť předmětu je zdoben třemi medailony s rytým dekorem, víčko je z plochého skla růžové barvy a s tělem nádoby je propojeno cínovou montáží. Při převzetí předmětu byly v plášti zřejmé praskliny, část v místech rytého dekoru chyběla úplně, v okolí prasklin byly zbytky nedočištěného adheziva a vláken [obr. 1]. V hůře dostupných místech předmětu byly usazeny prachové částice [obr. 2], na cínové montáži byly tmavé mapy.

Metodou rentgenové fluorescenční analýzy (dále XRF; spektrometr Axios) bylo stanoveno, že sklo je draselno-vápenaté [tab. 1.] Stejnou metodou byla v povrchové vrstvě potvrzena i přítomnost mědi způsobující červené zabarvení skla.[9]

Cínovou montáž nebylo možné demontovat bez poškození předmětu, a tak musel být restaurátorský zásah proveden s ohledem na zastoupené materiály. Dále byl kladen důraz na to, aby nezateklo čisticí médium pod kovovou montáž. Pro čištění povrchu skla od prachových částic by byla dostačující destilovaná voda (aplikace stěrem předmětu), avšak

	SiO_2	Al_2O_3	Fe_2O_3	TiO_2	MgO	CaO	Na_2O	K_2O	PbO	P_2O_5	Cl	SO_3	MnO	As_2O_3
1	79	0,16	-	-	0,32	7,3	0,47	12,3	-	0,25	0,15	0,14	-	0,31
2	73,3	0,22	0,87	0,03	-	7,4	2,29	11,4	0,36	0,35	0,24	0,16	2,73	0,67

Tab. 1. Chemické složení skla červeně lazurované holby (1) a poháru ve tvaru renesančních kovových pohárů (2); hm. %.

Obr. 2. Detail montáže holby – znečištění předmětu prachovými částicemi. Foto: Zuzana Zlámalová Cílová.

vzhledem k nutnosti odstranění ulpělých vláken, novodobé nálepky na dně předmětu s evidenčními čísly předmětu a dříve použitého adheziva byl aplikován aceton. Vzhledem k dobrému stavu skla bylo zvoleno lepení a doplnění ztrát materiálu pomocí epoxidové pryskyřice Hxtal NYL-1. Tato pryskyřice je v restaurátorské praxi pro lepení skla (v dobrém stavu) doporučována i s ohledem na vyhovující index lomu blízký indexu lomu lepeného skla.[10] Za účelem doplnění ztráty byla vytvořena podkladová dlaha ze silikonového kaučuku (Lukopren N Super), která byla umístěna pod ztrátu. Vzhledem k tvaru/zakřivení předmětu bylo nutné uzavřít prostor doplňovaného místa i z vnější strany, aby nedošlo k vytékání použité pryskyřice. Přes ztrátu byl tudíž nalepen plátek dentálního vosku, který určil horní hranici a tím vlastně tloušťku celého doplňku. Po vytvrzení pryskyřice byly přetoky odstraněny skalpelem, okolní sklo dočištěno benzínem a doplněk dobroušen jemnými brusnými papíry. Imitace červené vrstvy byla provedena probarveným roztokem Paraloidu B-67; použita prášková barviva Orasol Dyes. Drobné barevné retuše byly provedeny i v místech vyštípaného skla v okolí lomů. Tímto způsobem byl doplněn skleněný plášť předmětu, nicméně chybějící písmeno G v nápisu Glück [obr. 1 a obr. 3] nebylo vyryto. Tvar písmene není znám a jeho zrekonstruování by bylo v rozporu s etickými zásadami restaurování.[11] Pro základní čištění cínové montáže byl zvolen ethanol a vata Auron,[12] tento postup však nebyl dostačující pro sjednocení barevnosti povrchu a eliminaci tmavých map. Mapy byly povrchové a nezasahovaly hlouběji do hmoty kovu, a bylo tak možné přistoupit k jejich odstranění. V druhé fázi byl proto použit 5% roztok Chelatonu III v destilované vodě.[13] I při tomto čištění byla použita technika stěru povrchu navlhčenou vatovou tyčkou, aby byl omezen přístup roztoku pod montáž. Následně byl povrch cínové montáže omyt destilovanou vodou a ethanolem. Předmět byl vysušen při teplotě 30 °C (s definovaným nárůstem teploty, aby nedošlo ke skokové změně). Vzhledem k dobrému stavu cínové montáže nebylo nutné její další ošetření.

Pohár ve tvaru renesančních kovových pohárů[14] tvořený sklem medové a modré barvy, doplněný kovovými mincovními ověsky (inv. č. UP 3887, přír. č. 187/83/388), je příkladem kombinovaného předmětu, u kterého bylo možné kovové komponenty odejmout a zásah na každém materiálu provést odděleně.

Horní okraj kalichu předmětu byl rozbit na 10 částí a při převzetí bylo patrné pouze jeho torzo. Ve spodní části kalichu jsou skleněná očka, za která je po obvodu předmětu zavěšeno 5 kovových mincí [obr. 4]; šestá mince při převzetí chyběla. Při vizuálním hodnocení bylo zjištěno, že povrch předmětu byl místy zaprášen, především velké mince byly zčernalé a na odlomených skleněných fragmentech byly zbytky dříve použitého adheziva.

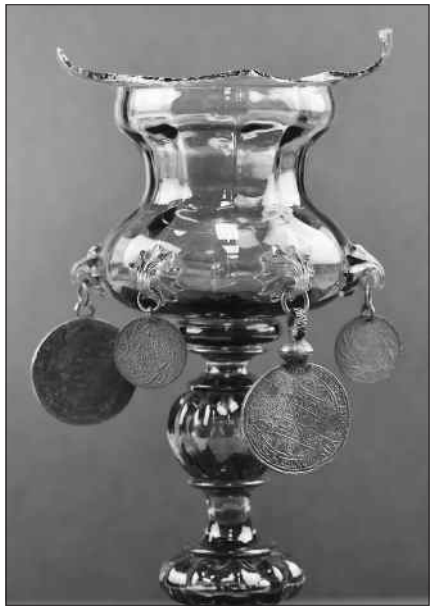

Obr. 4. Poškození kalichu poháru, Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. UP 3887. Foto: Zuzana Zlámalová Cílová.

Obr. 3. Holba – stav po zásahu. Foto: Pavel Rozsíval.

V rámci průzkumu jsme se zaměřili především na určení mincí a původ poháru. Po konzultaci[15] bylo zjištěno, že větší mince s letopočtem 1587 pochází z oblasti Sasko-Výmarska a vyobrazeným motivem je Friedrich Wilhelm I. a Johann [obr. 5]; tolar byl ražen v mincovně Saalfeld. Průměr mince je cca 40 mm a hmotnost 31,7 g. Druhá mince byla ražena v Kremnici a zobrazuje Marii Terezii (jedná se tak o uherskou minci). Průměr této mince je cca 41 mm, hmotnost 27,8 g a označuje se tedy jako tolar. Analýzou (SEM/EDS) bylo potvrzeno, že mince byly vyrobeny ze stříbra s příměsí mědi. Na povrchu bylo možné pozorovat pomocí elektronového mikroskopu krystalické fáze [obr. 6], detekovány byly sulfidové a chloridové ionty a metoda XRD (difraktometr PANalytical X´Pert PRO) potvrdila fáze akantit (Ag_2S) a chlorargyrit (AgCl).

Obr. 5. Detail mince s letopočtem 1587 zavěšené na poháru – zčernalé plochy a barevně nejednotný povrch. Foto: Zuzana Zlámalová Cílová.

Další tři mince jsou stejné, liší se mírou opotřebení (otěru). Mince jsou turecké, raženy byly v Konstantinopoli s datací 1223 (podle islámského kalendáře) a vydavatelem je zřejmě Mahmud II. (sultán Osmanské říše v letech 1808–1839). Nápis na druhé straně mince lze přeložit jako „vznešená Osmanská říše". Jedná se pravděpodobně o imitace zlatých mincí. Analýzou bylo zjištěno, že byly vyrobeny z mosazi s obsahem mědi téměř 90 hm. %. Metodou SEM/EDS byly na povrchu detekovány síra a chlor a lze tak opět usuzovat na přítomnost korozních produktů; metodou XRD byl nalezen pouze kuprit (Cu_2O). Mince dosahují v průměru cca 25,5 mm a hmotnosti 2,5 g. Všechny mince jsou z numismatického pohledu částečně znehodnoceny otvorem pro přidělání mosazného ouška k zavěšení. Chemické složení skla je opět draselno-vápenaté [tab. 1], vzhledem k vyššímu obsahu arsenu lze usuzovat na čeření a ovlivnění redox rovnováhy skla arsenovými surovinami. Žluté zabarvení je způsobeno pravděpodobně kombinací vneseného burelu a oxidu železitého při oxidačním průběhu tavení.[16]

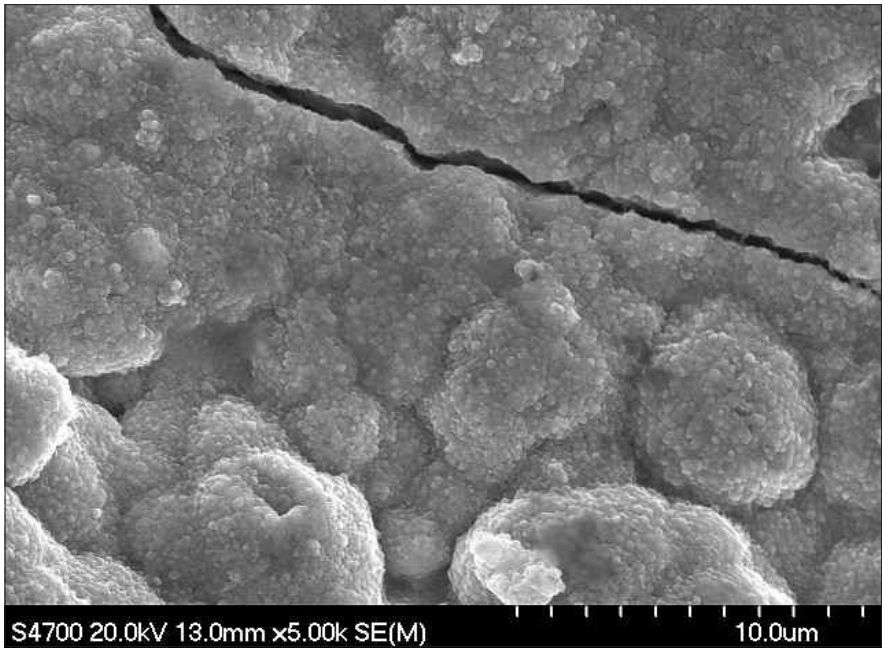

Obr. 6. Mince s letopočtem 1780 zavěšená na poháru – SEM: detail vrstvy korozních produktů na povrchu mince. Foto: Zuzana Zlámalová Cílová.

V dostupných materiálech vlastníka předmětu byla nalezena informace, že předmět mohl být vyroben ve sklárně Rheinische Glashütten Ehrenfeld. Na základě vyryté značky na dolní straně dýnka poháru (čísla 166) a fotografií předmětu byla tato možnost diskutována s institucí mající předměty z této sklárny ve svých sbírkách (Kölnisches Stadtmuseum). Nicméně studovaný pohár v dostupném výrobním katalogu této sklárny nalezen nebyl a původ poháru tedy nebylo možné jednoznačně určit.

Jak již bylo zmíněno, pro samotný zásah byly mince z poháru sejmuty opatrným rozevřením mosazných oček. Pro čištění stříbrných mincí od korozních produktů byly zvažovány dva postupy – mechanické čištění sráženou křídou a čištění pastou hydrogen uhličitanu sodného. Výhodou prvního postupu je, že se pracuje s čistou křídou bez obsahu dalších příměsí, ale vzhledem k jemnému reliéfu mincí by bylo možná komplikované provést její dokonalé vymytí z předmětu. Proto bylo přistoupeno k druhé technice pomocí hydrogen uhličitanu sodného připraveného ve formě pasty (jako médium použita destilovaná voda). Menší mosazné mince byly čištěny neionogenním surfaktantem Synperonic A7 (na bázi alkohol ethoxylátu). Na závěr byly všechny mince opláchnuty destilovanou vodou a vysušeny při 50 °C po dobu 60 minut. Závěrečná konzervace byla provedena ponorem mincí do 10% roztoku Paraloidu B-72 v toluenu. Podle práce[17] je takto připravený Paraloid B-72 ve formě neznatelné vrstvy na povrchu mince.

Detergent Synperonic A7 byl použit i pro čištění skla, čištění bylo prováděno navlhčenými vatovými tyčinkami, hůře dostupná místa (např. natavená skleněná očka pro mince) byla dočištěna jemným kartáčkem Curaprox Ultra Soft. Následoval oplach destilovanou vodou. Odstraněna byla po dohodě se zadavatelem i novodobá nálepka ze dna předmětu; nálepka neměla historickou hodnotu a působila rušivě.

Již diskutovaná epoxidová pryskyřice Hxtal NYL-1 byla použita pro lepení skleněných fragmentů i pro zhotovení doplňků v horní části kalicha (probarveno barvivy Orasol Dyes). Doplňky byly začištěny a pro finální úpravu byl použit 10% roztok Paraloidu B-72 v toluenu za účelem vytvoření lesklého povrchu.

V průběhu zásahu byla řešena i otázka chybějící mince a bylo rozhodnuto, že bude vytvořena kopie. Existuje řada způsobů, jak kopie vyrobit: odlitím, galvanoplasticky nebo ražbou.[18] Vzhledem k dostupnosti jednotlivých technik jsme se rozhodli pro výrobu kopie mince z epoxidové pryskyřice (Hxtal NYL-1). Výhodou je i nižší hmotnost výsledné napodobeniny, která je tak snadno rozpoznatelná od ostatních mincí. Pro vytvoření dvoudílné formy byl použit silikonový kaučuk a jako předloha byl použit tolar s motivem Friedricha Wilhelma I. a Johanna. Volba vycházející z předpokladu, že se po obvodu poháru střídá velikost mincí (větší tolary dochovány pouze dva oproti třem tureckým mincím), byla také ovlivněna složitostí reliéfu a mírou opotřebení mince (druhý tolar měl reliéf méně dochovaný). Pro docílení vzhledu obdobného jako má originál byla použita železitá čerň (48400, Kremer) v kombinaci se stříbrnou barvou (Aluminium 995, Lascaux). Tato úprava byla ještě zafixována matným akrylovým lakem (Prisma Color). Po restaurátorském zásahu bylo možné určit výšku poháru ~ 28,5 cm [obr. 7].

Předmětem, u kterého bylo zastoupeno nejvíce různých materiálů, je *nádoba s uchy ve tvaru mužských okřídlených postav* (inv. č. UP 3829, přír. č. 187/83/330). Nádoba je vyrobena z křišťálu s kovovými prvky zdobenými emaily, perlami a kameny. Při převzetí předmětu byly odpadlé 4 dílky (2 nálevky a 2 díly tvořící ucho), povrch nádoby byl lehce znečištěn prachovými částicemi a na dvou místech bylo patrné vyštípnutí křišťálu. Rušivě působily především spoje, ve kterých bylo naneseno lepidlo pro

Obr. 7. Pohár – stav po zásahu. Foto: Pavel Rozsíval.

fixaci křišťálových dílů [obr. 8]. Zažloutlé lepidlo značně snižovalo estetický dojem z předmětu a jednoznačně ztratilo původní adhezi k jednotlivým materiálům. V důsledku ztráty soudržnosti odpadly křišťálové dílky, nicméně bylo již na první pohled zřejmé, že předmět byl sestaven z 9 samostatných křišťálových částí, které byly slepeny a spoje kryty buď kovovými okružími (ve vertikální rovině), nebo menšími prstenci (použity spíše v horizontální rovině pro upevnění menších dílků). Na okraji kovové nohy předmětu byly nalezeny dvě vyražené značky obdélníkového tvaru délky cca 1 mm. Účel a původ značek však nebyl určen ani po konzultaci s pracovníky Puncovního úřadu.

V rámci restaurátorského průzkumu bylo zjištěno, že velice podobný předmět se nachází ve sbírkách Uměleckohistorického muzea ve Vídni [obr. 9]. Tento předmět je označen jako „Prunkgefäß mit Henkeln und zwei langen Mundstücken" (KK 2291), datován je do roku 1600 a vyroben byl rodinou Saracchi. Víčko není původní a k předmětu bylo přidáno v 18. století.[19]

Obr. 8. Detail nádoby s uchy – kovový prstenec se zbytky zažloutlého adheziva, po obvodu emailový dekor a vsazené rubíny, Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. UP 3829. Foto: Zuzana Zlámalová Cílová.

Obr. 9. Předmět s označením „Prunkgefäß mit Henkeln und zwei langen Mundstücken", Kunsthistorisches Museum Wien, Inv.-Nr. KK 2291. Dostupné na: http://bipokultur01.bildung.at/plugins/kulturpool/showitem.action?itemId=17179921140&kupoContext=default, vyhledáno 16. 6. 2015.

Při převzetí předmětu k restaurování byly diskutovány dvě možnosti datace – 16. století nebo 19. století. Vzhledem k nálezu originálu nádoby ve vídeňském muzeu se přikláníme k 19. století a studovaný předmět můžeme označit jako kopii. Nicméně se nejedná o úplně přesnou kopii, ze snímků [obr. 9 a 10] je zřejmé, že především noha později vytvořeného předmětu je oproti předloze celá z kovu a navíc je zdobena 4 perlami. Shodné nejsou ani rozměry předmětů, zatímco předmět z VMO má výšku 16, 5 cm a šířku 24 cm, u vídeňské nádoby je výška 31,2 cm a šířka 44,4 cm.[20]

Jak již bylo zmíněno, předmět byl materiálově velice bohatý, což umožnilo provést poměrně široký přírodovědný průzkum; jeho detailní výsledky byly již publikovány.[21] Zde bychom prezentovali pouze závěry z měření, které zpřesnily informace o nádobě. Metodou disperzní Ramanovy mikroskopie (Nicolet DXR) bylo zjištěno, že hlavním zastoupeným materiálem předmětu je minerál křišťál. Zvažována byla i možnost řezaného skla,[22] ale ta byla na základě výsledků jednoznačně vyloučena. Růžové kameny, které jsou osazeny po obvodu kovových dílků [obr. 8] byly shodnou metodou určeny jako rubíny. Zrovna tak byla potvrzena i pravost perel na kovové noze [obr. 10].

Kovové prstence byly hodnoceny metodou skenovací elektronové mikroskopie (Hitachi S-4700) s SDD detektorem fotonů. Jádro prstenců bylo vyrobeno ze stříbra (s příměsí mědi), které je pozlacené. Stopy zlacení nebyly při převzetí předmětu téměř znatelné, protože povrch dílků byl pokryt korozními produkty stříbra (na základě analýz lze předpokládat sulfidickou vrstvu). Je možné, že časem bylo zlacení částečně setřeno manipulací s předmětem. Byla studována i výzdoba modrými emaily po obvodu prstenců [obr. 8], které jsou barveny oxidy kobaltu a mědi.

Jako v případě restaurovaného poháru i zde byly při zásahu odděleny kovové prstence od křišťálových dílů, avšak na odebraných prstencích jsou kromě majoritně zastoupeného kovu přítomny i emaily, kameny a perly. Při průzkumu bylo zjištěno, že všechny zmíněné komponenty vykazují dobrou soudržnost s kovovými prstenci, a tak bylo rozhodnuto, že další demontáž již není nutná a navíc v případě emailů ani proveditelná. Tento stav byl dostačující i pro proces čištění, v rámci kterého bylo především žádoucí odstranit dříve použitá lepidla. Všechny křišťálové dílky tak bylo možné velmi dobře očistit pomocí destilované vody a acetonu; za použití skalpelu a vatových tyčinek. Pokud by byl předmět čištěn v nerozloženém stavu, nebylo by možné odstranit nefunkční adheziva, což by negativně ovlivnilo budoucí soudržnost/stabilitu celého předmětu.

Obr. 10. Nádoba s uchy – stav po zásahu, Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. UP 3829. Foto: Pavel Rozsíval.

Tři křišťálové díly bylo nutné doplnit: u hubičky a horního dílu se jednalo o doplnění vyštípnutých střípků (tedy spíše estetické hledisko), u spodního dílu křišťálu byl doplněn poničený „hrot" ve tvaru válce, který je zasunut do kovové nohy předmětu, čímž se zvýšila stabilita objektu. Doplňky byly zhotoveny z bezbarvé epoxidové pryskyřice Hxtal NYL-1 a více o jejich formování a finalizaci lze nalézt v již zmiňované práci.[23] Výhodou použité pryskyřice je obdobný index lomu jako má křišťál (1,544/1,553), dobrá pevnost spoje a barevná stálost oproti jiným epoxidovým pryskyřicím používaným v restaurátorské praxi.[24]

Jako vhodné čisticí médium pro kameny a perly vsazené do kovových dílů byla použita destilovaná voda. Čištění bylo prováděno navlhčenou vatovou tyčinkou stěrem, aby se zabránilo nežádoucímu zatečení vody pod kameny. Naopak u emailů bylo vhodné se vody spíše vyvarovat a očištění od prachových nečistot bylo provedeno opět stěrem, avšak ethanolem. Ten povrch současně i odmastí a neulpívá dlouho na materiálu (rychle těká). Ethanol v kombinaci s destilovanou vodou (v poměru 1 : 1) byl použit pro odstranění nežádoucích látek z kovových povrchů. Takto očištěný povrch byl přeleštěn vatou Auron a případně ulpělé částice z této vaty byly dočištěny ethanolem.

Při zpětném sestavování a hlavně lepení předmětu bylo zvažováno několik kritérií. V rámci dnešních požadavků v oboru restaurování by měly být používány postupy, které předmět nepoškozují, a materiály, které jsou snadno a kompletně reverzibilní.[25] Žádoucí je jistě i dlouhá životnost zásahu, protože s každým zásahem je spojené riziko poškození

předmětu. Při volbě vhodného lepidla jsme vycházeli ze dvou skupin lepidel, která se používají nejenom při lepení skla. Akrylátová lepidla se vyznačují čirým, bezbarvým spojem s velmi dobrou odolností vůči stárnutí a nelze opomenout ani jejich dobrou reverzibilitu.[26] Pevnost spoje je však oproti epoxidovým lepidlům nižší a nebylo jednoznačné, zda by bylo toto lepidlo dostačující především pro lepení menších dílků (hubičky, ucha), usazených v horizontální rovině předmětu. U těchto spojů dochází jistě k jejich namáhání vlivem zátěže dílku, která nepůsobí ve vertikální rovině. Tento problém adheze by jednoznačně vyřešilo použití epoxidových pryskyřic. Ty však tvoří hůře rozebíratelné spoje a vzhledem ke krytí spojů kovovými prstenci by použití přineslo riziko nereverzibility zásahu. Vhodným kompromisem se zdá být možnost, kdy je použita separační vrstva, která umožní snazší rozlepení spoje. Laboratorními zkouškami bylo zjištěno, že dobrá rozebíratelnost spoje (pro epoxidové lepidlo) může být dosažena separací akrylátovým přípravkem Paraloid B-72 naneseným ve dvou vrstvách.[27] Menší dílky byly (po separaci) k tělu předmětu tedy lepeny epoxidovou pryskyřicí Hxtal NYL-1, aby byla zajištěna soudržnost s předmětem. Větší křišťálové části tvořící tělo předmětu byly slepeny pouze Paraloidem B-72, protože soudržnost předmětu bude zajištěna i působením váhy jednotlivých komponent ve svislé rovině.

Diskuze a závěr

Práce přináší pohled na restaurování předmětů kombinovaných z více materiálů. Na příkladech tří předmětů[28] je prezentován různý způsob restaurátorských postupů, resp. možnost demontáže předmětu. V případě, kdy je demontáž jednotlivých komponent možná a nepoškodí samotný předmět, je velice výhodná, protože materiálově odlišné komponenty předmětu lze čistit samostatně, a to i hůře dostupná místa. Pro rozdílné matriály se často používají jiné čisticí/konzervační přípravky nebo postupy a vyhneme se tak riziku poškození druhého materiálu. Jistě není nutné zdůrazňovat, že v tomto případě musí být provedena přesná dokumentace předmětu a zaznamenány pozice jednotlivých dílů – u restaurovaného skleněného poháru např. zavěšení jednotlivých mincí.

Pokud nelze předmět demontovat (případ holby), přichází na řadu zásah in situ, který musí být veden s ohledem na všechny zastoupené materiály a skladbu předmětu. Nicméně nepřináší rizika, ke kterým může dojít při demontáži a zpětné montáži předmětu – např. poškrábáním komponent při demontáži či sestavování.

Unikátní předmět z křišťálu představoval obě diskutované varianty. Na jednu stranu bylo možné předmět demontovat a vyčistit křišťálové komponenty zvlášť, na stranu druhou byly oddělené kovové prstence čištěny s ohledem na další materiály. Úplná demontáž kovových prstenců by spíše způsobila škodu, hrozilo by poškození zasazených kamenů i perel, navíc „demontáž" a zpětné vrácení emailů není proveditelné.

Diskutabilní se může zdát krok, při kterém byla zhotovena mince, o které nemáme žádné informace. Nicméně tato kopie nemusí být součástí předmětu, není s předmětem pevně spojena a lze ji snadno odejmout. Je pouze na správci předmětu, v jaké formě bude preferovat prezentování poháru.

V tomto příspěvku jsou představeny spíše metody sanační konzervace a procesu restaurování. Pro každý sbírkový předmět jsou však zásadní i opatření v rámci preventivní konzervace; tyto informace jsou uvedeny v restaurátorských zprávách předaných instituci (VMO).

Poznámky

* Práce vznikla za podpory MK ČR v rámci projektu DF12P01OVV017. Restaurátorské práce byly provedeny v rámci semestrálních či diplomových prací studentů VŠCHT Praha; zásah na lazurované holbě provedla Pavla Glauningerová, na poháru s mincemi Miroslava Špačková a na předmětu z křišťálu Jana Mánková. Paní doktorce Heleně Brožkové z Uměleckoprůmyslového musea v Praze děkujeme za konzultace týkající se humanitního průzkumu křišťálového předmětu.

1 Giffen, van A. – Eremin, K. – Kirk, S. – Tate, J. – Newman, R.: Deterioration and Preservation of Blaschka Glass. In: H. Roemich (ed.): *Glass and Ceramics Conservation 2010, Papers presented at the Interim Meeting of the ICOM-CC Working Group, October 3–6, 2010, Corning, New York*. New York 2010, s. 53–62.

2 Cabejšek, M.: *Zušlechťování skla*. Praha 2004, s. 7.

3 Rydlová, E. – Kopecká, I. – Kunicki-Goldfinger, J. J.: Two Stangengläser from the collection of the Museum of Decorative Arts in Prague: Decorative techniques, material analyses, and conservation. *Studies in Conservation*, 2015, č. 60, s. 185–193.

4 Rydlová, E.: Restaurování siluet ze sbírky podmaleb Uměleckoprůmyslového musea v Praze. In: *Sborník z konference konzervátorů a restaurátorů*. Uherské Hradiště 2010, s. 115–117. – Většina popisovaných siluet vznikla vyškrabáním motivu do plátkového zlata či stříbra naneseného na očištěnou skleněnou desku. Motiv byl pak přetřen černou barvou, která dílo chránila i proti otěru.

5 Rydlová, E.: Průzkum dvojstěnného skla ze sbírky Uměleckoprůmyslového muzea v Praze. In: *Sborník z konference konzervátorů a restaurátorů*. Plzeň 2005, s. 15–18.

6 Benešová, E.: *Výzkumná zpráva projektu výzkumu a vývoje (Ad č. j. NA 3671/2007-12)*, http://www.nacr.cz/Z-files/negativy_01.pdf, vyhledáno 16. 6. 2015.

7 Illášová, Ľ. – Turnovec, I.: Sklené imitácie drahokamov v historických šperkoch. *Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV*, 2009, č. 46, s. 145–146.

8 Pracovní skupina Komise konzervátorů-restaurátorů Asociace muzeí a galerií České republiky: *Dokument o profesi konzervátora-restaurátora,* http://www.cz-museums.cz/web/amg/zakladni-dokumenty/dokument-o-profesi-konzervatora-restauratora, vyhledáno 17. 6. 2015.

9 Měděná lazura je jednou z technik využívaných pro dekoraci skla. Byla objevena Bedřichem Egermannem počátkem 19. století a je založena na difuzi měďných kationtů z lazurovací směsi do povrchové vrstvy skla náhradou za alkalické kationty ze skla a následnou redukcí měďných kationtů na kovovou měď. Exnar, P.: *Měděná lazura,* http://www.glassrevue.cz/news.asp@nid=1028&cid=6.html, vyhledáno 17. 6. 2015.

10 Koob, S. P.: *Conservation and Care of Glass Objects*. London 2006, s. 48, 66. – Rydlová, E.: Historická a současná lepidla pro spojování skla. In: Kotlík, P.: *Lepidla v památkové péči*. Praha 2010, s. 56–58.

11 Viz pozn. 8.

12 Lešticí vata pro čištění cínu je zmiňována v publikaci: Kolektiv autorů: *Konzervování a restaurování kovů*. Brno 2011, s. 557.

13 Roztok Chelatonu III se používá při čištění cínu, ale lze jej využít i pro čištění skla od nánosů nežádoucích korozních produktů. Kolektiv autorů: *Konzervování a restaurování kovů*. Brno 2011, s. 557. Ramadan, A.: Chemical cleaning of soiled deposits and encrustations on archaeological glass: A diagnostic and practical study. *Journal of Cultural Heritage*, 2013, č. 14, s. 97–108.

14 Tvarově podobný kovový renesanční pohár je vyobrazen např. v publikaci Stehlíková, D.: *Encyklopedie českého zlatnictví, stříbrnictví a klenotnictví*. Praha 2003, s. 381.

15 Konzultace s PhDr. Janem Boublíkem (kurátor fondu novodobé numismatiky, Národní muzeum).

16 Fanderlik, I.: *Barvení skla*. Valašské Meziříčí 2009, s. 326.

17 Perlík, D.: Problematika konzervace archeologických mincí. In: Selucká, A.: *Ochrana mincí a medailí v muzejních sbírkách*. Brno 2013, s. 70–76.

18 Fořt, M.: Kopie mincí a jejich konzervace-restaurování. In: Selucká, A.: *Ochrana mincí a medailí v muzejních sbírkách*. Brno 2013, s. 76–82.

19 Osobní sdělení – Rainer, P. (Stellvertretender Sammlungsdirektor, Kunstkammer & Schatzkammer, Kunsthistorisches Museum Wien), 2014. – Víčko bylo původně i u námi restaurovaného předmětu (podle údajů vlastníka předmětu), nicméně v okamžiku převzetí předmětu chybělo.

20 Rainer, P. (pozn. 19).

21 Zlámalová Cílová, Z. – Drábková, K. – Součková Daňková, A. – Mánková, J.: Restaurátorsky průzkum a metodika zásahu u předmětu kombinovaného z křišťálu a kovu. *Muzeum – muzejní a vlastivědná práce*, 2015, č. 1, s. 12–18.

22 Termín „řezání" je starým označením technik, jako je rytí či broušení skla.

23 Zlámalová Cílová, Z. (pozn. 21).

24 Rydlová, E. (pozn. 10). – Coutinho, I. – Ramos, A. – Lima, A. L. – Fernandes, F. B.: Studies on degradation of epoxy resins used for conservation of glass. In: Ambers, J. (ed.): *Holding it All Together, Aancient and Modern Approaches to Joining, Repair and Consolidation*. London 2009, s. 127–133.

25 Viz pozn. 8.

26 Heidingsfeld, V.: Lepení a lepidla. In: Kotlík, P.: *Lepidla v památkové péči*. Praha 2010, s. 6–13.

27 Přípravek Paraloid B-72 se pro separaci v restaurátorské praxi běžně používá, nicméně při provedených laboratorních testech byl testován i vliv rozsahu slepené plochy. Lze samozřejmě předpokládat, že spoj vzniklý slepením střepů o tloušťce pár milimetrů se při rozlepování bude chovat jinak než plocha o několika centimetrech čtverečních.

28 V rámci zápůjčky předmětů byla zrestaurována i holba s inv. č. UP 3569 a př. č. 187/83/70. Nicméně byla vyrobena pouze ze skla (bez kombinace s kovem), a tak jí nebyla věnována větší pozornost vzhledem k zaměření článku.

Summary

Different Approach to Conservation of Combined Objects Dated to the 19th Century
Zuzana Zlámalová Cílová – Aranka Součková Daňková – Klára Drábková – Michaela Knězů Knížová

The subject of this paper is a description of conservation interventions on objects that differ from each other by represented materials. Tankard produced from copper staining glass and complemented with tin mounting is common product of Bohemian glasshouses. Relatively unique object is glass goblet with hanging silver and brass based coins. The third object was cut from the rock crystal and individual pieces are fixed by ornamental metal components (gilded silver) decorated by enamels, pearls and rubies. Restoration survey was performed for all objects and received information was very useful for the conservation intervention. Presented work discusses the conservation possibilities from the view of the potential dismantling of combined objects. The text describes the advantages and disadvantages of this step. The results of restoration survey research more specified some information about studied objects that aesthetic value was returned by this interventions.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 310: 88–107, 2015

Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část II.

Jiří Fiala – Lubor Kysučan – Harald Skala

V předchozím čísle *Zpráv Vlastivědného muzea v Olomouci* jsme publikovali příspěvek nazvaný *Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část I.*[1] Vedle chronologického přehledu tohoto obléhání obsahuje tento příspěvek jmenný soupis 41 zjištěných velitelů podílejících se na vnitřní a vnější obraně olomoucké pevnosti, jakož i biogramy dvou nejčelnějších důstojníků – polního podmaršálka Ernsta Dietricha Marschalla svobodného pána (barona) von Burgholzhausen, Tromsdorf und Pauscha (1692–1771) a polního zbrojmistra Klaudia Hyacintha barona Brettona (1697–1779). Uvádíme nyní biogramy dalších čtyř významných velitelů – polního podmaršálka Josipa Kazimíra hraběte Draškoviće z Trakošćanu (1714–1765), polního podmaršálka Pierra-Philippa barona de Béchade Seigneur de La Rochepine (1694–1776), významného pevnostního stavitele, jeho syna majora Johanna Baptista svobodného pána de Béchade Seigneur de La Rochepine (1728–1788) a plukovníka Ernsta Friedricha Alexandera Gianniniho markýze Carpeneto Suavio (1719–1775), jehož rozhárané manželství s baronesou Leopoldinou von Poppen se zařadilo do olomoucké „skandální kroniky". Biogramy polního maršálka Leopolda Josepha hraběte von Daun (1705–1766) a generála Gideona Ernsta svobodného pána von Laudon (1716–1790) opomíjíme vzhledem k tomu, že jsou o těchto armádních velitelích k dispozici obsáhlé monografie.[2]

4. Josip Kazimír hrabě Drašković z Trakošćanu, c. k. polní podmaršálek

Narodil se 4. března 1714 v rodinném sídle – na hradě Trakošćanu v Chorvatsku, jeho otcem byl Ivan V. Antun, chorvatský bán – správce území (1660–1733), jeho matkou byla Marie Kateřina hraběnka von Brandis († 1751). Ve věku 20 let vstoupil v roce 1734 do c. k. vojska, ve kterém pluku zprvu sloužil, se nepodařilo zjistit.

Smrti císaře Karla VI. v roce 1740 hodlaly sousední mocnosti Francie, Sasko, Bavorsko a Prusko využít k rozbití habsburské monarchie. Pruská vojska vpadla do Slezska a porazila 10. dubna 1741 slabou, nepřipravenou c. k. armádu, vedenou polním maršálkem Wilhelmem Reinhardem hrabětem von Neipperg (1684–1774), u Molwitz (dnes Małujovice v Polské republice). Francouzi a Bavoři s podporou Sasů vpadli v létě 1741 do Čech a obsadili Prahu. V této hrozivé situaci mladá česká a uherská královna Marie Terezie 11. září 1741 požádala v Prešpurku (nynější Bratislavě) uherské stavy o pomoc. Zde údajně došlo k onomu historickému okamžiku, kdy přední uherská šlechta vytasila šavle a zvoláním „Moriamur pro rege nostro! (Zemřeme za našeho krále!)" slíbila panovnici podporu.[3] Vedle poskytnutí značných finančních prostředků se uherské stavy zavázaly založit šest pěších pluků a tři husarské pluky. Jedním z magnátů, kteří se nabídli postavit pěší pluk, byl Ignaz hrabě Forgách de Ghymes et Gácz (1702–1772), jenž sloužil doposud v dragounském pluku „Andreas Graf von Koháry" v hodnosti podplukovníka. Plukovnický patent opravňující k verbování mu byl vydán v Bratislavě a je datován 30. říjnem 1741 (pluk dostal později pořadové číslo 32); verbovacím místem se stala Trnava. Štábní důstojníky nového pluku jmenovala panovnice, podplukovníkem byl jmenován Miklós Mednyánszky de Megyer z pěšího pluku „Vettes", vrchním strážmistrem Josip hrabě Drašković z Trakošćanu, jenž se stal zároveň velitelem 3. praporu nového pluku. Verbování probíhalo poměrně rychle, Forgáchův pluk byl první z nových uherských pluků, jenž mohl být lustrován. Již v prosinci dostal proto hrabě Forgách rozkaz vyslat jeden prapor na Moravu. Draškovićův 3. prapor se tedy v prosinci 1741 přemístil do Prešpurku (nynější Bratislavy), kde měly být vojákům vydány zbraně, ty však byly dovezeny z Vídně až po čtyřech týdnech. Následně byl prapor přidělen k brněnské posádce. Lustraci celého pluku provedl v březnu 1742 generál Adam Johann Josef svobodný pán Andrássy von Szent-Király (1698–1753).[4]

Obr. 1. Polní podmaršálek Josip Drašković hrabě z Trakošćanu, dekorovaný rytířským křížem Řádu Marie Terezie. Anonymní olejomalba, po r. 1758. Zdroj: http://www.hrvatski-vojnik.hr/hrvatski-vojnik/1652007/bpictures/kraskovich_retus.jpg.

První zmínka o bojovém nasazení vrchního strážmistra J. Draškoviće pochází z r. 1742, patřil tehdy k obráncům Brna pod velením generála Johanna Christopha von Seherr und Thoß (1670–1743). Při výpadu obránců 14. března 1742 narazili husaři pluku „Beleznay" na větší oddíl Prusů, na který okamžitě zaútočili. Drašković se 180 muži pluku „Forgách" jim přispěchal na pomoc. Prusové byli poraženi, mezi zajatci se nacházel i pruský generál Friedrich Sebastian Wunibald Truchsess zu Waldburg (1677–1745). Zatímco 1. a 2. prapor byly v květnu 1742 přiděleny ke sboru Ludwiga Andrease von Khevenhüller hraběte von Aichelberg-Frankenburg (1683–1744) operujícímu v Bavorsku, přemístil se 3. Draškovićův prapor do Vídně, kde setrval jako posádka vídeňské pevnosti až do roku 1744.

Vrchní strážmistr J. Drašković pak několikrát žádal dvorskou válečnou radu ve Vídni o převelení na bojiště, což mu bylo povoleno v červenci r. 1743. Velení 3. praporu převzal hejtman Szülay a prapor byl přeložen do Olomouce. Celý Forgáchův pluk se pak osvědčil v říjnu téhož roku při obléhání Ingolstadtu v Bavorsku. Zimní ležení pluku se nacházela v Breisgavsku.

V tažení roku 1744 náležel pluk, k němuž nyní dorazil i 3. prapor z Olomouce, k divizi polního podmaršálka Johanna Leopolda Bärenklaua zu Schönreith (1700–1746) na Rýně. Dne 1. července překročila císařská armáda Rýn, jako první pluk „Ignaz Forgách". Francouzi byli vypuzeni z Oppenheimu, pluk pak bojoval 4. července u Lauterburgu, později se zúčastnil pod polním podmaršálkem Franzem Leopoldem von Nádasdy auf Fogáras

(1708–1783) obléhání Weissenburgu, jehož posádka zakrátko kapitulovala. Plukovník Forgách zůstal pak s jedním praporem v pevnosti, o jejíž znovudobytí se Francouzi příští den pokusili. Proti přesile se plukovník Forgách nemohl dlouho bránit, dostal proto rozkaz město vyklidit. Jeho vojáci však odmítli město předat bez boje. Po dvouhodinovém lítém boji byl zbytek praporu zajat vítěznými Francouzi (císařští vojáci však byli včetně svého velitele zakrátko vyměněni za zajaté Francouze).

Všechny tři prapory pluku pak byly nasazeny 30. července 1744 v bojích o městečko Zabern, jehož posádku pak po jeho dobytí tvořily. 13. srpna přitáhli před město Francouzi, před jejich přesilou bylo město vyklizeno, když však dorazil polní podmaršálek Johann Leopold Bärenklau zu Schönreith (1700–1746) s posilami, bylo Zabern opět dobyto. V těchto bojích ztratil pluk 280 mužů.

Poté, kdy Prusové opět vpadli do Čech, se musel Karel Lotrinský s celou císařskou armádou urychleně postarat o obranu dědičných habsburských zemí. Při přesunu armády do Čech byl Draškovićův pluk začleněn ve sboru polního podmaršálka Leopolda hraběte Dauna. Dne 23. srpna se sbor střetl u obcí Auenheim a Rechwoog u Rýna s Francouzi vedenými maršály Françoisem de Franquetot vévodou de Coigny (1670–1759) a Louisem de Noailles vévodou d'Ayen (1713–1793). Vrchní strážmistr Drašković se v těchto bojích opět vyznamenal a byl pochvalně uveden v denním rozkaze. Forgáchův pluk pak zůstal posádkou v bavorském Ingolstadtu.

Počátkem roku 1745 byl J. Drašković povýšen na podplukovníka a téhož roku byl přidělen polnímu maršálku Paulovi II. Antonu knížeti Esterházymu de Galantha (1711–1762), jenž velel veškeré uherské insurekci operující na moravskoslezském pomezí. V polovině května 1745 velel podplukovník Drašković v Lichnově (nedaleko Krnova) posádce 800 domobranců. Prusové, kteří doposud drželi Krnov, se chystali prorazit císařské linie a připojit se ke své hlavní armádě. Císařské jednotky byly proto přesunuty tak, aby průlomu zabránily. Drašković se svými muži byl z Lichnova vyslán ke Krnovu, odkud měl pronásledovat ustupující Prusy. Odchod z Krnova byl zahájen 22. května 1745 ve tři hodiny ráno (jednalo se o 6 000 mužů – 13 praporů pěchoty a 15 jízdních švadron). Císařští pod velením generála Karla Gustava hraběte von Kheul († 1758) Prusy očekávali nedaleko obce Mockern (nyní obec Mokre, poblíž města Głubczyce v Polské republice). Dvanáct těžkých děl zahájilo palbu na pochodující Prusy, kteří museli opustit přibližně 300 spížních vozů, zatímco pruská pěchota a jízda se probily využívajíce místní silnice. Esterházyho insurekce boji doposud jen přihlížela. Když Prusové dosáhli obce Mockern, zaútočily na ně čtyři Kheulovy regulérní prapory, spoléhající na včasnou podporu Esterházyových jednotek. Prusové zahájili protiútok s veškerou jízdou, jemuž císařská pěchota nemohla odolat. Esterházyova jízda i v tomto nebezpečném okamžiku nezasáhla. Proti pruské jízdě vyrazil pouze dragounský pluk „Sachsen-Gotha", který byl po chvíli podpořen regulérními husarskými pluky „Kálnoky" a „Festetić". Spojenými silami se podařilo útok pruské jízdy zastavit. Prusové vedení Karlem Friedrichem markrabětem von Brandenburg-Schwedt (1705–1762) dospěli 23. května okolo třetí hodiny ranní k Neustadtu (nyní město Prudnik v Polské republice), přičemž je pronásledovali Kálnokyho husaři a jednotka plukovníka Draškoviće.

Kníže Esterházy si netroufal se svou domobranou Prusy pronásledovat, a setrval proto ve svých pozicích. Pouze plukovník Drašković se svou jednotkou byl přesunut do města Leobschütz (nyní Głubczyce v Polské republice). Prusové vyklidili 25. května 1745 Neustadt (Prudnik) a stáhli se k hlavní pruské armádě rozložené u města Frankenstein (dnes Ząbkowice Śląskie v Polské republice).

Zimní ležení císařské armády měla být s ohledem na pruské nebezpečí dislokována původně v Čechách. Poté, kdy byl s Prusy 25. prosince 1745 podepsán mír, byla většina pluků včetně pluku „Forgách" podřízena polnímu zbrojmistru Maximilianu Ulyssu říšskému hraběti Brownovi (1705–1757) a vydala se na pochod do Itálie; též podplukovník J. Drašković se tohoto pochodu zúčastnil.

16. června 1746 se pluk „Ignaz Forgách" zapojil do bojů s francouzsko-sardinskou armádou u italského města Piacenza, zúčastnil se pak dobývání Janova a v období mezi listopadem 1746 a únorem 1747 Brownova tažení do Provence. Následně byl pluk přidělen k lehkému sboru generála Franze Nádasdyho, s nímž se zúčastnil výpravy proti obci Campo Freddo hájené jednotkami z Janova. Po počátečním úspěchu Nádasdyho oddílů obdržel nepřítel posily a císařští museli ustoupit. Josip Drašković zde velel jednotce o 700 mužích z různých pluků, jedné rotě Varaždínských hraničářů a dvěma elitním četám granátníků. S těmito jednotkami kryl 17. února 1747 Nádasdyho ústup proti několikanásobné přesile. V červenci téhož roku obsadil pluk „Ignaz Forgách" zátarasy na Colle dell'Assietta u Fenestrelle v Piemontu. 19. července 1747 na tato postavení několikrát zaútočil početně mnohem silnější sbor generálporučíka Charlese-Louise-Augusta Fouqueta vévody de Belle-Isle. Při rozhodujícím útoku byl Belle-Isle smrtelně zraněn. Francouzi, kteří ztratili okolo 4 000 mužů, museli nakonec ustoupit.

Od srpna r. 1747 nebyla funkce velitele pěšího pluku „Josef Esterházy č. 37" obsazena. V lednu r. 1748 byl na přímou žádost vrchního velitele císařské armády v Itálii, polního zbrojmistra Maximiliana Ulyssa říšského hraběte Browna, J. Drašković jmenován novým velitelem tohoto pluku a zároveň byl povýšen na plukovníka. Podplukovník Vécsey, jenž si činil nároky na uvolněné místo velitele pluku, byl jmenováním J. Draškoviće rozezlen a požádal o propuštění z aktivní služby (což později odvolal – kvůli této záležitosti vznikl několikaměsíční dosti nechutný spor).

Po uzavření míru byl Draškovićův pluk v prosinci 1749 přemístěn do mírových garnizón na Moravě – štáb a jedenáct rot do Olomouce, tři roty do Uherského Hradiště, další čtyři roty do Bučovic a Rousínova. Posledně jmenované čtyři roty byly zakrátko přesunuty do Přerova a Tovačova. Josip Drašković pobýval v té době na svých statcích u Varaždína.

V prosinci r. 1750 byl plukovník J. Drašković přeložen k štábu generála Otto Ernsta Leopolda von Limburg-Stirum (1684–1754) do Budy (součásti dnešní Budapešti v Maďarské republice), kde převzal oddělení pro nábor rekrutů do uherských národních pluků. Místo velitele pěšího pluku č. 37 převzal ve stejném měsíci plukovník Tomáš hrabě Kálnoky.

K datu 8. května 1753 byl Josip Drašković hrabě z Trakošćanu povýšen na generálmajora a na začátku sedmileté války převzal v září 1756 v táboře u Budína velení nad brigádou složenou ze dvou praporů Banalského a po jednom praporu z Likánského a Ogulinského hraničářského pluku. U každého praporu byla jedna četa elitních granátníků, celkový stav této brigády čítal 3 916 mužů. V bitvě proti Prusům u Lovosic 1. října 1756 hájili hraničáři více než pět hodin svahy hory Loboš, nakonec proti značné přesile elitní pruské pěchoty. U Lovosic bojoval v řadách Draškovićových hraničářů tehdy ještě celkem neznámý podplukovník Gideon Ernst Laudon.

Další velká bitva, jíž se generálmajor Drašković zúčastnil, se udála 6. května 1757 u Prahy. I zde velel hraničářům, jeho jednotka sestávala z jednoho praporu Varaždínského pluku, z jednoho praporu Likánského pluku a ze dvou praporů Karlovackého pluku. Jejich úkolem bylo bránit výšiny u Hloubětína. Toto postavení bylo dosti exponováno, protože postrádalo spojení s levým křídlem císařských. Na hraničáře zaútočilo pět pruských praporů

Obr. 2. Freska SIEGE / d'Olmütz comencé / 6 May 758, levé 6. Juin (Obléhání Olomouce – započato 6. května 1758, výpad 6. června) v bývalém zámku Draškovićů v Brezovici (nyní městská část Záhřebu) v Chorvatsku. Fotografie z roku 2007. Zdroj: http://www.hrvatski-vojnik.hr/hrvatski-voj 1652007/bpictures/krezovica-olomutz.jpg.

vedených generálem Christophem Hermannem von Manstein (1711–1757). Hraničáři, jimž nezbyl čas dokončit zemní opevnění, ustoupili pod palbou Prusů na vrch Vítkov (Žižkov). Po vítězství Prusů se většina Draškovićových mužů zachránila v Praze, kterou Prusové oblehli.

Po vítězné bitvě u Kolína ustupovali Prusové z Čech. Byli pronásledováni lehkými jednotkami generála jízdy Franze Nádasdyho, k nimž patřila i Draškovićova jednotka. V červenci 1757 dostal J. Drašković za úkol přepadnout hrad Střekov u Ústí nad Labem a vypudit odtud pruskou posádku. Jeho jednotka 500 hraničářů Banalského pluku posíleného 200 husary 27. července 1757 hrad dobyla a velitel pruské posádky, jejích sedm důstojníků a 260 mužů padlo do zajetí císařských.

Již 7. září téhož roku nacházíme generála Draškoviće u slezské obce Moys (dnes předměstí města Zhořelce v Polské republice) ve sboru generála jízdy (General der Cavallerie, GdC) Franze Leopolda hraběte Nádasdyho. Ten dostal za úkol přepadnout sbor pruského generála Hanse Karla von Winterfeld (1707–1757), který se u obce opevnil na vrchu Jäckelsbergu. Winterfeld měl k dispozici přibližně 10 000 mužů, Nádasdy okolo 16 000 mužů, Drašković zde velel celému Banalskému pluku (údajně okolo 4 000 mužů). Zatímco jeden prapor hraničářů umístěný na hoře Jäckelsbergu chránil levý bok císařské sestavy, zaútočil Drašković kolem 11. hodiny s ostatními hraničáři z východu a jihu na pruské šance obsazené pěšími pluky „Beneckendorf" a „Dieringshofen". Podařilo se jim překvapit Prusy při přípravě oběda, ti se ale rychle vzpamatovali a přivítali hraničáře zuřivou palbou, během níž hraničáři ustoupili do výchozích pozic. Podpořeni několika četami granátníků zaútočili hraničáři zakrátko podruhé. Přes urputný odpor Prusů se podařilo pruské šance dobýt, generál Drašković byl jeden z prvních vojáků, kteří pronikli do pruských opevnění. Během těchto bojů byl 7. září těžce zraněn kulkou do zad již zmíněný pruský generál Hans Karl von Winterfeld, oblíbenec Friedricha II., a na následky zranění následujícího dne ve Zhořelci zemřel – jeho smrt se pruského krále velmi dotkla.[5]

Počátkem roku 1758 nacházíme generála Josipa Draškoviće mezi obránci města Olomouce. Velel pěší brigádě složené z následujících jednotek:

– 1 prapor pěšího pluku „Baden-Baden", 400 mužů,
– 2 prapory pěšího pluku „Simbschen" a 1 prapor pluku „Preysach", celkem 1 200 mužů,
– 2 prapory Varaždínského hraničářského pluku „St. Georger", celkem 1 200 mužů.

Za projevenou statečnost a taktické umění byl generál Drašković 10. února 1758 povýšen na polního podmaršálka (FML).

Během obležení Olomouce pruskou armádou mezi 4. květnem a 2. červencem 1758 velel Drašković při několika výpadech posádky. Největšího úspěchu dosáhl v noci z 12. na 13. června 1758, kdy napadl s 550 muži a 100 dělníky ve třech kolonách nepřátelské okopy. Mužstvo bylo složeno z pluků „Kaiser", „Kheul", „Marschall", a „Preysach" a hraničáři pluku „Warasdin-St. Georger". Podařilo se tak zneškodnit 18 pruských děl a moždířů zatlučením jejich zápalných kanálků, dále bylo zničeno mnoho připravených fašínů (proutěných rohoží užívaných při budování dělostřeleckých baterií) a část okopů byla zaházena.

Obr. 3. Freska SIEGE / d'Olmütz comencé / 6 May 758, levé 6. Juin (Obléhání Olomouce – započato 6. května 1758, výpad 6. června) v bývalém zámku Draškovićů v Brezovici (nyní městská část Záhřebu) v Chorvatsku poškozená vandaly. Fotografie z roku 2009. Zdroj: http://www.24sata.hr/galerija/news/vandali-unakazili-spomenik-kulture-dvorac-brezovicu-125276/212816.

Po šťastném konci pruského obležení Olomouce dostal polní podmaršálek Josip Drašković hrabě z Trakošćanu čestný úkol oznámit toto historické vítězství císařsko-královských zbraní královně Marii Terezii a císaři Františkovi I. Lotrinskému ve Vídni. Ve 3. promoci 4. prosince 1758 obdržel polní podmaršálek Drašković rytířský kříž Řádu Marie Terezie.

Na základě úspěchů v minulých taženích byl polnímu podmaršálku Draškovićovi v roce 1760 přidělen armádní sbor, jenž měl operovat samostatně v Horním Slezsku. Sestával ze tří praporů a šesti čet granátníků pěšího pluku „Toscana" a po jednom praporu pluků „Kaiser", „Hildburghausen", „Wallis", „Kolowrat", „Marschall" a „Angern", kromě toho bylo pluku přiděleno 2 800 hraničářů. Jízdu pluku tvořilo 300 mužů „německé jízdy" (tj. těžké jízdy) a husarský pluk „Kálnoky" o šesti švadronách, celkem 8 000 mužů.

Že by se polní podmaršálek Josip Drašković se svými jednotkami zúčastnil bitvy u Landeshutu (nyní Kamienna Góra v Polské republice), jak se uvádí v některé starší odborné literatuře, není pravděpodobné, poněvadž v rozpise zúčastněných generálů a jednotek z pera samého Gideona Ernsta Laudona Draškovićovo jméno není uvedeno.

V srpnu 1760 oblehl pruský král Friedrich II. Drážďany a císařská armáda vedená polním maršálkem Leopoldem hrabětem Daunem odtáhla na pomoc obleženému městu. Polní zbrojmistr G. E. Laudon (který mezitím přeskočil J. Draškoviće na žebříčku hodností) dostal za úkol oblehnout a dobýt Prusy obsazenou pevnost Kladsko. K tomu účelu sestavil obléhací sbor, jenž podřídil právě J. Draškovićovi. Sbor sestával z následujících jednotek:

Pěchota		**Jízda**
„Toscana"	„Los Rios"	husarského pluku „Kálnoky"
„Moltke"	„Kaiser"	5 švadron DR „Althan"
„Andlau"	„Hildburghausen"	4 švadrony CHR „Württemberg"
„Baden"	„Wallis"	4 švadron KR „Anspach"
„Simbschen"	„Kolowrat"	(DR – dragouni, CHR – švališéři,
„Bathyanyi"	1 granátnický pluk	KR – kyrysníci)
„d'Arberg"	7 hraničářských praporů	
„Salm"		

Vlastní obléhání měl řídit polní zbrojmistr Ferdinand Philipp hrabě von Harsch (1704–1792), což pochopitelně vedlo k třenicím mezi oběma generály.

Pevnost Kladsko sestávala ze dvou pevností, staré a nové, jejichž posádku tvořilo 2 500 mužů. Staré pevnosti velel plukovník Bartholomew d'O, nové pevnosti plukovník Friedrich Wilhelm svobodný pán von Quadt zu Wickrath. Na pevnostních valech stálo 200 děl.

Ačkoliv těžká obléhací děla z Olomouce ještě nedorazila, započal polní podmaršálek Drašković v noci na 20. srpna 1760 hloubit obléhací zákopy. 23. srpna se ke Kladsku dostavili polní zbrojmistr Ferdinand Phillipp hrabě von Harsch, jakož i dělostřelecký plukovník Adolf Nikolaus Alfson (1704–1779), zasloužilý účastník obrany města Olomouce během pruského obléhání v roce 1758. Polní podmaršálek Drašković musel polnímu zbrojmistru Harschovi přenechat nejen velení nad obléhacími pracemi, ale i svoje obydlí. Již 25. srpna se v ležení obléhatelů objevil sám polní zbrojmistr G. E. Laudon a ujal se osobně velení. Hned příštího dne po obhlídce obléhacích prací nařídil Laudon generální útok, jenž se zdařil – posádka kladské pevnosti po čtyřech hodinách slabého odporu kapitulovala (oba pruští plukovníci byli později postaveni před vojenský soud – plukovník d'O byl odsouzen k trestu smrti, plukovník von Quadt zu Wickrath ke čtyřem letům vězení). Průběh útoku na kladskou pevnost vylíčil polní podmašálek J. Drašković ve své relaci štábu císařské armády.[6]

V roce 1761 velel polní podmaršálek Drašković opět samostatnému sboru složeném z pěších pluků „Erzherzog Ferdinand", „Los Rios", „Königsegg", „L. Pálffy", „Baden-Durlach" a „Angern". Sbor operoval v Horním Slezsku a na severní Moravě, v kraji, který jeho velitel velmi dobře znal již z roku 1745. Zde se potýkal s jednotkami pruského generála von Ziethen, též již známého z tažení roku 1745. Městečko Krnov v té době změnilo několikrát svého držitele.

Když se pruská armáda stahovala v červenci 1762 k pevnosti Svídnici, byl J. Drašković nešťastnou náhodou 21. června 1762 u obce Heidersdorfu (nyní Łagiewniki poblíž Dzierżoniówa v Polské republice) zajat Prusy, ze zajetí byl propuštěn po podepsání míru začátkem r. 1763.

28. února 1763 byl polní podmaršálek Drašković povýšen na polního zbrojmistra (FZM) a stal se velícím generálem v Sedmihradsku. V desáté promoci 15. listopadu 1765 pak obdržel posmrtně komandérský kříž Řádu Marie Terezie.

Chorvatským bánem jako jeho otec se Josip Kazimir Draškowić hrabě z Trakošćanu nestal, ačkoliv o to zřejmě usiloval. Tuto vysokou funkci obdržel 31. října 1756 Franz Leopold hrabě Nádasdy auf Fogáras, jehož válečných zásluh si panovnice Marie Terezie zřejmě cenila více.

Josip Drašković si vzal r. 1745 za manželku baronesu Zuzanu Malatinskou de Felsö et Alsómalatin (1716–1786). Sňatek s příslušnicí nižší šlechty měl zřejmě vliv na jeho poměrně pomalý postup na žebříčku vojenských hodností. Z manželství se narodili synové Ivan VIII. (János, Johann Alois, * 1746), Filip I. (Franz Philipp, * 1750) a Josef II. (* 1785), jakož i dcery Julijana (* 1757) a Barbora. Další dvě dcery zemřely v dětském věku.

Ivan VIII. (János, Johann Alois) Drašković sloužil v padesátých letech 18. století v pěším pluku č. 32, jehož velitelem byl do r. 1747 jeho otec Josip. Mezi lety 1756–1762 sloužil v pěším pluku č. 12 v hodnosti hejtmana, v r. 1762 se vrátil opět k pluku č. 32, v němž obdržel hodnost majora.

Od r. 1691 bylo panství Brezovica s tamním zámkem v majetku rodu Draškovićů z Trakošćanu. Josip Kazimir Drašković nechal místnosti zámku vyzdobit freskami s výjevy obléhání Olomouce, bitvy u Zhořelce a jinými výjevy ze svého vojenského působení. Zámek byl až

do r. 1807 v majetku rodu Draškovićů z Trakoščanu; bohužel dnes je tento zámek, vlastněný záhřebským arcibiskupstvím, v Brezovici (nyní městská část Záhřebu) v politováníhodném stavu.[7] Na zámku Trakošćan, který je chorvatskou národní památkou, je jedna místnost vyzdobena postavami vojáků pluku, jehož velitelem byl Josip Kazimir Drašković v letech 1741–1749, ve druhé místnosti visí portréty důstojníků jeho pluku.[8] Josip Kazimír hrabě Drašković zemřel 9. listopadu 1765 na svém zámku Klenovnik u Ivance v Chorvatsku; nyní tento největší chorvatský zámek slouží jako nemocnice se specializací na plicní choroby.[9]

13. Pierre-Philippe baron de Béchade Seigneur de La Rochepine, c. k. polní podmaršálek

Narodil se 1. května 1694 ve francouzském přístavním městě Calais v manželství Pierra de Béchade a Marie rozené d'Hauchar. Jeho otec Pierre sloužil v hodnosti kapitána ve francouzském královském pěším pluku „Saintonge", jako královský pevnostní inženýr působil v námořní pevnosti Dunkerque (v dnešní Belgii). 22. dubna 1717 se Pierre-Philippe v městečku Armentières (poblíž Lille ve Francii) oženil s Marií Theresií Dumont de Sandocq. Manželům se narodila r. 1719 dcera Fernanda Renée (zemřela 2. 10. 1787 v Lille) a syn Johann Baptist.[10]

Pierre-Philippe pokračoval v otcových šlépějích – i on se stal inženýrem ve francouzském královském vojsku. V roce 1730 dosáhl hodnosti podplukovníka. V roce 1734 přešel do císařských služeb, kde obdržel hodnost plukovního strážmistra (Obristwachtmeister) v inženýrském sboru v Habsburském Nizozemí. Sloužil pak u Rýnské armády. Studoval též na inženýrské akademii ve Vídni-Gumpendorfu, jejímiž absolventy byli mj. pozdější polní maršálek Ferdinand Philipp hrabě von Harsch, jakož i proslulý vojenský inženýr Ernst Friedrich Alexander Giannini markýz Carpeneto Suavio.[11]

Roku 1735 byl Rochepine povýšen na podplukovníka a stal se velitelem inženýrského sboru.

V roce 1737 byl jmenován velitelem pevností v Toskánsku, následujícího roku se zúčastnil tažení proti Turkům a podílel se na opravách opevnění Bělehradu. V roce 1740 obdržel hodnost plukovníka a byl povolán do Vídně s úkolem zdokonalit městská opevnění. Zde setrval i v následujícím roce.

Podle hesla *Famille de Béchade* ve francouzské verzi internetové encyklopedie Wikipedia byl Pierre-Philippe někdy v polovině roku 1742 vyslán ke sboru, který obléhal Prahu obsazenou vojsky francouzského generála Charlese-Louise-Augusta Fouqueta vévody de Belle-Isle (1684 –1761).[12] Rovněž v publikaci *Österreichischer Erbfolge-Krieg 1740–1748*, *V. Band*, se uvádí, že inženýr generál Monti a plukovník Rochepin byli 22. července 1742 na přímý rozkaz armádního velení vysláni podpořit tamní ženijní jednotky.[13] Slabé – většinou jezdecké – jednotky generála kavalerie Josipa svobodného pána Festeticze (1691–1757) však nebyly schopny město dokonale sevřít. Ani polní maršálek Jan Jiří Kristián kníže Lobkowitz (1686–1753/5), jenž přitáhl s hlavní armádou ku Praze koncem října 1742, se nepokusil Prahu skutečně dobývat.

Jisté je, že se Rochepine 21. dubna 1742 zúčastnil jako zemský inženýr společně s velícím generálem Moravy polním maršálkem Johannem Christophem von Seherr und Thoß a velitelem Špilberka generálem polním strážmistrem Wilhelmem Mauritzem svobodným pánem von Roth († 1747) v Brně jednání stavovské komise, která rozhodovala o vybudování špilberských kasemat. Dne 11. května téhož roku předložil Rochepine zemské správě

dokument obsahující konkrétní údaje o potřebném materiálu a pracovních silách na zdokonalení brněnské pevnosti. Všechny opevňovací práce v Brně a na Špilberku pak probíhaly pod jeho přímým vedením, přičemž navázal na práce svých předchůdců, podplukovníka Louise de Rochet († asi 1719) a plukovníka Nicolause Pieroniho († 1745).[14] Přestože Rochepine musel s třemi inženýry-poručíky koordinovat fortifikační práce nejen v Brně, ale i v Olomouci, působil v těchto letech především v Brně, kde také trvale žila jeho rodina.

V květnu r. 1743 zemřela Rochepinova první manželka Marie Terezie roz. Dumont-Sandocq.

Dne 1. prosince 1743 se Pierre-Philippe de Rochepine v Olomouci znovu oženil s Marií Annou baronkou de Falaize.[15] Z tohoto manželství vzešlo v letech 1744–1755 sedm dětí.[16] Nejstarší syn Quido Benedict později zastával funkci pevnostního inženýra v Brně, podílel se mj. na projektu přestavby špilberských kasemat na věznici.[17]

V roce 1750 byl Pierre-Philippe de Rochepine velitelem německé inženýrské brigády a ředitelem c. k. pevností, 22. srpna 1753 byl povýšen na generála-polního strážmistra (GFWM) a 20. května 1757 na polního podmaršálka (FML).

Po vypuknutí sedmileté války byla ohrožena i Olomouc. Kdy byl polní podmaršálek Rochepine vyslán do Olomouce s úkolem organizovat obranné práce, není doloženo. Rozhodně se zde nacházel již počátkem roku 1758, kdy velel ženijní jednotce a skupině minérů sestávajících ze sedmi důstojníků a 42 mužů.[18] Během obležení Olomouce Prusy mezi 4. květnem a 1. červencem 1758 řídil práce na opevněních poškozených střelbou pruských děl a zasloužil se tím nemálo o zdařilou obranu města.

Polní podmaršálek Rochepine se pak vrátil do Brna, kde i v dalších letech pracoval se svým pozdějším nástupcem hejtmanem Franzem Xaverem von Bonomo na plánech vylepšení tamních opevnění. Působil však i v Olomouci – 19. června 1762 byl jakožto „inženýr a ředitel fortifikací města Olomouce“ nobilitován s titulem barona, a to se zpětnou platností od roku 1746.[19] Také v seznamu ženijních inženýrů z r. 1763 je polní podmaršálek Rochepine ještě veden v olomoucké pevnosti,[20] téhož roku namaloval olomoucký malíř Johann Dominik Klein st. jeho portrét.[21] V posledních letech svého života bydlel polní podmaršálek Rochepine v Brně v domě č. 411 nedaleko někdejší Veselé brány.[22] Zemřel po delší nemoci 18. března 1776.

14. Johann Baptist svobodný pán Béchade de Rochepine, c. k. hejtman

V rakouských pramenech nalézáme biografie tohoto polního podmaršálka a pevnostního inženýra, nositele rytířského Řádu Marie Terezie,[23] v žádné z nich však není zmínka o tom, že se jedná o syna pevnostního inženýra Pierra-Philippa Béchade de Rochepine, který se podílel na výstavbě opevnění v Olomouci a Brně – je totiž mylně uváděn jako Johann Baptist Bechardt de Rochepine nebo pouze jako von Bechardt či Bechard. Na úzký příbuzenský vztah obou Rochepinů nás upozornil francouzský historik Alain Petiot.[24] Carl von Wurzbach v biografii J. B. svobodného pána von Bechard určuje jako místo jeho narození uherské město Segedín,[25] to však je velice nepravděpodobné. Jeho otec Pierre-Philippe de Rochepine byl roku 1728, kdy se měl J. B. svobodný pán Béchade de Rochepine narodit, ještě ve službách francouzského krále, do zemí habsburské říše se dostal nejdříve v roce 1731. Místo narození Johanna Baptista Béchade de Rochepine není tedy známo. Matkou Johanna Baptista Béchade de Rochepine byla první manželka Pierre-Philippa Béchade de Rochepine, Marie-Thérèse Dumont de Sandoncq.

Obr. 4. Johann Dominik Klein st., Pierre-Philippe baron de Béchade Seigneur de La Rochepine, c. k. polní podmaršálek, 1763, olej, plátno, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Zdeněk Sodoma.

Svoji vojenskou kariéru započal ve vojenské inženýrské akademii ve Vídni (založené roku 1717), po jejímž absolvování vstoupil roku 1747 do pluku „Simbschen“; zde měl v roce 1756 hodnost hejtmana.[26] Pluk ležel v zimě 1757/1758 v Hradci nad Moravicí. Johann Baptist byl jmenován velitelem elitní granátnické čety, celý pluk patřil roku 1758 k olomoucké posádce. Během obležení Olomouce pruskou armádou zastával Johannn Baptist funkci zákopnického majora (Tranchée-Major) a vyznamenal se při několika výpadech. Staral se o umístění min v předpolí pevnosti a zaznamenával též postup budování pruských přibližovacích zákopů, a to často za prudké palby nepřítele. Za svou statečnost byl v 5. promoci 23. ledna 1760 odměněn rytířským křížem Řádu Marie Terezie.

Při založení sboru zákopníků (Sappeur Korps) 16. dubna 1760 byl Johann Baptist Béchade de Rochepine povýšen na majora a jmenován velitelem tohoto sboru. Sbor se pod jeho velením osvědčil již v červenci t. r. při dobývání pevnosti Kladska; Johann Baptist zde řídil budování přibližovacích zákopů. 20. července 1760 zaútočil se 100 dobrovolníky a dvěma četami granátníků pluků „Simbschen“ a „Preysach“ na nepřátelské zemní opevnění a obsadil je, poté odrazil dva pruské protiútoky, pronásledoval s pomocí dělostřeleckého plukovníka Johanna Theodora svobodného pána Rouvroye (1727–1789) nepřítele až po krytou cestu a poté za ním vtrhl do pevnosti.[27] Svou neúnavnou činností se nemálo zasloužil o pád kladské pevnosti, dostalo se mu proto cti dovézt 33 ukořistěných pruských praporů se zprávou o vítězství do Vídně. Dne 1. srpna 1760 byl pak povýšen na podplukovníka. V roce 1761 byl nobilitován. Při obléhání Svídnice ve stejném roce opět prokázal svoje mimořádné schopnosti.

Po podepsání mírové smlouvy s Prusy v únoru 1763 byl Rochepinův zákopnický sbor přeložen do Uher. Zde se podplukovník Johann Baptist Béchade de Rochepine věnoval důkladnému výcviku sboru, jehož stav zvýšil na čtyři kompanie. V březnu roku 1768 dosáhl hodnosti plukovníka, 1. května 1773 byl jmenován generálmajorem, a to se zpětnou platností k 3. říjnu 1770, zároveň byl přeložen k inženýrskému sboru. Krátce nato jej povolal polní podmaršálek Karl Clemens hrabě Pellegrini (1720–1796), vrchní velitel inženýrských, sapérských a minérských sborů, na místo zástupce ředitele (Local-Director) Vojenské inženýrské akademie ve Vídni. V roce 1778 byl generálmajor Johann Baptist Béchade de Rochepine jmenován velitelem nově vybudované pevnosti Hradec Králové. Na polního podmaršálka byl povýšen v únoru roku 1786, následujícího roku jej císař Josef II. jmenoval inspektorem uherských pevností a velitelem v Temešváru.

Po vypuknutí nové války s Osmanskou říší r. 1788 řídil polní podmaršálek Johann Baptist Béchade de Rochepine obléhací práce u Bělehradu. Při výpadu Turků z pevnosti 22. dubna 1788 se postavil na čelo oddílu pěšího pluku „d'Alton" a snažil se útočníky zahnat zpět do pevnosti. Turecká kulka jej těžce zranila na pravé paži. Teprve poté, kdy svou levicí podepsal hlášení o výpadu Turků a jeho odražení, se nechal ošetřit a dopravit do Semlinu. Rána se mu zřejmě zanítila a Johann Baptist svobodný pán Béchade de Rochepine na následky svého zranění 9. května 1788 zemřel.

O manželce Johanna Baptista Béchade de Rochepine se nepodařilo nic zjistit. V rakouských armádních biografiích se však vyskytuje životopis plukovníka Josefa svobodného pána Bechardta, absolventa vídeňské ženijní akademie, nositele rytířského kříže Řádu Marie Terezie, narozeného roku 1758 v Napajedlech jako syn polního podmaršálka Johanna svobodného pána Bechardta a zemřelého 16. ledna 1806 ve Steinu am Anger.[28] Totéž vyznamenání získal generálmajor Johann von Bechard, narozený 17. srpna 1762 v Segedíně, rovněž absolvent vídeňské ženijní akademie, v roce 1808 velitel pevnosti Terezína a 15. srpna téhož roku povýšený na generálmajora; zemřel 28. prosince 1813 jako velitel pevnosti Brodu ve Slavonii.[29] Také tento ženijní důstojník tedy mohl být synem Johanna Baptista Béchade de Rochepine.

19. Ernst Friedrich Alexander Giannini markýz Carpeneto Suavio, c. k. plukovník

Rod Giannini markýzů z Carpeneta di Suavio pocházel z vévodství Modenského. Jejich lenní panství Gravio a San Martino se však nacházela i na území Mantuánského vévodství. Císař Leopold I. povýšil Carla Antonia Giannininiho (* 1654) diplomem datovaným 27. května 1697 v Laxenburgu do rytířského stavu. Říšským hrabětem jej jmenoval císař Josef I. 1. března 1708, titul mu byl potvrzen 1712 císařem Karlem VI. Inkolát v Království českém obdržel C. A. říšský hrabě Giannini 5. října 1714, mezi dolnorakouské stavy byl přijat 27. listopadu 1724.[30]

Carlo Antonio hrabě Giannini byl komořím a tajným radou Rinaldina I. vévody z Modeny a jeho mimořádným vyslancem na císařském dvoře již před rokem 1709.[31] Byl pětkrát ženat, z těchto manželství vzešlo 13 dětí. Údaje o manželkách C. A. hraběte Giannininiho se ve starší literatuře značně rozcházejí, snad nejspolehlivější pramen[32] zmiňuje tyto Giannininiho životní družky:

1. Prisca, dcera markýze Julia de Crogbis, dvorní dáma v Modeně, zemřela r. 1703.
2. Carolina (Marie Charlotta), dcera Maximiliana hraběte von Hochberg, zemřela v únoru 1709 ve stáří 36 let.[33]
3. Maria Sybilla, dcera Alexandra vévody von Schleswig-Holstein-Sonderburg (1608–1657) a Dorothey Marie Heshus, vdova po Ferdinandovi Oktavianovi Bruntálském z Vrbna († 1692), narozená 5. dubna 1650, zemřela roku 1714.
4. Antonia svobodná paní von Russenstein, zemřela roku 1724.
5. Friderica lankraběnka von Hessen-Darmstadt. Ta přežila manžela o mnoho let, v letech 1772–1778 byla představenou (Oberin) ústavu šlechtičen, jenž byl založen v srpnu 1772 ve Vídni kněžnou Emanuelou Savojskou. Členkami ústavu bylo dvacet šlechtičen z předních rodů monarchie.[34] Friderica zemřela 20. listopadu 1788 ve věku 84 let.

Tím, že se Carlo Antonio hrabě Giannini přidal za válek o španělské dědictví na stranu Habsburků, znepřátelil si francouzského krále Ludvíka XIV. Když Francouzi obsadili části severní Itálie, poničila mu proto královská vojska jeho tamní statky. Velice nepříznivá

finanční situace Karla Antonína se zlepšila teprve poté, kdy zdědil v r. 1714 po své třetí manželce Sybille panství Dobroslavice, Plesnou, Děhylov a Pustkovec na severní Moravě, která jí patřila po jejím prvním manželovi Ferdinandovi Oktaviánovi Bruntálském z Vrbna. V roce 1727 Giannini přikoupil ještě panství Hlučín, které ale nechal v r. 1736 připsat svému synovi z prvního manželství, olomouckému kanovníkovi Franzi Gregorovi hraběti Giannininimu. Kromě toho K. A. hrabě Giannini vlastnil statek Kohlhof v obci Ottakring (dnes XVI. vídeňský okrsek). Počátkem r. 1742 se vrátil – již těžce nemocen – do rodné Itálie. Zemřel 23. července 1742 v paláci Secco-Pastore v San Martino Gusnago, městské části města Ceresary v Lombardii (tzv. *Siebmacher* uvádí jako místo Giannininiho úmrtí Vídeň[35]).

Prvním příslušníkem rodu Giannini, který žil trvale na Moravě, a to v Olomouci, byl kanovník Franz Gregor Thomas Pilgrim Christoph hrabě Giannini (1693–1758), mimořádně zasloužilý o rozkvět olomoucké kultury v období pozdního baroka a počínajícího osvícenství a klasicismu.[36] Narodil se 9. března 1693[37] v italské Modeně, jeho matkou byla první otcova manželka Prisca de Crogbis; ze stejného manželství pocházeli i starší sestra Franze Gregora Marie Magdalena, provdaná za Františka Karla hraběte Pražmu, bratr Leopold Josef, majordomus Alžběty Sofie vévodkyně Braunschweig-Wolfenbüttel, jakož i Monaca, jeptiška kláštera San Marco v Modeně, přijavší řádové jméno Eleonora Benedetta.

Nevlastním bratrem Franze Gregora hraběte Giannininiho byl Ernst Friedrich hrabě Giannini. Narodil se 15. července 1719 ve Vídni, jeho matkou byla čtvrtá manželka Carla Antonia hraběte Giannininiho, Antonia rozená svobodná paní von Russenstein. Při křtu ve vídeňském kostele Unsere liebe Frau zu den Schotten obdržel novorozenec jména Ernst Friedrich Franz Eugen Alexander Emanuel, jeho kmotry byli Georg Carl svobodný pán von Russenstein a Eva Elisabeth svobodná paní von Russenstein.[38] Mladí šlechtici tehdejší doby měli prakticky jen dvě možnosti, jak dosáhnout kariéry: buď se dali na církevní dráhu, nebo se stali vojáky. Ernstův starší (nevlastní) bratr si zvolil církevní dráhu, zatímco mladý Ernst dal přednost habsburské armádě, do níž vstoupil velice mlád, jako jiní šlechtici zřejmě ve věku 17–18 let, tedy okolo roku 1739.

A zde začíná jedna z několika záhad Ernstovy biografie. Rakouští biografové uvádějí, že vstoupil do pěšího pluku „Botta" (později č. 12), v němž dosáhl roku 1756 hodnosti podplukovníka. Ve vojenském archivu ve Vídni ani v knize o historii pluku č. 12 se tyto údaje nepodařilo verifikovat.[39] Můžeme tedy zcela vyloučit, že by mezi roky 1738–1756 sloužil v tehdejším pluku „Botta". Kde ale strávil prvních osmnáct let své vojenské služby?

Několik zmínek o služebním angažmá E. F. hraběte Giannininiho jsme nalezli v pruských pramenech – první údaj je z roku 1744,[40] další dva údaje se váží na události z roku 1756.[41] Nejvíce informací o jeho osobě nicméně poskytuje *Thesaurus Resolutionum Sacrae Congregationis Concilii…*, *Tomus XXXVIII*, vydaný v Římě roku 1769.[42] V tomto souboru rozhodnutí Svaté kongregace týkajících se platnosti či neplatnosti manželství uzavřených osobami římskokatolického vyznání, je mimo jiné uvedeno, že E. F. hrabě Giannini měl v roce 1744 hodnost titulárního podplukovníka (*vicecolonelus schlopetarium*) pěšího pluku „Traun" a byl pobočníkem velitele armády vévody Karla Lotrinského. Pěší pluk „Traun" založil v roce 1710 plukovník von Eckh, po jeho smrti jej převzal Ferdinand Otto hrabě von Abensperg und Traun (1677–1748), roku 1748 po Traunově skonu byl tento pluk rozpuštěn. Jako výše uvedený pluk „Botta", válčil i tento pluk v roce 1744 v severní Itálii. Je tedy zřejmé, že Giannini nemohl sloužit v ani jednom z těchto pluků, protože se v roce 1744 zdržoval na Moravě, jak bude doloženo níže. Dozvídáme se nicméně, že E. F. hrabě Giannini měl hodnost titulárního podplukovníka (Titular-Obristlieutenant), což znamená,

že sice byl nositelem podplukovnické hodnosti, ale nezastával příslušnou funkci v některém z pluků. Z jeho pozdějšího života víme, že navázal velmi dobrý vztah k veliteli c. k. armády, vévodovi Karlu Lotrinskému, k jehož štábu jako vévodův pobočník náležel. K této významné funkci mu zřejmě pomohly i styky jeho nevlastního bratra, kanovníka Franze Gregora hraběte Gianniniho, s panovnicí Marii Terezií.

Ernst Friedrich hrabě Giannini movitými ani nemovitými statky neoplýval, služba v armádě mu neposkytovala finance potřebné k životu, jaký tehdy již vedl jeho nevlastní bratr kanovník. Aby přišel k penězům, musel se ohlédnout po bohaté nevěstě.

A opět: rakouští autoři nikde neuvádějí, že by Ernst Friedrich hrabě Giannini býval kdy ženat!

Vedle pramene citovaného v pozn. 37 jsme po delším hledání narazili i na dokumenty pojednávající o rozluce tohoto manželství.[43] Podle těchto dokumentů unesl E. F. hrabě Giannini v přestrojení v noci 24. listopadu 1744, doprovázen 24 husary, tehdy čtrnáctiletou Leopoldinu hraběnku von Poppen z Birawské citadely (nyní obec Bierawa v Opolském vojvodství v Polské republice), kde žila u své babičky Charlotty hraběnky von Reiswitz-Kaderzin und Grabowska, rozené Orlíkové z Laziska. Měla dvě sestry – Marii Gabrielu Antonii Walburgu, provdanou svobodnou paní Skrbenskou z Hříště (1722–1786), a Marii Johannu Nepomucenu Carolinu, provdanou hraběnku von Gessler (1725–1786).[44]

Koncem září 1744 bylo v tomto kraji dislokováno několik stovek Valachů vedených baronem von Minkwitz, jakož i 400 myslivců a střelců včetně 108 husarů z komitátů Komárno a Ostřihom, jimž velel plukovník Isidor hrabě von Hoditz (1713–1764). Dne 21. října dorazil plukovník Rudolf hrabě Pálffy von Erdöd (1719–1768) s 1 200 muži uherské insurekce, zatímco 700 jezdců z Rábu a 300 pěších zůstalo přechodně ve Fulneku. Ten byl 15. prosince 1744 obsazen 200 jezdci plukovníka Mártona, kteří patřili k Pálffyho insurekčním jednotkám. Ernst Friedrich hrabě Giannini, tehdy pobočník Karla Lotrinského, nenáležel k žádné z těchto jednotek, měl ale zřejmě k některým z jejich velitelů velmi dobrý vztah. Byl to pravděpodobně Isidor hrabě von Hoditz, jenž Gianninimu poskytl oněch 24 husarů.

Leopoldina Anna Johanna baronesa von Poppen se narodila 25. května 1729 v Oldřišově (něm. Odersch) na Opavsku. Jejím otcem byl Leopold Rudolf svobodný pán von Poppen (1682–1733), matkou Carolina Charlotta rozená svobodná paní von Reiswitz und Kaderschin ze šlechtického rodu usazeného v okolí města Ratiboře (něm. Ratibor, nyní Racibórz v Polsku);[45] byla třetí manželkou Leopolda Rudolfa von Poppen, po jeho smrti v r. 1733 se 1736 v Opavě znovu provdala za Vincenze Antona hraběte Pilatiho von Thassul († 1739).[46] Leopoldina byla v době svého únosu sirotkem – její majetek byl odhadován na 200 000 tolarů, jejími poručníky byli Antonín hrabě Sedlnitzky na Linhartovech a Ernst Augustin hrabě z Falkenhainu. Ač nedospělá, byla Leopoldina von Poppen již dříve zaslíbena pruskému důstojníkovi von Kalckreuth.[47]

Husaři dopravili unesenou baronesu Leopoldinu do vojenského tábora u Fulneku, kde bylo dne 10. prosince 1744 uzavřeno před polním kaplanem řádu minoritů za přítomnosti dvou svědků její manželství s Ernstem Friedrichem hrabětem Gianninim. Novomanželé se posléze odebrali do Olomouce, kde žili po nějaký čas v domě kanovníka Franze Gregora hraběte Gianniniho, staršího, nevlastního Ernstova bratra.[48] Ten měl zřejmě pochybnosti o platnosti bratrova sňatku uzavřeného před polním kaplanem. Ernst Friedrich hrabě Giannini se proto odebral se svou mladou manželkou do pevnůstky Kradistium (též Kradistij),[49] kde v roce 1746 obnovili sňatek před tamním farářem. Hrabě Giannini se v těchto letech zřejmě zdržoval několikrát ve Vídni, mladá manželka

užívala volnosti v Olomouci, kde prohrála značné částky peněz, kromě toho provokovala četné spory s místní „smetánkou", načež jí bylo nařízeno vzdálit se z Olomouce.[50] Po Leopoldině únosu byly její statky dány pruskými úřady do nucené správy. Teprve poté, kdy baronesa von Poppen, provdaná hraběnka Gianninová, vydala prohlášení, že byla z Birawy odvezena dobrovolně, nechal pruský král Friedrich II. dne 18. února 1746 nucenou správu zrušit. Ze soudních spisů uložených dnes v Postupimském archivu[51] vysvítá, že hrabě Giannini donutil v roce 1749 svou manželku k podpisu pro ni velice nevýhodné manželské smlouvy, podle níž mu měla z příjmů ze svých statků vyplácet ročně 1 000 dukátů a v případě její dřívější smrti měl manžel obdržet 50 000 tolarů.

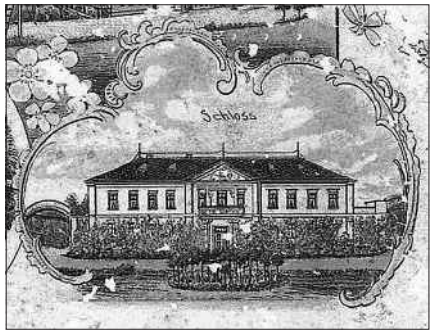

Obr. 5. Zámeček v obci Dirschel, nyní Dzierżysław v Polské republice, vybudovaný Leopoldinou baronesou von Poppen provdanou hraběnkou Gianniniovou. Detail pohlednice, mezi léty 1897–1905. Zdroj: http://fotopolska.eu/118071,foto.html.

Manželství bylo v té době zřejmě již tak rozvráceno, že se Leopoldina bála o svůj život. Uprchla proto na pruské území do Vratislavi, kam dorazila 31. ledna 1752, a krátce na to přestoupila k protestantské víře. Zároveň se obrátila na pruského krále Friedricha II. s prosbou o pomoc. Král ji odkázal na soud ve městě Leobschütz (dnes Głubczyce v Polské republice). Zde pak Leopoldina zažádala o rozvod svého manželství a o zrušení pro ni nevýhodné manželské smlouvy. Soud v Leobschütz však rozhodl 24. dubna 1753 v její neprospěch. Spor se táhl přes dvě instance, koncept rozsudku vrchního appelačního soudu v Oppeln (nyní Opole v Polské republice), je datován 15. prosince 1752. V té době vystoupil hrabě Giannini s požadavkem, aby pruské soudy donutily Leopoldinu k návratu k manželovi.

Leopoldina pak předložila odvolacímu soudu dokumenty dokládající násilí při únosu, absenci příslušného faráře při uzavírání sňatku a fyzické násilí, jež od manžela zakusila. Odvolací soud pak rozhodl podle protestantského práva a prohlásil manželství za rozloučené s tím, že baronesa von Poppen může vstoupit do jiného manželství. Rozsudek byl vydán v roce 1754 a potvrzen ještě v letech 1755 a 1756, zároveň pruské soudy zamítly Gianniniho odvolání.

Leopoldina pak žila na svém panství Dirschel (nyní Dzierżysław v Polské republice), kde si nechala postavit zámeček (nyní ruina). Zemřela zde 6. ledna 1773 ve věku 44 let a byla pochována v rodinné hrobce tamního kostela.[52] Ve své první závěti datované 1. března 1771 odkázala svoje majetky pruskému králi Friedrichovi II, ten však dědictví nepřijal, posléze tedy po Leopoldině dědila její sestra Maria Johanna Nepomucena provdaná za Wilhelma Leopolda hraběte von Gessler (1724–1794).[53]

O tom, kde se zdržoval Ernst Friedrich hrabě Giannini v mírovém období mezi lety 1748–1756, jsme nenalezli žádné záznamy. V matrice narozených fary obce Dzierżysław (Polská republika) je ke dni 11. června 1753 záznam o narození chlapce jménem Thaddeus, syna Johannese Georgia Lumedy, osobního komorníka hraběte Gianniniho. To samo o sobě ovšem nepotvrzuje přítomnost hraběte Gianniniho na panství Leopoldiny rozené von Poppen.

Další stopy po E. F. hraběti Gianninim nalézáme až na počátku sedmileté války. Podle pruských pramenů byl podplukovník hrabě Giannini za potyčky s pruskými husary náležejícími ke sboru polního maršála Kurta Christopha hraběte von Schwerin (1684–1757) nedaleko Skalice dne 26. října 1756 zraněn střelou z pistole na ruce a zajat. Zajetí trávil v městečku Lewin (nyní Lewin Kłodzki v Polské republice), odkud byl propuštěn 10. ledna 1757.[54] Ani zde však není uvedeno, u které jednotky tehdy sloužil, pouze to, že císařsko-královské jednotky v tomto prostoru náležely ke sboru polního podmaršálka Mattea markýze di Spada. Po svém propuštění ze zajetí byl podplukovník E. F. hrabě Giannini v dubnu 1757 povýšen na plukovníka a zároveň byl přeložen k inženýrskému sboru.

Během obležení Olomouce Prusy v roce 1758 si velitel pevnosti polní zbrojmistr Ernst Dietrich Marschall hrabě von Burgholzhausen stěžoval na nedostatek schopných štábních důstojníků. Plukovník Giannini nabídl vrchnímu veliteli císařského sboru, polnímu maršálkovi Leopoldovi hraběti von Daun, že se pokusí nepozorovaně proniknout do pevnosti. V noci na 17. května se mu v doprovodu dvou inženýrů a 15 puškařů pokus zdařil, svými znalostmi pak nemálo přispěl k uhájení pevnosti.[55] Velitel pevnosti, jakož i další generálové jej pak navrhli k udělení rytířského kříže Řádu Marie Terezie, který obdržel ve 3. promoci 4. prosince 1758 zároveň s polním podmaršálkem Josipem Draškovićem, plukovníkem Adolphem Nikolausem svobodným pánem von Alfson (1704–1779) a generálem jezdectva Karlem Josefem markýzem Canonem de Ville (1705–1792).[56] Svými válečnými zkušenostmi a neutuchající pílí získal plukovník E. F. hrabě Giannini u generality a najmě u polního maršálka Gideona Ernsta Laudona značnou důvěru. V polních taženích let 1759–1762 mu proto byla svěřena funkce generálního ubytovatele (General-Quartiermeister) v Laudonově sboru. 12. prosince 1760 byl povýšen na generála-polního strážmistra (GFWM, později se tato hodnost nazývala generálmajor).

Když si Laudon předsevzal dobýt pevnost Svídnici (něm. Schweidnitz, nyní Świednica v Polské republice), vypracoval generál polní strážmistr E. F. hrabě Giannini po důkladné obhlídce terénu detailní pokyny pro zdařilý útok, a pevnost 1. října 1761 kapitulovala. Roku 1762 se Prusové chystali dobýt Svídnice zpět. Giannini nabídl opět své služby a zůstal v pevnosti jako zástupce velitele pevnosti polního podmaršálka Petra Alexandra hraběte Guasco de Clavières (1714–1780). Velel pak s obezřetností sobě vlastní pevnostní pěchotě, a tak se o jeho činnosti Guasco několikrát pochvalně vyjádřil v hlášeních polnímu maršálku L. hraběti von Daun. Když bylo zřejmé, že se posádka již dlouho neudrží, vypracoval Giannini plán, podle něhož se posádka měla probít k Daunově armádě. Plán byl schválen, ale přípravy na jeho provedení zabraly tolik času, že se nakonec neuskutečnil. Polní podmaršálek hrabě Guasco de Clavières byl tak nucen 9. října 1762 kapitulovat. Friedrich II. hrdinný odpor obránců vysoce hodnotil, posádce povolil vypochodovat z pevnosti pod prapory a za zvuků plukovní hudby. Při obědě, který nechal připravit pro zajaté důstojníky, pruský monarcha prohlásil: *„Všem, kdo mají za úkol chránit obležené pevnosti, jste dali krásný příklad. Váš hrdinný odpor mne stál 8 000 mužů.“*[57] Ze zajetí byl generál polní strážmistr E. F. hrabě Giannini propuštěn až po podepsání míru v Hubertusburgu v únoru 1763. Jeho zásluhy však ocenila Marie Terezie již dříve: v 8. promoci 21. října 1762 obdržel velkokříž Řádu Marie Terezie a 30. října byl povýšen na polního podmaršálka (FML).

Jaromir Hirtenfeld, Heinrich Blasek a Franz Rieger uvádějí, že polní podmaršálek E. F. hrabě Giannini byl po válce jmenován ředitelem vojenské akademie[58] – těchto akademií bylo ovšem několik. V seznamu ředitelů Tereziánské vojenské akademie (k níž byly později přidruženy všechny ostatní vojenské akademie) se jeho jméno nenachází. Pouze v jediném ze záznamů se objevuje jeho jméno, a to v souvislosti se sporem s Tereziánskou vojenskou akademií o společném užívání studny – vystupuje zde ve funkci ředitele tzv. Savojské rytířské akademie (Savoy'sche Ritter-Akademie).

Po roce 1763 se hrabě Giannini zdržoval asi převážně ve Vídni. Pobýval ale také v Olomouci, o čemž svědčí zápis v matrice narozených farnosti kostela sv. Mořice ze dne 28. ledna 1769. Ten den byl společně s Maxmiliánou, vdovou po pevnostním veliteli Claudiovi Hyacinthovi Brettonovi, kmotrem dítěte, které bylo pokřtěno jmény Carolus Magnus Ernestus Maximilianus Maria, rodiči novorozence byli tehdejší městský velitel (Platzhauptmann) Johann Nepomuk Maria Töröck a jeho manželka Maria Clara de Falkonbriis (?).[59]

Po dlouhé době, totiž 16. února 1765, předstoupil Ernst Friedrich hrabě Giannini před olomouckou biskupskou konsistoř a požádal ji o zrušení svého manželství s Leopoldinou von Poppen. Co ho k tomuto kroku vedlo, nevíme (možná úmysl vstoupit do nového manželství?). Manželství sice bylo rozloučeno pruskými protestantskými soudy, ale podle římskokatolického kanonického práva byl tento rozsudek neplatný. Giannini uvedl, že do žádného manželství nevstoupil vzhledem k tomu, že Leopoldinu von Poppen unesl, což podle kanonického práva manželství zneplatňuje od jeho samého počátku (tzv. „raptus puellae“), zpochybnil též kompetenci oddávajícího kněze. Na základě dokladů a prohlášení svědků však konzistoř Gianniniho žádost zamítla a doporučila mu obrátit se na Sv. kongregaci v Římě, jež žádost projednala. Rozhodnutí Sv. kongregace nedoporučující anulování tohoto manželství bylo publikováno s datem 29. července 1769 péčí papežského sekretáře Franciska X. de Zelada.[60] Ernst Friedrich říšský hrabě Giannini zemřel po delší nemoci ve Vídni 7. března 1775.[61] Ve své závěti[62] odkázal panství Dobroslavice a Plesnou u Bílovce, jakož i mnohé movitosti svému strýci Josefu hraběti Wengerskému.[63]

Poznámky

1 Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část I. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2014, č. 308, s. 102–124, www.vmo.cz/download_soubor.php?id=155&modul=rubriky, vyhledáno 12. 9. 2015. – V této souvislosti prosíme čtenáře, aby si opravili v textu tohoto příspěvku následující chybné údaje: s. 102, chybně: „1756, 29. 10. Pruský vpád do Slezska – začátek sedmileté války. – Správně: „1756, 29. 8. Pruský vpád do Saska – začátek sedmileté války.“ – Tamtéž: „2. 5. Pruský král Friedrich II. zřídil svůj hlavní stan ve Smržicích u Prostějova, hlavní stan 1. obléhacího sboru byl umístěn ve Slavoníně.“ – Správně: „11. 5. Pruský král Friedrich II. zřídil svůj hlavní stan ve Smržicích u Prostějova, hlavní stan 1. obléhacího sboru byl umístěn ve Slavoníně.“ – s. 183, chybně: „Josif hrabě Šišković (Siskovitz) (* 2. 7. 1719 Szeged, Uhry, nyní Maďarsko, † 28. 12. Praha, nyní Česko – Čechy).“ – Správně: Josif hrabě Šišković (Siskovitz, * 2. 7. 1719 Szeged, Uhry, nyní Maďarsko, † 28. 12. 1783 Praha, nyní Česko – Čechy).“

2 Viz mj. Thadden, Fr. – L. von: *Feldmarschall Daun. Maria Theresias größter Feldherr*. Wien u.a. 1967. – Pesendorfer, Fr.: *Feldmarschall Loudon. Der Sieg und sein Preis*. Wien 1989. – Bělina, P.: *Generál Laudon. Život ve službách Marie Terezie a Josefa II*. Praha 1993.

3 Tuto dojemnou scénu nicméně považuje moderní historiografie za mýtus šířený uherskou šlechtou, viz např. *Maria Theresa*, http://www.nndb.com/people/157/000085899/, vyhledáno 9. 9. 2015.

4 Tehdy jeden z velitelů pevnosti Brna, od 24. 9.1741 generál polní strážmistr a patrně od roku 1752 polní podmaršálek. Viz Schmidt-Brentano, A.: *Kaiserliche und k.k. Generale (1618–1815)*, Wien 2006, s. 4, http://www.oesta.gv.at/DocView.axd?CobId=18890, vyhledáno 5. 9. 2015. Viz též Seeliger, E.: *Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regiments Nr. 32 Kaiserin und Königin Maria Theresia*. Budapest 1900.

5 Viz N. N.: *Hans Karl von Winterfeldt und der Tag von Moys*. Görlitz 1857.

6 Tuto relaci cituje W. Janko, *Laudon's Leben*, Wien 1869, s. 178–180.

7 Viz k tomu zejm. *Devastacija dvorca Brezovica: Uništene i išarane freske iz 18. stoljeća.* http://www.nacional.hr/clanak/62106/devastacija-dvorca-brezovica-unistene-i-isarane-freske-iz-18-stoljeca, vyhledáno 12. 8. 2014. – O zahájení rekonstrukčních prací v zámku Brezovica viz Kovacs, S.: Dvorac Brezovica, http://domidizajn.jutarnji.hr/dvorac-brezovica/ vyhledáno 22. 8. 2015.

8 Viz *Dobro došli na stranice Dvora Trakošćan!* http://www.trakoscan.hr/, vyhledáno 12. 8. 2014.

9 Viz *Dvorac Klenovnik*. http://hr.wikipedia.org/wiki/Dvorac_Klenovnik, vyhledáno 12. 8. 2014.

10 Viz *Famille de Béchade*, https://fr.wikipedia.org/wiki/Famille_de_B%C3%A9chade, vyhledáno 22. 8. 2015. Biogram Johanna Baptista de Rochepine uvádíme níže.

11 Viz Skala, H.: *Die Genie-Truppen zur Zeit Maria Theresias*, http://www.kuk-wehrmacht.de/regiment/pioniere/genie01.html, vyhledáno 25. 8. 2015.

12 Viz Lefebvre, M.: *Histoire de la ville de Calais et du Calaisis ou pays reconquis, précedéé de l'histoire de Morins, ses plus ancien habitans*, Paris 1767, Tome second, s. 776, http: https://books.google.cz/books?id=oXtGKdW_QawC&pg=PA818&lpg=PA818&dq=Histoire+de+la+ville+de+Calais++et+du+Calaisis&source=bl&ots=iIF4n_CZY9&sig=-ejVdBARVd29yxU_RLePENf6xMs&hl=cs&sa=X&ved=0CDUQ6AEwA2oVChMIuKGm143CxwIVSFwUCh25rwhs#v=onepage&q=Histoire%20de%20la%20ville%20de%20Calais%20et%20du%20Calaisis&f=false, vyhledáno 24. 8. 2015; Gonord, Fr.: *Silhouetten aus dem Jahre 1781*, reprint Forgotten Books, London 2013.

13 Wien 1901, s. 159.

14 Viz Louis (Ludwig) de Rochet, http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=3905. – Nicolaus Peroni (Pieroni), http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=3906, vyhledáno 25. 8. 2015. – *Polní podmaršál Pierre Philipp Bechade de Rochepine*, http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=3850, vyhledáno 25. 8. 2015.

15 Narodila se roku 1724, zemřela roku 1756. Byla dcerou bývalého velitele olomoucké pevnosti generála polního strážmistra Franze Nikolause barona de Falaize († 1749) a Marie Anny baronky de Falaize rozené svobodné paní von Berfeld.

16 17. 12. 1744 byl pokřtěn Quido Benedict Petr, 30. 6. 1746 Petr Henrik a Ferdinand Josef, 29. 9. 1748 František Serafín a 31. 5. 1750 byla pokřtěna Marie Anna. Další dítě, jehož jméno není zaznamenáno, bylo pokřtěno 11. 2. 1754. Poslední syn manželů Rochepinových Karel Alois byl pokřtěn 25. 4. 1755 (data křtů jsou uvedena v brněnských matrikách).

17 Vaněk, J.: *Zemští (vojenští) inženýři na Moravě a Špilberku (1675–1785)*, nepublikovaný manuskript.

18 *Sammlung ungedruckter Nachrichten so die Geschichte der Feldzüge der Preussen von 1740 bis 1779*. Bd III., Dresden 1783, s. 459, https://books.google.cz/books?id=RztaAAAAcAAJ&pg=PA402&lpg=PA402&dq=Sammlung+ungedruckter+Nachrichten+so+die+Geschichte+der+Feldz%C3%BCge+der+Preussen+von+1740+bis+1779.+Dritter+theil&source=bl&ots=6i2w9P522D&sig=fs6q-ix-1DyhORO3wC9Bby7pXadQ&hl=cs&sa=X&ved=0CCgQ6AEwAWoVChMI3bKJqoHKxwIVTOwUCh-1pVAva#v=onepage&q=Rochepine&f=false, vyhledáno 25. 8. 2015.

19 Viz *Listes des titres de noblesse, chevalerie, et autres marques d'honneur…*, Bruxelles 1793, s. 25, https://books.google.cz/books?id=01teAAAAcAAJ&pg=PA25&lpg=PA25&dq=Pierre-Philippe+-barone+de+B%C3%A9chade+Seigneur+de+La+Rochepine&source=bl&ots=_2yPlsIzkF&sig=-fkv_dZ48OHnL8jAB2NJbaTMZu1c&hl=cs&sa=X&ved=0CCsQ6AEwAWoVChMI8IOEwMXvxwIVQ-zAaCh1YEQkE#v=onepage&q=Rochepine&f=false, vyhledáno 11. 9. 2015.

20 Blasek, H. – Rieger F.: *Beiträge zur Geschichte der k.u.k. Geniewaffe*. I. Theil. Wien 1898, s. 233.

21 Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780.* Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 337–338.

22 Dům převzal později Rochepinův nástupce F. X. Bonomo.

23 Viz Hirtenfeld, J.: *Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder. Band I.* Wien 1857, s. 97, 178.

24 Pouze *Liste der kaiserlichen Generale der Frühen Neuzeit*, https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_kaiserlichen_Generale_der_Fr%C3%BChen_Neuzeit/BB, vyhledáno 35. 8. 2015, uvádí: *„Johann Baptist Freiherr Bechard de Rochepine, * 1728 – † 9. Mai 1788. Laufbahn: 1. Mai 1773 mit Rang vom 3. Oktober 1770 Generalmajor, 15. Februar 1786 mit Rang vom 8. Februar 1786 Feldmarschalleutnant; Johann Baptist Freiherr von Bechard, * 17. August 1761 – † 28. Dezember 1813. Laufbahn: 15. August 1808 Generalmajor."*

25 Wurzbach, C. von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthum Österreich. Ersther Theil.* Wien 1856, s. 205–206.

26 Wurzbach, C. von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthum Österreich. Vierundreißigster Theil.* Wien 1879, s. 308–309. – Marx, A.: *Geschichte des 53. ungarischen Linien-Infanterie-Regiments*. Wien 1838.

27 Viz Hirtenfeld, J.: c. d., s. 208.

28 Tamtéž, s. 432.

29 Tamtéž, s. 717–718.

30 Kadich, H. von – Blažek, C.: *Der mährische Adel. J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch*. Nürnberg 1899, s. 289; Kirnbauer von Erzstätt, J. E.: *Niederösterreichischer Adel. 1. Abteilung. A–R,* Nürnberg 1918, s. 124; Král z Dobré Vody, V.: *Der Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien.* Praha 1904, s. 68.

31 *Wiener Diarium* 1. 5. 1709.

32 *Des neuen Genealogischen Reichs- und Staats-Hand Buchs auf das Jahr 1792 Zweiter Theil*. Frankfurt am Mayn 1792, s. 55.

33 *Wiener Diarium* 23. 2. 1709.

34 Moser, J. J.: *Von der Teutschen Unterthanen Rechten und Pflichten*. *Drittes Buch*. Frankfurt/Leipzig 1774, s. 327.

35 Kadich, H. von – Blažek, C.: c. d.; *Wiener Diarium* 23. 2. 1709.

36 O osobnosti a působení kanovníka a probošta u sv. Mořice v Olomouci Františka Řehoře hraběte Gianniniho existuje obsáhlá literatura, na niž odkazujeme – viz zejm. Zuber, R.: František Řehoř Giannini a jeho styky s L. A. Muratorim, in: *Výroční zpráva Okresního archivu v Olomouci za rok 1984*, Olomouc 1985, s. 39–62; týž: *Dějiny olomoucké arcidiecéze. Díl 4. Osudy moravské církve v 18. století. 1695–1777*. Praha 1987, s. 73–75.

37 *Des neuen Genealogischen Reichs- und Staats-Hand Buchs auf das Jahr 1792 Zweiter Theil*, Frankfurt am Mayn 1792, s. 55, udává jako rok narození Franze Gregora hraběte Gianiniho rok 1688.

38 Rakouští biografové C. von Wurzbach, J. Hirtenfeld, H. Blasek i další svorně udávají jako místo narození Ernsta Friedricha hraběte Gianniniho „Schlesien" (Slezsko), což neodpovídá skutečnosti. Jeho narození je zaznamenáno v matrice narozených fary při kostele Unsere liebe Frau zu den Schotten ve Vídni.

39 C. von Wurzbach, J. Hirtenfeld i H. Blasek – F. Rieger zmiňují Ernstovu službu v pluku „Botta" – zřejmě opisovali jeden od druhého. V historii tohoto pluku, kterou popsal arcivévoda Johann v publikaci *Geschichte des K. K. Linien-Infanterie-Regiments Erzherzog Wilhelm No. 12*, Wien 1877, je obsažen seznam všech důstojníků, kteří kdy v tomto pluku sloužili, Gianniniho jméno se zde ale nevyskytuje. Ani v popisech akcí, kterých se pluk v letech 1738–1756 zúčastnil, není E. F. Giannini uváděn. Že se jeho osobní akta nezachovala ve vídeňském Vojenském archivu, je značně neobvyklé. Giannini byl zasloužilým důstojníkem, dosáhl hodnosti polního podmaršálka a byl nositelem velkokříže Řádu Marie Terezie. Byla snad jeho akta z archivu odstraněna v souvislosti s jeho skandálním manželstvím? Srov. Weltzel, A.: *Geschichte der Stadt, Herrschaft und Festung Cosel*, Berlin 1866, s. 274–275.

40 *Tagebuch eines Offiziers vom Gräfl. Anhaltschen Füsilierregiment, so die Feldzüge von 1756 bis 1763 enthalten*. *Theil IV.* Dresden 1783, s. 112.

41 Seyfart, J. F.: *Geschichte des im 1756 und 1757sten Jahre in Deutschland und dessen angränzenden Ländern geführten Krieg*. Frankfurt/Leipzig 1759, s. 43; kronika Sedlnitzkých z Choltic – viz Valeš, E.: *První minér Marie Terezie hrabě Giannini markýz Carpeneto Suavio a Bílovec*, http://www.zamekbilovec.estranky.cz/clanky/hrabe-alexander-giannini-markyz-carpeneto-suavio.html, vyhledáno 6. 9. 2015.

42 *Thesaurus Resolutionum Sacrae Congregationis Concilii Quae prodierunt Anno MDCCLXDIX. Rmo P. D. Francisco Xaver de Zelada, Archiepiscopo Petrensi secretario. Tomus XXXVIII.* Romae MDCCLXIX, s. 60–72. Český překlad latinského originálu dotyčného rozhodnutí Svaté

kongregace kardinálů interpretujících dogmatické dekrety Tridentského koncilu (1545–1563) pořídil spoluautor tohoto příspěvku Lubor Kysučan, bude in extenso publikován v připravované stati věnované rozvodovému řízení E. F. hraběte Gianniniho. Sukurs tohoto rozhodnutí je obsažen v edici *Collectio declarationum Sacrae congregationis cardinalium Sacri Concilii Tridentinum interpretum, Tomus IV*, Mutinae MDCCCXVI, s. 267, https://books.google.cz/books?id=1MBXSaSC3l4C&pg=PA267&lpg=PA267&dq=Kradistium&source=bl&ots=Fumi7VB-n1w&-sig=hvrXGnTYiKjfBmp2RSx1Mi6n-_U&hl=cs&sa=X&ved=0CCAQ6AEwAGoVChMI55DB_ZvvxwIVRr0aCh1K9gOs#v=onepage&q&f=false, vyhledáno 11. 9. 2015. – Viz též Akta GStA PK, I. HA Rep. 97A Vrchního apelačního soudu VIIa – Schlesien Nr. 82 (1753), uložená v archivu Geheimer Staatsarchiv – Preussischer Kulturbesitz, Postupim.

43 Kromě pramenů citovaných v pozn. 39 viz též Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz Berlin, Akt. GStA PK, I. HA Rep. 97A Oberappelationsgericht, VIIa Schlesien, Nr. 82 (1753). – Matrika zemřelých farnosti Dzierżysław (poblíž města Głubczyce) v Polské republice, rok 1773, jakož i obecní kronika obce Dzierżysław, cit. podle Valeš, E.: *Rodokmen: Freiherr de Poppen*, http://www.zamekbilovec.estranky.cz/clanky/rodokmen--freiherr-de-poppen.html, vyhledáno 6. 9. 2015.

44 Viz Valeš, E.: *Rodokmen: Freiherr de Poppen*, c. d.

45 Viz Kneschke, H.: *Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon. Siebenter Band*. Leipzig 1867, s. 443–444.

46 Valeš, E.: *Rodokmen: Freiherr de Poppen*, c. d.

47 Nejspíše Ludwig Gottlob von Kalckreuth (1714–1783), https://de.wikipedia.org/wiki/Ludwig_Gottlob_von_Kalckreuth, vyhledáno 9. 9. 2015.

48 Nyní Wurmova ul. 13. – Jeden z předků baronesy L. von Poppen, olomoucký kapitulní probošt a posléze děkan Johann Franz svobodný pán von Poppen (1622–1689), nechal svůj kamenný rodový erb umístit na průčelí portálu někdejší rezidence proboštů olomoucké kapituly, nyní rektorátu Univerzity Palackého, Křížkovského 8, jakož i nad vchod do kolmého křídla bývalého kapitulního děkanství, dnes sídla Arcidiecézního muzea v Olomouci (Václavské náměstí 3–5).

49 *Thesaurus Resolutionum*… (viz pozn. 39), s. 61. Je otázka, s jakou moravskou lokalitou lze tento název ztotožnit. Podle dalších údajů v cit. prameni šlo o místo stejně jako Olomouc značně vzdálené od území Slezska, hrabě Giannini zde *„neměl dobře zařízený dům, ale přebýval zde pouze se skromnou cestovní a vojenskou výbavou"* (překlad L. Kysučana). Vyjdeme-li ze skutečnosti, že před svým únosem pobývala Leopoldina baronesa von Poppen u své babičky Charlotty hraběnky von Reiswitz-Kaderzin und Grabowska, rozené Orlíkové z Laziska, je možné ztotožnit Kradistium s jediným Kadeřínem na severní Moravě – malou vsí Kadeřínem (něm. Kaderschin, Kaderžin), jež je nyní částí obce Bouzova; od roku 1695 náleželo Bouzovské panství včetně Kadeřína řádu Německých rytířů. Rejzvicové z Kadeřína byli původně starým moravským šlechtickým rodem, viz Pilnáček, J.: *Staromoravští rodové*, Vídeň 1930, s. 248. – Foneticky ovšem má název Kradistium nejblíže ke dvěma lokalitám poblíž Olomouce – vsi Malé Hradisko, ležící mezi Prostějovem a Boskovicemi, jež byla asi od roku 1740 součástí Boskovického panství vlastněného Leopoldem hrabětem Dietrichsteinem, od něhož ves koupil v roce 1763 její dřívější majitel, premonstrátský konvent na Hradisku u Olomouce, a vsi Klášterní Hradisko při premonstrátském klášteru Hradisko (lat. monasterium Gradicense), částečně opevněnému a vzdálenému čtvrt hodiny chůze od olomouckých hradeb. Viz Schwoy, F. J.: *Topographie vom Margraphtum Mähren*. Wien 1793, s. 202, 283.

50 *Thesaurus Resolutionum*…, c. d., s. 65–66: *„Rovněž tak je od svědků známo, že baronesa von Poppen utratila v Olomouci velké peníze při různých zábavách a vyvolala rovněž v tomto městě četné spory mezi urozenými lidmi, pročež se jí dostalo opovržení a bylo jí rovněž nařízeno, aby se z tohoto města vzdálila, a tak spolu s hrabětem Gianninim přesídlili do města Kradistium, kde se zdržovali po větší část roku."* Překlad L. Kysučana.

51 Viz pozn. 39 a 40.

52 Matrika zemřelých farnosti Dzierżysław v Polské republice, rok 1773, jakož i obecní kronika obce Dzierżysław. Cit. podle Valeš, E.: *Rodokmen: Freiherr de Poppen*, c. d.

53 Kneschke, E. H.: *Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon*. *Dritter Band*. Leipzig 1861, s. 515. Uvádí se zde, že Leopoldina odkazovala i panství Vysokou (něm. Weissak) na Bruntálsku, to však patřilo její sestře Gabriele, provdané svobodné paní Skrbenské z Hříště.

54 Viz Seyfart, J. F.: c. d.; *Beyträge zur neueren Staats- und Kriegs-Geschichte*, Danzig 1757, s. 50.

55 Viz Hirtenfeld, J.: c. d., s. 159.

56 Tamtéž, s. 158–160.

57 Tamtéž, s. 158.

58 Tamtéž, s. 160; Blasek, H. – Rieger, F.: c. d., s. 653–658.

59 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Sbírka matrik, matrika narozených, inv. č. 5587, sig. O III 5, 1760–1771, p. 319. Kmotr je zde uveden jako „Ihro Excelle. Hr Generall Feld Marschall-Lieut. Graf Alexander v. Giannini".

60 *Thesaurus Resolutionum*…, s. , 71; rozhodnutí bylo potvrzeno 14. března 1772, viz *Collectio declarationum*…, c. d.

61 *Wiener Diarium* 11. března 1775. – C. v. Wurzbach, J. Hirtenfeld i H. Blasek – F. Rieger uvádějí mylně 17. března 1775.

62 Závěť je uložena v Zemském archivu Opava, „Pozůstalostní řízení po A. B. Alexandru hraběti Gianninim", inv. č. 2310.

63 Rodiči Josefa hraběte Wengerského byli František Karel hrabě Wengerský (zemřel r. 1747) a Amalie hraběnka Pražmová (zemřela r. 1745). Její matka byla dcerou Franze Karla hraběte Pražmy a Magdaleny hraběnky Giannini, markýzy Carpineto (nevlastní sestry polního podmaršálka Arnošta hraběte Gianniniho).

Summary

Gallery of the Military Commanders of Olomouc Defense during the Prussian Siege of this City in 1758. Part II.

Jiří Fiala – Lubor Kysučan – Harald Skala

In the preceding issue of *News from the Regional Museum in Olomouc* we published a contribution entitled *Gallery of Military Commanders in the Defence of Olomouc from the Prussian Siege of the City in 1758. Part I.* In addition to a chronological overview of this siege, this contribution contained a list of 41 established commanders participating in the internal and external defences of the Olomouc fortress, as well as the biographies of two of the leading officers – Field Marshal Lieutenant Baron Ernst Dietrich Marschall von Burgholzhausen, Tromsdorf und Pauscha (1692–1771) and General of the Artillery Claudius Hyacinth von Bretton (1697–1779). We now present the biographies of another four important commanders – Field Marshal Lieutenant Count Josip Kazimír Drašković of Trakošćan (1714–1765), Field Marshal Lieutenant Baron Pierre-Philippe de Béchade Seigneur de La Rochepine (1694–1776), important fortress builder, his son Major Jean Baptiste de Béchade Seigneur de La Rochepine (1728–1788) and Colonel Marquis Ernst Friedrich Alexander Giannini Carpeneto Suavio (1719–1775), whose disarrayed marriage to Baroness von Poppen Leopoldina figured in the Olomouc "chronicle of scandals". We have not included biographies of Field Marshal Leopold Joseph Count von Daun (1705–1766) and General Gideon Ernst Freiherr von Laudon (1716–1790) as comprehensive monographs of these military commanders are already available.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 310: 108–116, 2015

Restaurování sbírkových předmětů z fondu Etnografie v rámci programu ISO Ministerstva kultury České republiky

Veronika Hrbáčková

Restaurování sbírkových předmětů ve Vlastivědném muzeu v Olomouci je poměrně mladá záležitost. Souvisí s přípravou nových expozic, které tu po roce 2011 postupně vznikaly. Jejich financování zajistil zřizovatel muzea Olomoucký kraj. Po dokončení a otevření všech expozic ovšem v jednotlivých fondech zůstalo a stále zůstává obrovské množství předmětů, které nejsou ve stavu vystavitelnosti a volají po odborném zásahu. Jednou z možností je podat žádost o grant na Ministerstvo kultury České republiky, který ovšem vyžaduje finanční, vesměs padesátiprocentní spoluúčast vlastní instituce. První zkušenost s tímto grantem v oblasti náročného restaurování, konzervování a preparování získalo Vlastivědné muzeum v Olomouci v roce 2012. Tehdy se poprvé podávala na Ministerstvo kultury ČR žádost o poskytnutí finančních prostředků z programu ISO na preventivní ochranu před nepříznivými vlivy prostředí, a sice na restaurování 16 kusů sbírkových předmětů z fondu Etnografie, které byly určeny na připravovanou národopisnou expozici *Od kolébky do hrobu* (otevřenou na sklonku roku 2013) a jejichž cenová nabídka za odborné restaurování byla nad rámec financí z plánovaného rozpočtu. Tuto skupinu předmětů tvořil domácí oltář, lidové plastiky a jeden krucifix. Ministerská komise vybrala tehdy jediný předmět, a to oltářní skříňku s reliéfem zobrazujícím *Příbuzenstvo Kristovo*, který byl v havarijním stavu. Rozpočet na restaurování činil 74 100 Kč, s tím že z programu ISO byly komisí schváleny finanční prostředky ve výši 37 000 Kč. Zbývající částku muzeum doplatilo z vlastních zdrojů. Oltářní skříňku restauroval pan Radomír Surma v období od června do října roku 2013.

V témže roce byla podána na Ministerstvo kultury ČR opět žádost o poskytnutí finančních prostředků na následující rok, tentokrát na restaurování šesti sbírkových předmětů z kolekce lidového nábytku. Komise vybrala dva předměty – venkovní dveře bývalé zemědělské usedlosti pocházející z obce Smržice v okrese Prostějov a šatní rozkládací malovanou skříň s akroterií. Cena prací byla stanovena na 85 000 Kč, z nichž 42 000 Kč tvořilo dotaci. V průběhu října až prosince roku 2014 byly oba předměty restaurovány v uměleckořemeslných a restaurátorských dílnách ve Svitávce u Boskovic.

Rádi bychom prostřednictvím *Zpráv Vlastivědného muzea v Olomouci* nově informovali čtenáře o tom, které muzejní sbírkové předměty byly odborně zrestaurovány externími specialisty v rámci ministerského programu ISO.

Oltářní skříňka Příbuzenstvo Kristovo

Oltářní skříňka s námětem *Příbuzenstva Kristova* o rozměrech 47,5 (v) x 39,2 (š) x 5,2 (hl) cm je řezaná z jednoho kusu lipového dřeva. Lišty skříňky jsou zalištované zvlášť. Dvířka se sklem se nedochovala. Olejová polychromie na křídovém podkladu, doplněná zlacením a stříbřením byla značně uvolněná a postupně odpadávala. Stav byl havarijní, hrozila další degradace stávajícího barevného souvrství. Výjev *Příbuzenstva Kristova* znázorňuje notoricky známou skupinu pěti postav: zde po pravé straně Svaté rodiny – Ježíška na klíně Panny Marie a sv. Josefa, stojícího nad nimi, a dále po levé straně nejbližší Ježíškova příbuzenstvo – jeho prarodiče sv. Annu a sv. Jáchyma. V horní středové části výjevu jsou potom vyobrazeny čtyři hlavičky andílků, které spolu s obláčky vytvářejí jakýsi v horní části neuzavřený medailon, v jehož středu je znázorněn Duch svatý. Postavy sv. Jáchyma i sv. Josefa jsou poněkud statické, a to na rozdíl od ostatních figur. Panna Marie se na klíně snaží udržet malého Ježíška, který vztahuje ruce a naklání tělíčko ke sv. Anně. Nejpůsobivěji je potom ztvárněna sv. Anna, která od loktů vzhůru zvednutými pažemi s otevřenými dlaněmi i na stranu nakloněnou hlavou dává najevo nezpochybnitelnou radost ze svého vnoučka. Kontakt malého dítěte a babičky je ústředním motivem celého tohoto lidového výjevu, který po restaurování ještě díky obnovené pestré barevnosti mimořádně vynikl. Oltářní skříňku je možné si prohlédnout na expozici *Od kolébky do hrobu* v části *Smrt a pohřbívání / Obraz smrti v lidové víře*.

Z restaurátorské zprávy[1]

Ze všeho nejdříve došlo při restaurování k postupnému upevňování polychromie a srovnání pohyblivých částí uvolněných barevných vrstev na původní lokaci a pozici. Poté byla velmi opatrně provedena pozvolná několikadenní petrifikace dřevní hmoty rozrušené červotočem, a sice postupným ponorem v petrifikační lázni. Petrifikace, vyjmutí i dlouhodobé vysychání probíhalo výhradně v horizontální poloze, aby neodplavaly některé neviditelné uvolněné partie polychromie. Po vyschnutí a zafixování pozic polychromie dodatečným upevněním bylo nutné četné defekty odchlípnuté polychromie od dřevěné podložky řezby tepelně naměkčit a tzv. zažehlit do roviny původní modelace.

Obr. 1 a 2. Oltářní skříňka Příbuzenstvo Kristovo. Stav před a po restaurování. Vlastivědné muzeum v Olomouci, Etnografie, přír. č. 402/66. Foto: Pavel Rozsíval.

Rozlepený rozestouplý spoj původního bloku dřeva byl rozebrán, ve spoji očištěn a slepen polyuretanovým lepidlem do původní pozice s přesně navazující modelací řezby. Následovalo povrchové očištění polychromie od zbytků termoaktivních lepidel, petrifikační pryskyřice a dalších na povrchu ulpělých nečistot včetně sekundárního laku. Poté došlo k postupnému sejmutí přemaleb, a to jak chemickou, tak mechanickou cestou. Tyto přemalby byly snímány také ze zadní strany. Po jejich očištění a sejmutí byla provedena první fáze tmelení menších defektů tak, aby charakter vizuálně příznivých defektů holého dřeva s kvalitní řezbou reliéfní modelace nebyl narušen. Vytmelené defekty byly poté vyretušovány odlišitelnou čárkovou retuší mastixovými barvami Maimeri a práškovým zlatem v akvarelu. Po konzultaci s Vlastivědným muzeem byly ještě některé partie defektů dotmeleny, a sice proto, aby byla čitelná větší celistvost modelace s polychromií v exponovaných partiích. Pro co největší trvanlivost a povrchovou ochranu proti vlhkosti a prachu byla na závěr nanesena tenká konsolidační vrstvička paraloidového laku bez příměsi lepivých vosků.

Dveře bývalé zemědělské usedlosti čp. 158 ve Smržicích (okr. Prostějov)

V roce 1941 vyšla poprvé kniha *Lidové umění na Hané*, kterou vlastním nákladem vydal Jan Rudolf Bečák, rodák z Velkého Týnce. Jednu z menších kapitol věnuje tzv. zlidovělým řemeslům, kde si všímá detailů dřevořezeb na dveřích.[2] Mezi několika málo dveřmi, na které upozorňuje a které doprovází kresebnou dokumentací, jsou dveře domu čp. 158 ve Smržicích na Prostějovsku. Obě křídla dveří jsou členěna čtyřmi řezbovanými výplněmi. V horních polích jsou zobrazeny vždy čtyři symetrické rozviliny, a to tak, že vyrůstají ze středu, v němž se vzájemně dotýkají, a jejich jediný drobný květ pak směřuje vždy do rohu čtverce. Ve druhých dvou polích je znázorněn v kruhu vzpínající se kůň, ve třetích polích je v menším kruhu lev s jedním ocasem a v posledních spodních polích je jednoduchá rozeta připomínající slunečnici. Dveře byly natřeny novější fermežovou okrovou barvou a narušeny v horní části levého křídla mezi prvním a druhým polem oplechovaným průřezem určeným „na poštu". Na pravém křídle uprostřed byla nešťastně namontována nepůvodní klika. Zobrazení lva jako národního symbolu bývá v lidové architektuře poměrně běžné. Lev se často objevuje na dveřích buď jako řezba, nebo jako zdobný prvek na klice či zámku, ale také na vratech v podobě klepadla. Naproti tomu zpodobnění koně, poukazující na pýchu hanáckého sedláctví, je spíše výjimečné.

Inspirováni výše uvedenou publikací jsme koncem roku 2007 a začátkem roku 2008 podnikli terénní průzkum, který měl ukázat, zda jsou ještě některé z dveří, uvedených v publikaci, dochovány. Možnost, že by tomu tak bylo, byla sice minimální (kniha vyšla v tu dobu před 66 lety a k největšímu plošnému ničení lidové architektury došlo právě ve druhé polovině 20. století), přesto jsme to zkusili. Objekt čp. 158 opravdu vykazoval jasné přestavby z 60. let 20. století, včetně nových dveří, které nahradily ty původní asi v 70. letech. Po vznesení dotazu se ale ukázalo, že vlastník naštěstí staré dveře nevyhodil a dosud je používal jako nájezdní plošinu do chléva. Po vzájemné domluvě tak získalo Vlastivědné muzeum smržické dveře darem, respektive výměnou za vyhotovení náhradní nájezdní plošiny v muzejní stolařské dílně. Protože stav těchto unikátních dveří byl havarijní a hrozila další degradace, byly toho času bez možnosti vystavování uloženy v depozitáři. Oproti jiným sbírkovým předmětům měly smržické dveře, právě pro svou ojedinělost, štěstí, že byly ministerskou komisí v rámci programu ISO schváleny pro poskytnutí dotace a mohlo se přistoupit k jejich náročnému restaurování. Dveře mohou návštěvníci obdivovat spolu s figurou obra Drásala od 20. listopadu 2015.

Z restaurátorské zprávy[3]

Před vlastním restaurováním musel být proveden podrobnější průzkum, z kterého vyplynulo, že pravá část dveří je zdeformována tzv. přes roh, což je bez úbytku autenticity prakticky neopravitelná závada. Proto bylo rozhodnuto, že pro prezentaci bude vhodné zhotovit masivní dřevěnou zárubeň, nahrazující asi původní kamenné ostění, aby bylo možno docílit přijatelných spár u naléhávek jak na okrajích, tak i ve středu dveří. Vnitřní měkká spárovková část, tvořená dvěma širokými deskami, spojenými kónickými svlaky ve svlakové drážce musela být uvolněna od přední části demontováním pásových závěsů, kliky, druhotného okopného plechu, a to u obou křídel. Musela být demontována nepůvodní jednoduchá klapačka, demontáži šroubů předcházelo jejich uvolnění pomocí uvolňovače šroubů. Tytéž postupy byly provedeny i u dvou silně zkorodovaných zástrčí, kování bylo prozatím deponováno, byl zajištěn náhradní myšákový zámek s klíčem.

Druhotný degradovaný nátěr byl chemicky odstraněn pomocí hydroxidu sodného za použití všech dostupných ochranných pomůcek. Po uschnutí byl proveden nátěr kyselinou octovou a následně bylo provedeno vyčištění roztokem mazlavého mýdla a vody, vlysy byly deponovány ve vodorovné poloze s proložením.

Frontální část dveří byla přikolíkována na měkkém smrkovém spárovkovém podkladu a vytvářela naléhávku na zárubeň, z čehož vyplývá, že je rozměrově menší. Je tvořena svislými masivními bukovými vlysy s vnitřní profilací a pěti vodorovnými vlysy, osazenými

Obr. 3 a 4. Dveře ze Smržic. Stav před a po restaurování. Vlastivědné muzeum v Olomouci, Etnografie, přír. č. 6/2008. Foto: Pavel Rozsíval.

na čep a dlab do vlysů svislých. Celkem osm výplní spárovkových bukových je volně vloženo do polodrážky po obvodu výplní, takže při demontáži došlo k jejich úplnému uvolnění. Spodní části vlysů byly částečně vyspraveny masivním pařeným bukem, přiklíženy vodovzdorným kaseinovým lepidlem a petrifikovány Paraloidem. Rámová konstrukce dveří a spárovkové výplně byly původně zhotoveny z buku nepařeného (v době výroby dveří paření buku nebylo ještě známé), což mělo za následek deformaci, která u takto neupraveného materiálu nastává vždy.

Byla pracně odstraněna fermežová barva jak z vlysů, tak z výplní, a to chemicky odstraňovačem starých nátěrů PO 5 s použitím ředidla S 6005 a mechanicky různými druhy ocelových škrabek. Některé části byly cigovány tvarovanou ciglinou,[4] tzn. postupem, který byl použit při zhotovení dveří původních. Při styku ostří cigliny se zbytky barev docházelo k častému otupení jehly na břitu, která musela být neustále ocilkou za použití oleje obnovována. Touto ciglinou byly pracně cigovány i plochy vlysů, aby bylo dosaženo původního vzhledu.

Druhotné úpravy byly odstraněny. U reliéfu ve výplních místně zůstaly zbytky barev, které byly částečně taktéž odstraněny výše uvedeným způsobem. Klapačka byla nahrazena starou klapačkou s profilací.

Po dokonalém vyschnutí bylo přistoupeno ke kompletaci dveří, doplněny kolíkové spoje štípanými bukovými kolíky, značně zkorodované kování bylo čištěno v roztoku Chelatonu, částečně mechanicky odstraněna rez, doplněny spojovací materiály tzn. ocelové vruty se zápustnou hlavou, vratové šrouby s matkou. Z bukového materiálu byla zhotovena fošnová zárubeň s podpražím a prahem, do které byly tyto dveře okovány na rekonstruované závěsy, a to tak, že vykřivení dveří bylo eliminováno úpravou prahu; vůle u naléhávek uzpůsobena tak, aby středová spára u klapačky byla vzhledově přijatelná.

Před montáží zámku a zástrčí byla provedena povrchová úprava teplou fermeží ze zadní části dveří, po vsáknutí byly zbytky fermeže očištěny bavlněným hadříkem. Následně byl proveden druhý nátěr teplou fermeží, po dalším vsáknutí byly opětovně zbytky fermeže setřeny. Mezičas na proschnutí fermežového nátěru je asi 14 dnů, v této době se prováděly práce na jiných částech dveří.

Masivní buk včetně reliéfů získává stářím a použitím čisticích prostředků středně tmavou barvu, spíše připomínající světlý ořech, do horké fermeže lze přidat přírodní hlinky, které částečně zakryjí zbytky původních barev v hloubkách, zvláště u reliéfů, po setření vlastně lazurují. Tímto technologickým postupem, na ručně hruběji opracovaném povrchu, vzniká přijatelná patina. Doba vysychání povrchu je poměrně dlouhá. V závěrečné fázi, po dokonalém vyschnutí, se použil lehký kryt z roztoku kopálové pryskyřice v terpentýnu, který byl použit taktéž u ocelových prvků. Myšákový zámek byl sice nepůvodní, ale funkční. Pod podpraží zárubně byly osazeny napříč dveří dva smrkové vlysy ze starého dřeva, aby zavěšené dveře byly ve vertikální poloze a i při otevření nehrozilo převrácení.

Šatní svatební skříň, malovaná s akroterií

Malovaný nábytek byl zhotovován v různých dílnách na vesnicích a ve městech. Z tohoto důvodu se mezi jednotlivými kusy vyskytuje rozdílné provedení, a to i s ohledem na zdobnost. Většinou byl nábytek součástí svatební výbavy v počtu kusů podle zámožnosti. Používalo ho několik generací a nevyměňoval se. Dekorování i způsob zhotovení odpovídá zručnosti jednotlivých výrobců, kteří používali přírodní materiály, převážně

smrkové a borovicové dřevo. Jako spojovací složka byl využíván kostní klih, některé začepování se provádělo na sucho. Lidový nábytek se zhotovoval od konce 17. století, největší zdobnosti dosáhl na přelomu 18. a 19. století. Jeho výroba ustala na konci 19. a začátku 20. století. Skříně byly drahou a reprezentativní součástí zařízení domu a objednatelé proto vyžadovali, aby truhláři věnovali jejich ztvárnění nejvyšší péči.

Skříň, kterou tu prezentujeme, pochází z tzv. starých sběrů Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci a dostala se do naší instituce někdy během poslední čtvrtiny 19. století. Karta s popisem a přiděleným současným inventárním číslem byla zpracovaná až v roce 1970. Díky vročení 1803 na zdobném nástavci víme, že skříň byla v době svého zkatalogizování stará téměř 170 let. Protože se nedochovaly žádné konzervátorské zprávy o jejím ošetřování, bylo možné až po současném restaurování konstatovat, že byla v minulosti druhotně přetírána, což způsobilo zabarvení do hnědozelena. Co se týče popisu tvaru skříně, korpus stojící původně na pěti nohách, které chyběly, je složen ze tří částí: soklu s falešnými zásuvkami, středové části se dvěma dveřmi, dnem a půdou a římsové části s akroterií. Podstavec je ohraničený dvěma profilovanými římsami, mezi nimiž lze pohledově identifikovat dvě zásuvky s kovovými kruhovými úchytkami. Ve skutečnosti ale nejde o dvě samostatné zásuvky, ale jednu celistvou obdélnou lištu se zásuvkami pouze naznačenými. Tato lišta kryje spodní část, na které drží díky dvěma zarážkám – uzávěrům, které se protahují vyřezanými otvory uvnitř spodní části skříně u dna a otvory na vnitřní straně lišty. Ve střední části jsou dvě křídla dveří uprostřed oddělena

Obr. 5 a 6. Šatní svatební skříň. Stav před a po restaurování. Vlastivědné muzeum v Olomouci, Etnografie, inv. č. E 14506. Foto: Pavel Rozsíval.

pevným profilovaným pilastrem. Stejné pilastry jsou na bočních zkosených hranách. Jejich výzdobu tvoří malba růží, tulipánů a rokokových ornamentů. Na dveřích, ve čtyřech osmihranných plasticky orámovaných kartuších, jsou vázy s pestrými květy. Mezi čtverci uprostřed každého dveřního křídla je kruhová kovová úchytka. Zámek s ozdobným štítkem se nachází v pravé části dveří a lze jím otevřít jen tuto část. Levé dveře se ovládají přitáhnutím kovového uzávěru na vnitřní středové stěně, která skříň rozděluje na dvě úložné části. V levé je upevněna tyč na věšení ramínek, v pravé části jsou potom dvě hlavní police, dvě malé poličky a jediná zásuvka, která po úplném vytažení skrývá po obou stranách tajné úzké přítruhlíčky, které je možné také volně vytáhnout. Horní nástavec je opět ohraničen dvěma římsami. Na horní, bohatší a přečnívající římse je kolmo nasazen nástavec s vyřezávaným okrajem. Na něm je uprostřed medailonek s červeným švabachovým nápisem „Catharina Grueberin 1803". Na bočních stranách skříně jsou dvě velká kovová držadla. Bohužel není známa dílna, ve které byla skříň vyrobena, a neznáme ani lokalitu, ze které se do muzea dostala.

Z restaurátorské zprávy[5]

Spodní část

Bylo rekonstruováno 5 smrkových noh za použití dřeva z částečně vyschlého kmene. Po zkrácení a odvrtání středu, který způsobuje následné praskání po obvodu, byl materiál pro urychlení mikrovlnně vysušen, upraven otvor pro čep, který byl zaklížen kostním klihem s následným vysoustružením nohy charakteristického tvaru používaného v tomto období.

Povrch nebyl vybrušován a počítá se s následnými menšími prasklinami při změnách relativní vlhkosti vzduchu. Povrchová úprava byla provedena temperou pojenou vaječným žloutkem hrubým štětinovým štětcem. Výsledná povrchová úprava byla ponechána až po celkovém restaurování korpusu. Kování umístěné na frontální části falešných zásuvek bylo demontováno, menší úprava naléhávek u profilových lišt byla nutná po předchozím odstranění nevhodných hřebíkových spojů. Spodní část korpusu je tvořena spárovkovým dnem klíženým na tupou spáru. Přední, boční i zadní část je tvořena smrkovými deskami s jednoduchými lepenými spoji na tupo, zpevněnými přiklíženými vlysy. Tyto musely být znovu přiklíženy, včetně spár a prokolíkovány štípanými kolíky. Boční lišty bylo nutno znovu přiklížit na bok, prokolíkovat tak, aby ve styku lišty se spárovkovým dnem nebyl žádný klihový spoj. Tímto způsobem byla zpevněna celá spodní část. Kvůli snadnější manipulaci byly přiklíženy i rekonstruované nohy po předchozí opravě otvorů pro čep. Hrany čepu i dlabu byly strženy rašplí, aby došlo ke správnému navalování klihu při klížení, vytrysklý kostní klih byl ponechán. Na celé vnitřní části byly ponechány stopy po předchozím opracování i poškození hran při sestavování skříně.

Na frontální části zásuvek, profilových lišt a části pilastru byly ponechány drobné vady, způsobené opotřebením, pouze spáry byly překlíženy řídkým kostním klihem, jehož přebytky se následně odstranily bavlněným hadříkem a teplou čistou vodou. Uvolněné lišty byly přikolíkovány štípanými kolíky, seříznutými ostrým plochým dlátem. Po uschnutí klihu byly přebytky kolíků mechanicky odstraněny. Spodní část korpusu byla vyčištěna roztokem mazlavého mýdla, které se používá na hrubé čištění nepohledových ploch. Spáry na dně a zadní části masivního smrku byly překlíženy teplým kostním klihem, otřeny a vysušeny. Po vysušení byly použity na ochranu proti dřevokazným škůdcům požerové jedy řady Lignofix.

Středová část víceboká s dveřmi a klapačkou

Po kontrole vůlí u dveří byly tyto demontovány, vyjmuty uvnitř nacházející se zásuvky, demontováno kování včetně madel na bocích. Scházející profilová lišta byla zhotovena ze starého vyschlého smrkového dřeva, profily vytvořeny starými profilovými hoblíky, protože by se nevyplatilo nechávat zhotovit profilové nože na strojní frézování. Povrch byl hrubě opracován, aby korespondoval se sousední lištou. Byl osazen, přiklížen teplým klihem ve dvou třetinách délky a přikolíkován. Spodní část lišty v klížené spáře byla zdrsněna hoblíkem zubákem, což je důležité, protože teplé klihy mají přilnavost mechanickou, nikoliv chemickou. Vytrysklý klih se opět odstraňuje za pomoci teplé čisté vody.

Dalšími rekonstruovanými vlysy byly dva zajišťovací kolíky s upravenou vrchní částí, které slouží k fixaci spodní a střední části. Po ručním hrubém opracování a částečném hrubším broušení následovalo dvojí moření zemitým mořidlem, po uschnutí byla vyzkoušena funkčnost.

Vnitřní část korpusu byla vyčištěna za pomoci mazlavého mýdla. Již nepůvodní druhotný nátěr ploch byl natolik degradován, že byl zvolen lehký přetah temperovou barvou bez patinování. Tyto úkony byly provedeny i v nice po předchozím vyšpánování zad.

Dvoukřídlové dveře jsou tvořeny svislými a vodorovnými vlysy s naléhávkami a zdobenou klapačkou, pilastrem, na šikmých bocích také dva stylizované pilastry, tvořené profilovou patkou, plochým řezbovaným dříkem s volutami a řezbovanou malovanou hlavicí. V rámech dveří jsou osazeny výplně s profilovým lištováním a řezbami v rozích, které korespondují s falešnými výplněmi na spárovkových bocích. Uvolněné profilové lišty byly částečně přikolíkovány. Tento spoj příčného a podélného dřeva je nevyhovující, v důsledku čehož bylo nutné překlížit praskliny na spárovkových bocích. Nebylo použito špánování, ale pouze následné tmelení klihovým tmelem s přídavkem dřevních pilin, plavené křídy a benátského terpentýnu. Dále byly překlíženy všechny částečně uvolněné profilové listy, zvláště v rozích.

Horní římsová část s akroterií

Restaurování horní římsové části je téměř shodné s restaurováním spodní části, zvláště spojů uvnitř. Akroterie z masivního smrkového dřeva je upevněna k římse dvěma původními hřebíkovými spoji, a to kovanými hřebíky šikmo zaraženými ve volných otvorech, takže ji lze lehce nasadit i vysadit. Okraje řezeb byly místně uražené a bylo vhodné je doplnit smrkovým dřevem na hrubo vyřezaným. Levá strana akroterie byla pouze vyčištěna a opět napuštěna proti červotoči. Drobné vady na hranách byly záměrně ponechány.

Oprava zámku a kompletace skříně

Kování muselo být deponováno a následně se přistoupilo k opravě zámku, doplnění klíče a k rekonstrukci scházejícího levého klíčového štítku podle vzoru na pravých dveřích. U ostatního kování nebylo až tak účelem odstranit korozní produkty, ale spíše mechanické a chemické odstranění nečistot a stabilizování, čili zůstala původní patina. Byl použit chelaton, který se používá k čištění kovů. Následoval voskový kryt.

Už při běžném průzkumu bylo evidentní, že původní výmalba byla několikrát druhotně povrchově upravována, což mělo za následek změnu barevnosti, hlavně na spárovkových plochách a vlysech dveří. Bylo nutné částečně sejmout chemicky vosky a šelak. Šlo v podstatě o pracné čistění za účelem vytvoření čistého povrchu pro retuše, které bylo nutné provést na nejvíce mechanicky namáhaných částech. Na citlivé retuše byly použity

běžně dostupné temperové barvy s přídavkem vaječného žloutku. Protože barvy na povrchu jsou vesměs pastózní, prováděly se retuše obdobnými kulatými nebo plochými štětci z vepřových štětin, jaké byly původně použity, ale též mořskou houbou. Částečně zrestaurovaný povrch byl upraven voskováním, a to včelím voskem s přídavkem parafínu, rozpuštěným v technickém benzinu. Povrch se po uschnutí přeleští, není odolný proti vodě, proto se nepředpokládá, že při instalaci v interiéru bude vodou čištěn, pouze se přelešťuje suchým flanelovým hadrem a lze jej obnovit.

Po uschnutí povrchu bylo přistoupeno k montáži zámku, zavíradla, knopků se štítky a madel. Madla byla ve volných otvorech zafixována klíženými klínky, dveře zavěšeny, zkontrolovány vůle a funkčnost. Všechny kovové prvky mají voskový kryt.

Celý korpus byl zkompletován, všude jsou dostatečné vůle, dveře jsou funkční, náhradní klíč byl zhotoven proto, že klíč v zámku se nesmí ztratit, zámek se nedá lehce odemknout. Náhradní klíč byl umístěn na zadní části korpusu a pevně zafixován koženými úchyty.

Restaurovaný mobiliář se při běžném pohledu jeví jako nerestaurovaný, ale je evidentní, že i částečná obnova vykazuje velký počet technologických operací při maximálním zachování autenticity.

Poznámky

1 Surma, R.: *Restaurování dřevěného řezaného a polychromovaného reliéfu: Příbuzenstvo Kristovo*. Restaurátorská zpráva (červen–říjen 2013). Historický ústav Vlastivědného muzea v Olomouci.
2 Bečák, J. R.: *Lidové umění na Hané. Lidová kultura hmotná*. Velký Týnec u Olomouce 1941, s. 348–354.
3 Špaček, Z.: *Dveře bývalého hanáckého gruntu* čp. *158 ze Smržic, okr. Prostějov*. Restaurátorská zpráva (říjen–prosinec 2014). Historický ústav Vlastivědného muzea v Olomouci.
4 Ciglina – plátek ocelového plechu sloužící jako nástroj k finálnímu opracování dýhovaných ploch před ručním leštěním.
5 Špaček, Z.: *Skříň rozkládací malovaná s akroterií*. Restaurátorská zpráva (říjen–prosinec 2014). Historický ústav Vlastivědného muzea v Olomouci.

Summary

Ethnography Collection Items Restoration within the ISO Program of The Ministry of Culture of the Czech Republic
Veronika Hrbáčková

In 2012 Regional Museum in Olomouc applied for ISO granting program (Integrated system of cultural heritage preservation) for the first time. The next year the ISO granting program application went on. Funds received were used for ethnography collection items restoration. Eventually three collection items were chosen for demanding restoration: the altar cabinet depicting Family of Christ, the farmhouse doors from Smržice No. 158 in Prostějov district and the painted wardrobe. The restoration of the three items has cost 159 100 CZK, from which 79 000 CZK was subsidy from The Ministry of Culture of the Czech Republic. The Altar cabinet is present in a new ethnographic exhibition "From cradle to tomb" in the part dedicated to death and burial. The doors from Smržice will be present in the upcoming exhibition "The Giant Josef Drásal of Haná region" in the end of 2015.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 310: 117–124, 2015

Monstrance ze Špiček, její restaurování, zhotovení faksimile a liturgicky funkční kopie

Veronika Hrbáčková – Radomír Surma

Obec Špičky, vzdálená pět kilometrů východně od města Hranice, je jedním z nejstarších sídel na Moravě. Podle tradice zde existovala osada už v 9. století, v době Velkomoravské říše. Svatí Cyril a Metoděj v těchto místech, v rámci své misijní cesty po Moravě, údajně založili na místě původně pohanského kostelíku křesťanský, který byl po velehradském druhým nejstarším na Moravě. Špičky byly důležitým bodem na Jantarové stezce, obchodní cestě z Baltu na Jadran.

Nejstarší písemná zmínka o obci je datována listinou z roku 1132. Nejvýznamnější kulturní památkou této malé obce, čítající na počátku roku 2014 necelých 300 obyvatel, je kostel sv. Šimona a Judy. Kostelík stojící na návrší je v obci zaznamenán od 13. století. Z výše uvedeného kostela pochází významný a ojedinělý sbírkový předmět, a sice monstrance[1] z lipového dřeva, o které se v 19. století tradovalo, že je zde od dob sv. Cyrila a Metoděje. Tento vzácný předmět byl darován špičským farářem J. Sedláčkem v roce 1885 olomouckému Vlasteneckému spolku muzejnímu. V době darování panovalo přesvědčení, že monstrance pochází ze 13. století, tedy z doby existence zdejšího kostela.[2]

Dřevěná špičská monstrance má čtyřhranný podstavec se čtyřmi stupínky, z jehož středu vybíhá vzhůru závitkovitý dřík o průměru 27 mm. Jeho povrch je šroubovitě žebrován a zhruba v polovině je ozdoben makovicí opatřenou čtyřmi gotickými akantovými (paznehtníkovitými) listy. K hornímu konci dříku je připevněna silná kruhovitá obruč, v níž kdysi mezi dřevěnými zády a skleněnými dvířky bývala hostie. Obruč má v průměru 10,6 cm a vybíhá z ní dvanáct rovných paprsků tvaru šestibokých zploštělých jehlanů, zužujících se do špičky a vytvářejících tak dojem slunce. Nejstarší nám známé kresebné vyobrazení špičské monstrance bylo publikováno Mořicem Trappem v roce 1863.[3] Z fotografické dokumentace podoby monstrance z dřívější doby máme k dispozici pouze dvě fotografie, a to černobílou z roku 1955 a barevnou z roku 2003, z nichž je zřejmé, že se její stav na první pohled za padesát let už nijak nezměnil. V době rekonstrukce depozitární budovy na Denisově ulici v letech 2005–2009 byla monstrance uložena spolu s jinými sbírkovými předměty v běžných kartonových krabicích a pravděpodobně při těchto transportech, možná následkem pádu, došlo k jejímu fatálnímu poničení, mechanickému rozlámání na několik kusů. Její havarijní stav, který byl zjištěn až při vybalování etnografické podsbírky v roce 2011, se stal popudem k vypracování návrhu na restaurování a stanovení rozpočtu restaurátorských prací. Tyto byly vyhotoveny Mgr. Radomírem Surmou, akademickým malířem a restaurátorem, se kterým Vlastivědné muzeum v Olomouci spolupracovalo při přípravě národopisné expozice *Od kolébky do hrobu*.

Restaurování monstrance se podařilo zajistit v roce 2014 díky spolupráci s obcí Špičky, která celkové finanční náklady v hodnotě 38 300 Kč uhradila prostřednictvím

Obr. 1. Originál monstrance (vlevo) a faksimile (před povrchovou úpravou) zhotovené Josefem Václavkem z Vlastivědného muzea v Olomouci. Foto: Pavel Rozsíval.

sponzorského daru, příspěvku Římskokatolické farnosti Špičky, a částečně také z rozpočtu obce. Odborného restaurování, které probíhalo od června do poloviny října, se ujal výše zmiňovaný restaurátor Radomír Surma.

Ihned po návratu znovuobnovené monstrance do Vlastivědného muzea v Olomouci začaly ve zdejší stolařské a konzervátorské dílně práce na výrobě faksimile, která byla přislíbena obci Špičky jako poděkování za finanční dar. Josef Václavek ve spolupráci s konzervátorem Milanem Steckerem zhotovili na základě požadavku kurátorky Veroniky Hrbáčkové a vedoucího Historického ústavu muzea Filipa Hradila dřevěné faksimile současného stavu monstrance, které bylo koncem roku 2014 předáno na obecním úřadě ve Špičkách otci Františku Dostálovi. Zároveň byla opětovně otevřena otázka možnosti výroby funkční kopie monstrance, která by sloužila zdejší farnosti k liturgickým účelům. Na začátku roku 2015 jednání pokračovala. V únoru inicioval starosta Špiček Ing. Vladimír Zamazal schůzku u Monsignora Jana Graubnera na arcibiskupství v Olomouci za přítomnosti kurátorky V. Hrbáčkové, restaurátora R. Surmy a otce Františka, při níž byl Monsignor Graubner seznámen s plánovaným záměrem. K úspěšné realizaci tohoto projektu přispěla skutečnost, že rok 2015 byl zasvěcen tématu eucharistie a Česká biskupská konference rozhodla o konání Národního eucharistického kongresu v Brně v polovině října téhož roku. Diecézní eucharistický kongres na úrovni naší arcidiecéze v Olomouci proběhl již v polovině května. V souvislosti s tím také Muzeum umění v Olomouci připravilo výstavu pod názvem *Smlouva nová a věčná,* s podtitulem *Eucharistie ve výtvarném umění*, a hodlalo si zapůjčit jak originál monstrance, tak její barevnou kopii. Ta vznikla opět v ateliéru pana Surmy, a to ve velmi krátkém čase, od 24. února do otevření výstavy 23. dubna. Obě monstrance tak poprvé byly k vidění vedle sebe do 4. října 2015.

Stav monstrance před restaurováním a zjištění v průběhu restaurování[4]

Monstrance byla v rozlomeném stavu, a to tak, že vrcholové paprskové slunce bylo rozlomené na čtyři různě velké části a navíc odlomené od sloupku. Podstavec byl téměř zcela poškozen dřevokazným hmyzem z řádu červotočů a byl tím pádem značně nestabilní. Dřevo monstrance nebylo v minulosti petrifikováno, ale zaleštěno rozpuštěným voskem, přičemž podstavec nohy byl voskem nasycen natolik, že jeho vzhled evokoval jakýsi pahýl. Některé části odlomených partií byly přes defekty po červotoči přetřeny zelenou barvou, která byla při opravě v minulosti již odstraňována, a to i s hmotou rozrušeného a prachového dřeva. Tordovaný sloupek monstrance byl vsazen do poškozeného otvoru podstavce

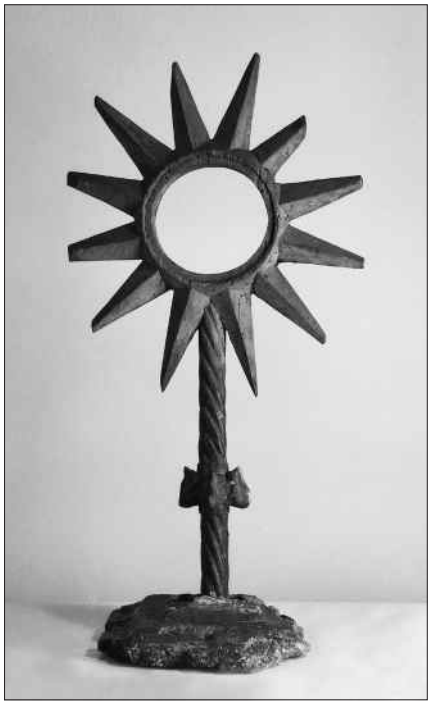

Obr. 2 a 3. Monstrance ze Špiček, rozměry: 21,4 x 18,5 cm (základna) x 64 cm (výška). Stav z roku 1955 a stav po restaurování v roce 2014. Vlastivědné muzeum v Olomouci, Etnografie, přír. č. 1/2014. Foto: Pavel Rozsíval.

druhotně a bylo evidentní, že byl v minulosti zkrácen minimálně o několik centimetrů, pravděpodobně opět z důvodu poškození červotočem. Tordovaná řezba tak byla utopena v tomto otvoru. Dalo se odhadnout, že akantová řezba listů na sloupku se původně nacházela uprostřed výšky sloupku, jako je tomu u jiných monstrancí tohoto typu; momentálně se ale nacházela v jeho dolní třetině. Akantová dřevořezba byla mírně poškozena otlučením. Osm z dvanácti paprsků mělo různě odlomené špičky řezby. V rozlomené spodní části kruhové schránky slunce byl patrný z poloviny dochovaný čepový otvor, do kterého bylo původně zasunuto pravděpodobně půlměsícové držátko proměněné hostie, a to dle obtisku otvoru nejspíše neželezné, možná mosazné či dřevěné. Na kruhové schránce byly po obou jejích stranách, přední i zadní, zjevné stopy zadlabání pro osazení kovového víčka se sklíčkem, které se nedochovalo. Na horním okraji z přední strany byl dochován jeden původní hřebíček, jeden uštípnutý pak na pravé straně, po obvodu bylo vidět několik dalších dírek po hřebíčcích. Na zadní straně byly patrné na lemu kruhové schránky stopy po čtyřech dřevěných čepech, z nichž dva zalomené se v otvoru dochovaly. Těmito čepy byla přichycena zadní strana monstrance, která byla zřejmě dřevěná.

Poprvé se zmínka o monstranci objevuje v inventáři farnosti v záznamech z roku 1809, kdy je zde místním farářem Augustinem Kučou popisován její modře štafírovaný povrch.

Tato modrá původní středověká polychromie byla při restaurátorském průzkumu skutečně ve fragmentech na paprscích v hloubkách záhybů nalezena. Bylo konstatováno, že se jedná o sytě modrou temperovou či klihovou barvu v odstínu velmi čistého azuritu. Podle dobového popisu byla tehdy modrá barevnost na povrchu zachována podstatně více, než je v současnosti.

Dále se o monstranci dozvídáme až v roce 1862, kdy její jednoduchou plošnou dvoubarevnost v modré a červené barvě popsal také kustod Františkova muzea Moriz Wilhelm Trapp[5], který zaznamenal i zelenou přemalbu na povrchu. Restaurátor Radomír Surma sondážním průzkumem navíc zjistil, že mezi zeleným nátěrem a původní barevností se na povrchu nachází ještě stopy po polychromii provedené měděným prachem, nalepeným na vodorozpustnou stromovou gumu neznámého původu. Tuto vrstvu lze orientačně zařadit do renesančního či barokního období, kdy byly již dominantně monstrance zhotovovány z kovu – tato povrchová kovově načervenalá barevnost napodobovala právě kovové monstrance. Původní polychromie zaznamenaná na povrchu monstrance ze Špiček je kombinací sytě modrého azuritu a krvavé organické červeně (kraplak), což odpovídá barevnosti používané v 15. století. Tato barevnost je bohužel dochovaná jen v několika málo fragmentech, nejlépe je patrná na makovici s akantovými listy. Jak zjistil restaurátor, zajímavou souvislostí a komparační indicií je srovnání barevnosti monstrance ze Špiček s ikonografickou barevností monstrance zobrazené v *Jenském kodexu* na výjevu se Žižkou, který vede své vojsko v průvodu za monstrancí nesenou na dlouhé žerdi. Toto vyobrazení z let 1490–1510 má šestnáct paprsků v kombinaci střídajícího se modrého azuritu a stříbra, vlastní kruhová schránka je probarvená zeleně, vnitřek monstrance s lunulou a hostií včetně dříku je zlatý. Zobrazení této monstrance má velmi blízko k monstranci ze Špiček, a to přesto, že v *Jenském kodexu* jsou paprsky plamencové místo rovných a nejsou výhradně modré, i když stříbro na povrchu paprsků u monstrance ze Špiček nelze vyloučit. Použití červeně na dříku monstrance ze Špiček má analogii na červené žerdi s praporcem kalichu u *Jenského kodexu*. Také indicie z *Jenského kodexu* se zlatým neprůhledným vnitřkem kruhové části za hostií souvisí s nedochovaným dřevěným krytem zadní strany monstrance ze Špiček. Tento dřevěný kryt zadní strany byl na monstranci přitlučen čtyřmi dřevěnými hřebíčky a byl nerozebíratelnou součástí monstrance ze Špiček. Typ monstrance zobrazený v *Jenském kodexu* a monstrance ze Špiček se podle pramenů začal používat již ve 14. století. Existuje další, téměř totožné kresebné zobrazení monstrance, která je nesena knězem v čele průvodu Žižkova vojska, a to se nachází v *Göttingenském rukopisu*. Toto zobrazení je však černobílé. Z této komparace lze usuzovat na vznik monstrance ze Špiček již v první, nejpozději ve druhé polovině 15. století.[6]

Restaurování monstrance a zhotovení liturgicky funkční technologické dřevěné polychromované kopie[7]

Originál pravděpodobně jediné dřevěné monstrance z 15. století, která v současnosti patří Vlastivědnému muzeu v Olomouci, byl restaurován v roce 2014. Současný vzhled monstrance je prezentován v dochované podobě dřevořezby s nepatrnými zbytky původní dvoubarevné modročervené polychromie (modrý azurit a červená rumělka s lazurou z organické červeně).

Červotočem velmi narušená původní dřevní hmota monstrance byla při restaurování pečlivě petrifikována, povrch monstrance byl očištěn od vosku, zbytků přemaleb a nečistot, rozlámané části slepeny. Červotočem rozrušené a chybějící části původní modelace na sekundárně zkráceném sloupku a podstavci byly z lipového dřeva řezbou doplněny tak, aby dochovaný originál zůstal uvnitř doplňku objemově nenarušen a původní charakteristika řezby působila stabilně. Po doplnění těchto chybějících částí monstrance stojí rovně a důstojně. Z chybějících částí odlomené modelace nebyly doplňovány v minulosti odlomené výběžky špiček paprsků a také nedochované kování dvířek, sklo, lunula a zadní kryt kruhové schránky monstrance, který byl původně přitlučen čtyřmi dřevěnými hřebíčky. Defekty po červotoči a lepené spoje prasklin byly vytmeleny a vyretušovány. Velké plochy retuší na doplněné dřevořezbě jsou provedeny odlišitelnou čárkovanou retuší, tzv. trateggiem. Na povrch je na závěr nanesen ochranný pryskyřičný lak.

Obr. 4. Detail fragmentů barevných polychromií na akantových listech makovice ze zadní strany monstrance ze Špiček. Stav po restaurování. Foto: Pavel Rozsíval.

Jelikož farnost a obec Špičky projevily v poslední době mimořádný zájem o návrat monstrance do Špiček po skoro 150 letech, bylo se souhlasem Vlastivědného muzea v Olomouci přistoupeno ke zhotovení liturgicky funkční technologické dřevěné polychromované kopie. To znamená kopie, která prezentuje původní pravděpodobný vzhled monstrance v 15. století na základě restaurátorského průzkumu včetně všech liturgicky nezbytných aplikací (lunula na hostii, prosklená kovaná dvířka a záda schránky monstrance).

Dřevořezba kopie byla zhotovena na základě nedestruktivního 3D skenování restaurovaného originálu, které realizovala Moravská modelárna z Uničova. Tato metoda je oproti formování originálu pro zhotovení odlitku na kopírování naprosto bezpečná a originálu nehrozí žádná poškození. Virtuální, tzv. polygonální data, jsou naskenovaná s přesností na desetinu milimetru. Poté byla panem Schulmeisterem z Moravské modelárny velmi pečlivě převedena do 3D ploch s modelační rezervou 1 mm na finální ruční dořezání podle originálu. Také byly ve 3D doplněny chybějící části originálu, jako jsou špičky výběžků, či odlomené vystouplé detaily modelace z minulosti tak, aby při obrábění ani milimetr modelace oproti původní podobě dřevořezby nechyběl. Poté byla data naprogramována do obráběcího softwaru pro CNC – počítačem řízenou obráběcí frézu. Moravská modelárna v Uničově pak na tomto stroji vyhotovila tři samostatné segmenty původní konstrukce monstrance přesně podle charakteristiky řezby originálu z lipového dřeva. To znamená, že slunce se schránkou je zhotoveno z jednoho kusu vertikálně orientovaného bloku lípy, další samostatnou částí je sloupek s nodem uprostřed a čepy na obou stranách vyhotovené přesně podle originálu. Posledním segmentem je podstavec obdélníkového tvaru s otvorem pro přesné osazení sloupku. I když obráběcí CNC stroj pracuje s přesností na setinu milimetru, bylo nutné v průběhu práce eliminovat deformace pnutí dřeva tak, aby po dokončení polotovarů nikde ani ve fragmentu nechyběla modelace pro finální ruční dořezání dláty.

Obr. 5. Originál monstrance s její barevnou kopií na výstavě Smlouva nová a věčná / Eucharistie ve výtvarném umění v prostorách ambitu Arcidiecézního muzea Olomouc. Foto: Markéta Ondrušková.

Finální dořezání povrchu jednotlivých segmentů monstrance podle originální řezby se dokončovalo již výhradně ručně řezbářskými dláty, kdy detaily stop dlát byly podle řezby napodobeny i na kopii. Nejpracnější partií řezby byly dokončovací práce na řezbě bočních špiček, kde extrémně vytenčené špičky jsou řezané napříč letokruhy, a bylo nutné udržet maximální soustředění, aby se konce špiček ořezané jako tužka při jen mírně zvýšeném tlaku neodlomily.

Po dořezání byla monstrance pomocí čepů přesně sesazena a slepena do jednoho celku. Samostatným doplňkem, který bylo nutné rekonstruovat z lipového dřeva, byl zadní kryt, jenž je unikátem této monstrance, kdy se jedná vlastně o přechodnou fázi od krabičky „pixis", která byla věřícím ukazována na rukou kněze, a kryt byl dnem krabičky a ve fázi nasazení schránky na sloupek se ze dna staly záda. Pozdější vývojová fáze monstrancí pak konstrukci nasměrovala i k zadnímu průhlednému sklíčku s dvířky. Tato konstrukce u monstrancí zůstává do současnosti. Kryt – zadní stěna schránky – je ke slunci připevněn dle originálu čtyřmi dřevěnými hřebíčky a fixován po obvodu lepidlem.

Povrch řezby i se zadní stěnou schránky byl naklížen králičím klihem a v tenké vrstvě nakřídován a povrch zahlazen do roviny. Po opětovném naklížení byla postupně nanášena vlastní polychromie ve třech vrstvách optimálně pojená čistým klihem. Slunce a nodus na sloupku jsou polychromovány čistým azuritem, který byl připraven přímo z hroudy tohoto minerálu. Azurit byl nejprve separován od malachitu a poté rozdrcen a rozemlet na jemný pigment. Drť azuritu bylo nutné osít na kalibrovaném sítu tak, aby hrubost pigmentu odpovídala mletí středověkých pigmentů s hrubším zrnem. Hrubší pigment se pracněji pojí a je náročnější jeho nanášení, nicméně ve výsledku má modrá barva větší zářivost při přímém nasvícení. Podklad červených partií monstrance, jako je vnitřní část schránky, prezentující symbolicky krev Krista jako pozadí vlastní hostie, tordovaného sloupku a podstavce, je tvořen čistou italskou rumělkou, přes kterou je v lazuře nanesena organická kraplaková červeň. Touto metodikou je velice intenzivně ikonograficky napodobena krev Krista s poloprůzračnými realistickými efekty. Na závěr je povrch polychromie z ochranných důvodů zalakován pryskyřičným lakem.

Posledním prvkem, který bylo nutné rekonstruovat, bylo kování čelních dvířek s osazeným sklem a vyjímatelná lunula k umístění hostie pro liturgické vystavení Nejsvětější svátosti. Realizaci provedl dle návrhu a naskenovaných 3D virtuálních dat velmi přesně kolega restaurátor Ivan Houska. Kovové části jsou zhotoveny z mosazi, kdy dvířka mají na pravé straně malý pant a na levé straně jednoduchou zástrč. Lunula je do vnitřního prostoru vsazována na sáňky osazené na vnitřní čep. Viditelné vnější části kovové aplikace jsou žárově pozlaceny. Vnitřní kroužek dvířek je na monstranci osazen pomocí malinkých mosazných hřebíčků do čelního falce osazení. Tato montáž je pak zcela překryta pozlacenými dvířky s osazeným ručně vyrobeným a broušeným sklem.

Zcela nově zhotovená technologická kopie monstrance ze Špiček pro farnost Špičky je unikátní v tom, že na rozdíl od monstrancí zhotovených z obecných i vzácných kovů, které mohou sloužit liturgii beze změny celá staletí, je originál monstrance zhotoven ze dřeva, což je pravděpodobně středoevropský unikát. Originál byl ale v minulosti natolik poškozen a chybí na něm liturgicky podstatné části, jako jsou záda, dvířka a samozřejmě lunula, takže jej pro vystavení Nejsvětější svátosti nelze v současnosti použít ani po restaurování. Tuto možnost má však právě unikátní technologická kopie, která prezentuje pravděpodobný vzhled monstrance v 15. století a vlastně jakýmsi způsobem zastřešuje a doplňuje restaurovaný originál z Vlastivědného muzea v Olomouci tím, že zřetelně prezentuje jeho původní vzhled, ikonograficky typicky středověkou barevnost a liturgickou funkci jako středobod křesťanské víry.

Poznámky

1 Monstranci obecně definujeme jako ozdobnou prosklenou schránku na noze pro uložení hostie. Zhotovená bývá z ušlechtilých kovů, nejčastěji ze zlaceného stříbra, a je součástí vybavení katolických chrámů. Od vrcholného středověku sloužila k uchovávání a uctívání svěcené hostie v katolickém kostele. Používá se mimo mši, při tzv. výstavu, kdy jsou věřící vyzváni k její adoraci. Tento obřad se nazývá adorace Nejsvětější svátosti oltářní, během níž se připomíná symbolika proměnění hostie v Tělo Kristovo. Dříve se ve svátek Božího těla pořádala eucharistická procesí, v nichž byla monstrance nesena nebo vezena na voze. Monstrance se pro hostie využívají od 13. století.

2 *„Do sbírky historických památek darovali: Vel. p. J. Sedláček, farář ve Špičkách, dřevěnou gotickou monstranci ze XIII. věku"*. *Časopis muzejního spolku olomouckého*, 1885, č. 5, s. 52.

3 Trapp, M.: Stará dřevěná monstrance v kostele Spičském na Moravě. *Památky archeologické a místopisné*, roč. 5, 1863, s. 134.

4 Údaje jsou čerpány z *Návrhu na restaurování* a z *Restaurátorské zprávy monstrance ze Špiček* Mgr. R. Surmy. Archiv Historického ústavu Vlastivědného muzea v Olomouci.

5 V roce 1817 schválil císař František I. vznik „národního muzea moravskoslezského", které bylo na jeho počest nazváno Františkovo muzeum (dnes Moravské zemské muzeum v Brně). Toto se stalo nejstarší muzejní institucí na Moravě a zároveň druhým nejstarším muzeem v Česku. V letech 1864–1895 byl jeho kustodem Mořic Vilém Trapp (1825–1895), moravský historik a archeolog německé národnosti.

6 Nejstarší a dosud nejvýznamnější monstrancí v České republice je sedlecká monstrance, která vznikla někdy kolem roku 1400 v souvislosti se založením bratrstva Božího těla v roce 1389 při kostele sv. Filipa a Jakuba v Sedlci. Tato je ovšem vyrobena z cizelovaného zlaceného litého stříbra a je vysoká 97 cm. Stylem se řadí do pražské parléřovské hutě, kde pravděpodobně byla i vyrobena. Předpokládá se, že byla vytvořena na popud arcibiskupa Jana z Jenštejna.

7 Surma, R.: *Monstrance ze Špiček*. Restaurátorská zpráva (červenec–listopad 2014). Historický ústav Vlastivědného muzea v Olomouci.

Summary

Monstrance of Špičky, Restoration and Handcrafting the Replica
Veronika Hrbáčková – Radomír Surma

There is an unique collection item in the collections of ethnography – late medieval wooden monstrance, which comes from St. Simon and Juda church of Špičky, the village nearby "Hranice na Moravě" town. The monstrance was donated to patriotic museum association by vicar of Špičky Jan Sedláček. In the 19th century the monstrance was supposed coming from Cyril and Methodius age. Due to financial donation from Špičky village in 2014 could monstrance, which was in disrepair, be eventually restored. During the restoration process, it appeared the monstrance comes from early respectively late 15th century. From restored original two replicas were made. First one in the state of restored original, second one polychrom color, as supposed in the time of creation, which can serve liturgical purposes. These two replicas are property of Roman Catholic parish of Špičky village. The original of monstrance, which is property of Regional Museum in Olomouc, was together with polychrome color replica, exhibit to public in the exhibiton "New and everlasting covenant alias Eucharist in the art", which was held in Archdiocesan museum in Olomouc between 23. 4. 2015 and 4. 10. 2015.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 310: 125–129, 2015

Výstava Tváře Velké války

Karel Podolský

Téma 1. světové nebo také Velké války patřilo v loňském roce ve výstavních plánech českých muzeí k těm nejfrekventovanějším. Sté výročí vypuknutí krvavého konfliktu, který zásadním způsobem ovlivnil podobu a další směřování naší civilizace ve 20. století, bylo pro řadu muzejních institucí důvodem k hlubšímu zamyšlení nad tragickým rozměrem a důsledky války. Současně ale i příležitostí k prezentaci cenného, leč dosud z výstavního hlediska mnohdy opomíjeného historického materiálu. Mezi zvolenými koncepcemi převládal, a to zejména v případě menších muzeí, regionální aspekt. Nechyběly však ani velké výstavní projekty, k jejichž realizaci spojily své síly nejvýznamnější muzejní instituce České republiky.

Vlastivědné muzeum v Olomouci, pro které bylo připomenutí rozpoutání 1. světové války jedním ze stěžejních bodů výstavního programu v roce 2014, se pokusilo o podání celistvého obrazu tehdejšího válečného dění s důrazem na využití vlastních bohatých sbírek. Cílem výstavy *Tváře Velké války*, konané od 4. září 2014 do 1. února 2015 v Sále sv. Kláry, bylo co možná nejvěrněji přiblížit návštěvníkům život předchozích generací v průběhu čtyř těžkých válečných let jak na frontách, tak i v zázemí. Zprostředkovat jim prostřednictvím bohaté kolekce uniforem příslušníků rakousko-uherské armády i československých legií, vojenské výstroje a výzbroje většiny armád zapojených do světového konfliktu a rozsáhlého souboru dokumentačního materiálu, dobových fotografií a dalších vybraných předmětů pohled do válečných zákopů či vojenských lazaretů, ale i každodenní reality života mimo frontu.

Jisté výjimečnosti výstavy a jejímu tématu odpovídala i podoba vernisáže, kterou organizátoři pojali nanejvýš „historicky". Příjezd císaře Karla I. v doprovodu olomouckého arcibiskupa Mons. Jana Graubnera v automobilu z roku 1914 na nádvoří muzea, defilé a salvy nastoupené vojenské jednotky, dekorování čestných hostů vyznamenáním Signum laudis – to vše dotvářelo slavnostní atmosféru žhavého zářijového odpoledne.

V samotném výstavním sále patřil z hlediska běžného návštěvníka mezi nejzajímavější artefakty mimořádně cenný soubor uniforem rakousko-uherských důstojníků i řadových vojáků, jež se v muzejních sbírkách vyskytují velmi vzácně a v minulosti byly prezentovány jen sporadicky. Většina z nich byla na výstavu zapůjčena soukromými sběrateli Marcelem Večerkou a Michalem Zelinkou, kterým patří poděkování i za poskytnutí množství cenných rad a informací. Díky jejich ochotě a odborné erudici byly k vidění „vystrojené" uniformy důstojníků pěchoty i jízdy – dragounů, husarů či hulánů, stejně jako stejnokroje dělostřelců nebo příslušníků zeměbrany. Dobové vojenské waffenrocky a blůzy byly doplněny vybranými exempláři pokrývek hlavy, zejména pak čákami a přilbami jednotlivých složek rakousko-uherské armády. Její slavnostnější podobu a vstřícnější tvář dokládala sbírka vojenských řádů a vyznamenání.

Stejně bohatá byla i kolekce palných a chladných zbraní a vojenského materiálu, která měla zaujmout, a dle následných reakcí ze strany návštěvníků i zaujala, i náročnější

Obr. 1. Z vernisáže výstavy Tváře Velké války: příjezd císaře Karla I. a arcibiskupa olomouckého Mons. Jana Graubnera. Foto: Pavel Rozsíval.

Obr. 2. Z vernisáže výstavy Tváře Velké války: čestní hosté v doprovodu autora výstavy. Foto: Pavel Rozsíval.

„klientelu" – zájemce o historii, problematiku vojenství či úzce zaměřené sběratele. Zde olomoucké Vlastivědné muzeum navázalo na dřívější plodnou spolupráci s Východočeským muzeem v Pardubicích, které zapůjčilo pro potřeby výstavy mimořádně kvalitní soubor sbírkových předmětů. Na tomto místě je třeba zmínit, že kurátor sbírky militarií tamního muzea a přední odborník na problematiku palných zbraní Jan Tetřev byl jedním z důležitých článků v průběhu přípravy celého výstavního projektu. Díky němu nechyběl v rozsáhlém oddílu výstavy věnovanému výzbroji a výstroji jednotlivých na konfliktu zúčastněných armád v podstatě žádný z tehdy používaných modelů pušek, pistolí, revolverů, šavlí či bodáků. Zastoupeny byly i kulomety v čele s rakouským Schwarzlose. Pozorný návštěvník mohl porovnat technickou úroveň zbraní, posoudit omezené možnosti prvních plynových masek, přileb chránících hlavy vojáků ve frontových zákopech nebo se blíže seznámit s běžnou výbavou vojáka v poli. K nejcennějším a současně z hlediska návštěvníka nejzajímavějším patřila kompletně vystrojená figurína příslušníka rakousko-uherských útočných jednotek z posledních let války.

Podobně zaměřen byl i samostatný oddíl výstavy připomínající působení československých legií v Rusku, Francii a Itálii. Originální uniformy, zbraně a výstrojní součástky doplňovaly předměty denní potřeby, nechyběla ani ucelená kolekce legionářských vyznamenání a medailí. Cennými podněty a radami a v neposlední řadě i zapůjčením několika unikátních předmětů se na podobě této části významně podílel Tomáš Brenza z olomouckého Klubu vojenské historie Čs. legií.

Podle zápisů v návštěvní knize i bezprostředních reakcí nejvíce emocí vzbuzoval vstup do „zákopů". Jejich výdřevou pobité stěny, plnící mj. funkci provizorní fotografické galerie, návštěvníky dovedly do prostoru, v němž byla navozená iluze války nejsilnější. Vojenský lazaret s původním vybavením, úmrtní lístky, seznamy raněných a padlých vojáků, deníky a osobní korespondence spojené s životními příběhy konkrétních lidí, na stěnách působivé fotografie z olomouckých nemocnic i života v poli. To vše společně s projekcí válečných snímků v jednom ze dvou instalovaných periskopů asi nejvíce nutilo k zamyšlení nad hrůzami Velké války a osudy jejích protagonistů. O dosažení ještě hlubšího prožitku se autoři výstavy pokusili vytvořením kulometného hnízda, jehož ústředním bodem se stala věrná kopie ruského kulometu Maxim, vytvořená zaměstnancem muzea dřevomodelářem Josefem Václavkem. Nejen malí návštěvníci výstavy si tak mohli vyzkoušet „reálnou" střelbu na nepřátelské zákopy; zdařilé repliky slavného kulometu či ruských karabin Mosin stejně tak zaujaly i jejich tatínky. Výrazný podíl na vytvoření mimořádně působivé atmosféry výstavního prostoru měl muzejní výtvarník Petr Šubčík, autor architektonického a výtvarného návrhu výstavy.

Hlavní důraz při koncipování výstavy i jejím následném výtvarném zpracování a instalaci byl kladen na původnost vystavených předmětů a vytvoření co nejvěrnějšího obrazu znázorňované skutečnosti. Návštěvník se mohl seznámit s řadou dnes již neznámých reálií a předmětů, které byly před sto lety součástí života běžného občana. Přiblížily každodenní realitu Olomouce oné doby, ať již v rámci instalace pokoje s pracovním stolem a dalším tehdy nezbytným nábytkem nebo v samostatných vitrínách. Mnozí z návštěvníků si mohli poprvé prohlédnout potravinové lístky, mince a bankovky, úpisy válečných půjček, ale i válečné deníky a lístky polní pošty. Tíživou realitu válečných let dokreslovaly úřední vyhlášky, plakáty a dobové fotografie.

Připomenuta byla i jediná návštěva posledního rakouského císaře Karla I. v Olomouci, která se uskutečnila 16. prosince 1917, necelý rok před koncem války. Krátký pobyt

Obr. 3. Pohled do výstavního sálu: část zákopů s fotografickou „galerií". Foto: Pavel Rozsíval.

Obr. 4. Vybavení soukromého pokoje (pracovny) v letech války v části výstavy nazvané Život v zázemí. Foto: Pavel Rozsíval.

panovníka, spojený s ukončením rozsáhlých restaurátorských prací na zdejším posádkovém kostele Panny Marie Sněžné, byl zachycen na sérii vzácných fotografických snímků. Císař v Olomouci navštívil také místní vojenskou posádku, radnici i olomouckého arcibiskupa Lva Skrbenského. Ve slavnostní, zkušeností války již ale výrazně ovlivněné atmosféře se rovněž poklonil vojákům pochovaným na vojenském hřbitově v Černovíře.

Vedle pravidelných komentovaných prohlídek výstavy určených široké veřejnosti byly součástí nabídky olomouckého Vlastivědného muzea i edukační programy zaměřené na školní mládež. Žáci a studenti měli k dispozici pracovní listy reflektující obsahovou náplň výstavy. Nevšední příležitost „sáhnout si na válku" pak dostali díky práci s autentickými historickými předměty, mj. i osobním identifikačním štítkem jednoho z důstojníků rakousko-uherské armády.

Nedílnou součástí konceptu výstavy byly doprovodné přednášky s tématikou válečných dějin. Již zmíněný Jan Tetřev z Východočeského muzea v Pardubicích zaujal přítomné svým fundovaným vystoupením k problematice vývoje ručních palných zbraní v dané historické epoše. Pět měsíců trvající výstavu pak symbolicky uzavřel přednáškou s názvem *Držte se, Hanáci! Cesta olomouckého pluku první světovou válkou*, spojenou s prezentací stejnojmenné publikace, Ondřej Kolář ze Slezského muzea.

Na výsledné podobě výstavy *Tváře Velké války* se vedle kurátora Karla Podolského zásadním způsobem podílela většina pracovníků Historického ústavu VMO. Poděkování patří rovněž celému realizačnímu týmu Vlastivědného muzea v Olomouci – restaurátorům, pracovníkům oddělení marketingu a propagace a všem zainteresovaným zaměstnancům oddělení provozu za jejich vysoce profesionální přístup. Bez znalostí, odborné erudice a zejména ochoty a vstřícnosti všech jmenovaných i „bezejmenných" by neměla olomoucká veřejnost onu jedinečnou příležitost vrátit se na letmý okamžik o sto let zpátky, do doby našich pradědečků a prababiček.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 310: 130–133, 2015

Srdečný pozdrav z Olomouce. Výstava nejstarších pohlednic města ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci

Hana Jakůbková

„Na sklonku devatenáctého století vyvinula se pohlednicová manie v hroznou až nemoc. Každé městečko, každá vesnice, každý hotel, ba i zastrčený venkovský hostinec má ‚svou pohlednici'…"[1]

Na přelomu 19. a 20. století prožívaly pohlednice svůj *zlatý věk*. Vyvinuly se v populární komunikační médium reflektující obecnou potřebu zprostředkování krátké zprávy bez nutnosti psaní zdvořilostních frází užívaných v dopisech a díky své vizuální atraktivitě a rozmanitosti se zároveň staly žádaným sběratelským artiklem. Jejich masové rozšíření bylo podmíněno pokrokem v oblasti fotografie, polygrafie, ale také gramotností širších vrstev obyvatelstva a zdokonalením poštovních služeb. Celá zadní strana pohlednic byla zpočátku vyhrazena pro adresu a pro známku, zatímco přední strana nesla obrázek a větší či menší prostor pro text. Olomoucké pohlednice z období těchto tzv. *dlouhých adres* se staly tématem výstavy *Srdečný pozdrav z Olomouce*, která probíhala od 12. prosince 2014 do 8. února 2015 v Mánesově galerii Vlastivědného muzea v Olomouci.

Podnětem k uspořádání výstavy byla snaha představit veřejnosti část rozsáhlé filokartické sbírky Vlastivědného muzea a zároveň připomenout 120. výročí nejstarší olomoucké pohlednice (z roku 1894) z muzejního fondu.[2] Návštěvníci měli možnost prohlédnout si tři sta čtyřicet dva pohlednic[3] vyrobených různými tiskařskými technikami (litografie, světlotisk, knihtisk, fotografie), vydaných jak místními knihkupci a papírníky, tak pocházejících z produkce zahraničních, zejména německých nakladatelství. Pro uspořádání exponátů bylo jako primární zvoleno topografické hledisko, dále použitá výrobní technika a konečně aspekt chronologický. Po dvou úvodních panelech, na nichž byly prezentovány celkové pohledy na Olomouc (včetně několikadílných panoramatických) a vícezáběrové „okénkové" pohlednice, byla další část výstavy koncipována jako procházka městem. Výjevy na pohlednicích vedly návštěvníky postupně z Horního a Dolního náměstí, přes dnešní třídu Svobody, Smetanovy sady a dřívější Úřední čtvrť zpět do středu staré Olomouce, Sokolskou, Pekařskou a Denisovou ulicí, náměstím Republiky, ulicí 1. máje s odbočkou do Bezručových sadů až k železničnímu nádraží. Samostatné panely byly věnovány sakrálním památkám, dále snímkům nynějších městských částí a také uměleckým pohlednicím, vzešlým povětšinou ze spolupráce malíře Stanislava Lolka (1873–1936) a nakladatele Romualda Prombergera (1856–1932).

Prostřednictvím doprovodného textu i konkrétních exponátů se výstava snažila postihnout rovněž vývoj výrobních technik a módních trendů pohlednicové produkce. K atraktivním exponátům náležely světlotiskové montáže oživující běžné záběry ulic a náměstí skupinami rozverných postav, „noční" pohledy (oblíbené mezi lety 1897–1899) a komické výjevy vydané u příležitosti zavedení tramvajové dopravy v roce 1899 či snímky

Obr. 1. Z vernisáže výstavy Srdečný pozdrav z Olomouce. Foto: Pavel Rozsíval.

Obr. 2. Dětský koutek na výstavě Srdečný pozdrav z Olomouce. Foto: Pavel Rozsíval.

Obr. 3. Plakát výstavy Srdečný pozdrav z Olomouce.

dnes již neexistujících budov, pomníků nebo městského opevnění. Pozoruhodným exponátem, představeným veřejnosti vůbec poprvé, byla okénková litografie se signaturou nakladatele *„S. Grätzer, Olmütz"*, která je jediným doposud známým dokladem nakladatelské činnosti této papírnické firmy v oblasti pohlednic a ve sbírce VMO i jedním z nejstarších exemplářů, na němž je uvedeno jméno olomouckého vydavatele vůbec. Svým ztvárněním v sobě navíc zároveň spojuje dva druhy pohlednic – jednak topografickou, zasílanou „z místa" (vzhledem kopíruje pro toto období typický syžet *„Gruss aus / Pozdrav z…"*), a také žánr přání (konkrétně k novému židovskému roku, natištěné v němčině i v hebrejštině). Takové spojení je mezi olomuciany sbírky pohlednic VMO ojedinělou záležitostí.[4]

Příprava výstavy přinesla i několik dalších poznatků v oblasti regionální filokartie. Například se podařilo určit vydavatele nejstaršího prezentovaného exponátu – poštou neprošlé barevné litografie z roku 1894 nesoucí v levé části vyobrazení radnice a sloupu Nejsvětější Trojice, opatřené českým textem a signaturou výrobce C. J. L. (písmeno J je zrcadlově převráceno). Za jejího vydavatele můžeme na základě komparace s obdobným exemplářem datovaným poštovním razítkem 1896 s určitostí považovat fotografa Carla Jurischka (1856 nebo 1857–1897), který od roku 1883 provozoval fotoateliér ve štýrském Leoben, kde se předmětem jeho podnikatelských aktivit již nejpozději počátkem 90. let stalo i vydávání pohlednic. Ovlivněn růstem cestovního ruchu a zájmu o pohlednice přesunul C. Jurischek v roce 1895 svou živnost do oblíbené turistické destinace – Salzburgu. Tam se věnoval zejména fotografování krajinných výjevů pro pohlednice a jejich vydávání v nakladatelství, jehož rodinná tradice se udržela téměř až do konce 20. století.[5]

Přehlídku pohlednic výstavy *Srdečný pozdrav z Olomouce* doplnily trojrozměrné artefakty se vztahem k olomouckému poštovnictví přelomu 19. a 20. století, dochované ve Vlastivědném muzeu v Olomouci v podsbírkách *Průmysl, obchod, řemesla*, *Olomuciana* a *Militaria*. Šlo o vývěsní štíty a cedule různých typů poštovních úřadoven, součásti poštovních uniforem,[6] fotografie budov a zaměstnanců pošty nebo střelecký terč s vyobrazením původní podoby poštovního úřadu na náměstí Republiky. Poštovní tematikou, respektive dotčeným obdobím, se inspirovalo také barevné ztvárnění výstavních panelů (černá a žlutá).

Interaktivní součástí výstavy se stala kopie poštovní schránky typu Paris,[7] kterou v 90. letech 19. století zaváděla rakouská pošta ve větších městech, tedy i Olomouci, což se podařilo doložit dobovou fotografií. Do schránky vhazovaly děti pohlednice, které předtím samy namalovaly v „tvořivém koutku", a mohly se takto zapojit do soutěže o ceny. Nejlepší výtvory byly prezentovány na webových stránkách muzea. Kromě toho byly pro malé návštěvníky připraveny omalovánky, „domalovánky" a skládačka z kostek, vše s motivy vystavovaných pohlednic.[8] Návštěvníci vyšších věkových kategorií měli zase možnost zúčastnit se komentované prohlídky výstavy a přednášky pořádané historickou sekcí Vlastivědné společnosti muzejní.

Poznámky

1 Klecanda, J.: Poštovnictví. In: Týž (red.): *Devatenácté století slovem i obrazem*. Díl II., sv. 1, s. 162.

2 Vlastivědné muzeum v Olomouci, podsbírka Fotografie a pohlednice, inv. č. F 6619. Pohlednici datoval Václav Burian (*Olomoucké pohlednice z 19. století*. Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci, Olomouc 1981, s. 5) na základě srovnání se shodným exemplářem ze soukromé sbírky.

3 Kromě jedné faksimile, zhotovené firmou *VedutaART*, šlo o originály.

4 Vlastivědné muzeum v Olomouci, podsbírka Fotografie a pohlednice, pomocný fond, album F 1900. Odborná literatura Salomona Grätzera jako nakladatele pohlednic doposud nereflektovala. Srov. např. Burian, V. (pozn. 2); Venclů, I.: Katalog pohlednic Olomouce do roku 1905. In: *Proměny Olomoucka. Katalog výstavy pohlednic k volbám 1981*, s. 9–15. K pohlednici více viz Jakůbková, H.: Olomoucká pohlednice vydaná firmou Salomon Grätzer. *Chajejnu = Náš život: list Židovské obce Olomouc*, roč. 2015, č. 9, s. 18–19.

5 Vydavatelství pohlednic po smrti Carla Jurischka v roce 1897 převzal jeho bratr Hubert a následně (1908) synovec Carl Jurischek ml. (1883–1951). Rodinná firma (později s názvem *Bergwelt-Verlag)* existovala až do roku 1995. Viz http://www.salzburg.gv.at/sammlungen, http://sammlungenonline.albertina.at/?id=starl_C61898856E0443D592974DC9BBB96A6A#d8a49cb5-c932-41ef-84fa--27027573ca14, vyhledáno 22. 7. 2014.

6 Za cenné konzultace při výběru a dataci exponátů (zejména uniforem) děkuji PhDr. Janu Kramářovi, vedoucímu Oddělení Správy sbírkového fondu Poštovního muzea v Praze.

7 Kopii schránky vyrobili pracovníci Vlastivědného muzea v Olomouci Martin Skopalík (stolařské práce) a Petr Šubčík (finální dekorace) na základě fotodokumentace pořízené Lubošem Kocmanem z pobočky Poštovního muzea ve Vyšším Brodě, za což jim všem patří dík.

8 Za spolupráci při přípravě těchto prvků děkuji pracovnici edukačního oddělení Mgr. Martině Zedkové a za jejich realizaci také Martinu Skopalíkovi (výroba dřevěných kostek) a Mgr. Pavlu Rozsívalovi (grafické práce).

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 310: 134–138, 2015

Dějiny Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci a jeho odkaz. Nová expozice Vlastivědného muzea v Olomouci

Josef Urban

V úterý dne 19. května 2015 byla slavnostní vernisáží v Radeckého sále Vlastivědného muzea v Olomouci otevřena nová expozice s názvem *Dějiny Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci a jeho odkaz*, která připomíná důležitost této instituce v kulturněhistorických dějinách města Olomouce a potažmo celé Moravy.[1] Expozice byla veřejnosti prezentována i u příležitosti 120. výročí otevření *Národopisné výstavy českoslovanské* v Praze v květnu 1895, na které se významně podíleli právě členové muzejního spolku v čele s Ignátem Wurmem, Vlastou Havelkovou a Madlenkou Wanklovou.

Expozice, umístěná mezi I. a II. schodištěm muzea, vznikla z iniciativy Vlastivědného muzea v Olomouci a ve spolupráci s Vlastivědnou společností muzejní v Olomouci (VSMO). Autorem expozice je historik a etnolog Mgr. Josef Urban, grafické práce provedla olomoucká firma OK Design, která se v součinnosti s Vlastivědným muzeem v Olomouci také podílela na samotné instalaci panelů.[2]

Při zpracování scénáře panelové expozice bylo vycházeno především z rozsáhlého archivního fondu Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci (1883–1952) a osobních fondů předních funkcionářů VSMO Jindřicha Wankla, Jana Havelky, Ignáta Wurma a Maurice Remeše, které se nacházejí v podsbírce Historický archiv Vlastivědného muzea v Olomouci (dříve podsbírka nazývána Literární archiv Vlastivědného muzea v Olomouci). Při realizaci části od znovuobnovení činnosti VSMO (v letech 1968 a 1969) do dnešních dnů byl využit archiv Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci. A v neposlední řadě bylo čerpáno také z časopisu Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, spolkových tiskovin obnovené VSMO a z dostupných knižních a časopiseckých prací k dějinám VSMO.[3]

Expozice je rozdělena chronologicky do pěti panelů od roku 1883 do současnosti podle zásadních mezníků v dějinách VSMO, které velmi často kopírovaly hlavní předěly v moderní historii českých zemích. Jednotlivé části postupně informují o vzniku muzejního spolku, významných osobnostech, expozicích, sídlech spolku, publikační a osvětové činnosti, ale i o zániku spolku v letech 1951 a 1952, obnovení činnosti VSMO koncem 60. let minulého století a různorodých aktivitách společnosti v současnosti. Souběžně jsou také uvedeny stručné informace o dalších předních (českých a německých) muzejních institucí ve městě Olomouci od poloviny 19. století do dnešních dnů. Kromě toho každý panel obsahuje cenné trojrozměrné předměty, které pocházejí z rozmanité sbírkotvorné činnosti zaniklého muzejního spolku.[4]

První panel seznamuje s předpoklady a samotným vznikem Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci v roce 1883. Od 60. let 19. století byly postupně zakládány, převážně v národnostně německém městě Olomouci, české spolkové instituce.[5] Dne 23. září 1883, po několikaměsíční intenzivní přípravě, dozrál čas i pro založení Muzejního spolku olomouckého (od roku 1885 oficiálně nazýván Vlastenecký spolek muzejní v Olomouci), který následně založil první české muzeum na Moravě a na jehož zrodu se významnou měrou podíleli středoškolští profesoři Vincenc Prasek a Jan Havelka, lékař Jindřich Wankel a kněz Ignát Wurm.[6] Nezbytné prostorové (a materiálové) zázemí poskytl ve své rezidenci olomoucký kanovník a první předseda spolku Anatole hrabě d´Orsay (dnešní Křížkovského ul. č. 14).[7]

Druhý panel seznamuje s činností VSMO v letech 1883–1918, tj. obdobím rakousko-uherské monarchie. Již v lednu 1884 vyšlo první číslo proslulého muzejního časopisu, jehož celkem 59 ročníků je dodnes nevyčerpatelnou studnicí odborných a spolkových informací, a o rok později (1885) byla uspořádána první spolková výstava (*Výstava národního vyšívání moravského*). Zakladatelské období bylo charakteristické sběrem a prezentací archeologických a národopisných památek, které vyvrcholilo aktivní účastí členů na *Národopisné výstavě Československé* v Praze roku 1895 (výstavě předcházely tzv. krajinské výstavky po celé Moravě, na kterých se spolek rovněž významně podílel). V dalších letech se začaly intenzivněji rozvíjet i jiné části sbírky VSMO – např. numismatická, uměleckoprůmyslová, přírodovědní – což souviselo také s výraznými personálními změnami.[8] Až do první světové války, která znamenala utlumení činnosti a zastavení vydávání časopisu, se spolek stal vzorem i pro vznik dalších českých muzeí na Moravě.

Období spolku v první republice (1918–1938) se věnuje v pořadí panel číslo tři. Po vzniku Československa byla obnovena činnost VSMO v plném rozsahu a počátkem 20. let 20. století se vytvořily oficiálně dva samostatné proudy činnosti spolku (přírodovědný a společenskovědní). Poprvé a naposledy, zásluhou tehdejšího předsedy lékaře a paleontologa Maurice Remeše, se dostaly výrazně do popředí přírodní vědy. Spolek také kladl ve větší míře důraz na kvalitu vědecké práce, což však mělo za následek úbytek členů

Obr. 1. Členský průkaz Marie Pospíšilové z roku 1883, Historický archiv Vlastivědného muzea v Olomouci. Reprofoto: Pavel Rozsíval.

a z důvodu nedostatku místa i rezignaci na větší výstavní projekty. Nutno podotknout, že po celou sedmdesátiletou historii se muzeum několikrát stěhovalo a nikdy neprezentovalo svou sbírku ve vlastní budově (a to ani v době meziválečné, která je v dějinách spolku považována za „zlatý věk").[9] Taktéž mělo pouze jednoho skromně placeného zaměstnance, který se staral o celkových chod instituce.[10]

Panel číslo čtyři se věnuje závěrečné etapě spolku v letech 1938 až 1952. V éře tzv. druhé republiky se VSMO postavil proti nastupující fašistické diktatuře, což mj. dosvědčuje velmi navštěvovaná výstava o spisovateli Karlu Čapkovi, instalovaná v Olomouci v březnu 1939.[11] Období Protektorátu znamenalo výrazné utlumení spolkové činnosti. Bylo podruhé ve své historii zastaveno vydávání časopisu a mnozí členové se stali obětí perzekuce. Naštěstí převážnou část sbírky muzea se podařilo zachránit (výjimku tvoří převážná část předmětů z expozice Národního osvobození, které byly převezeny do Německa a zničeny). Po válce však spolková činnost v nových podmínkách netrvala dlouho. Centralizační snahy nedovolovaly samostatné působení spolku bez zastřešení Národní frontou. Dne 20. listopadu 1951 se proto VSMO raději rozhodla svoji činnost ukončit a předat sbírku, čítající na 75 000 sbírkových předmětů, rozsáhlou spolkovou knihovnu a veškeré finanční a materiálové prostředky (ale také závazky), nově utvořenému Krajskému muzeu v Olomouci.[12]

Obr. 2. Hrob zakladatelů VSMO Jana Havelky, Jindřicha Wankla a Ignáta Wurma na Ústředním hřbitově v Olomouci (č. 1H II 88). Foto: Pavel Rozsíval.

Obr. 3. Funkcionáři VSMO při audienci u prezidenta ČSR Edvarda Beneše na Pražském hradě dne 18. listopadu 1937. Zleva: Rostislav Bartocha (jednatel), Josef Kšír (předseda) a Rudolf Podivínský (pokladník), Fotoarchiv Vlastivědného muzea v Olomouci. Reprofoto: Pavel Rozsíval.

Poslední, pátý, panel se věnuje odkazu spolku, znovuobnovení a jeho působení do současnosti. V 50. letech minulého století se utvořily v rámci muzea tzv. vlastivědné kroužky (pozdější sekce VSMO), na jejichž fungování se podíleli i bývalí členové muzejního spolku. V uvolněných poměrech let 1968 a 1969 byla dne 25. února 1969 činnost pod změněným názvem Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci (VSMO) obnovena a do čela následně zvolen poslední předseda zrušeného spolku architekt a etnograf Josef Kšír. VSMO si vytkla za cíl podílet se, v součinnosti s Vlastivědným muzeem v Olomouci, na propagaci vlastivědné práce formou přednášek, zájezdů či vydávání publikací, což se jí daří dodnes. I skoro půl století od svého obnovení tak má Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci své nezastupitelné místo v kulturně-společenském dění v Olomouci, resp. na střední Moravě.[13]

Vlastivědné muzeum v Olomouci již dříve pořádalo pravidelně krátkodobé výstavy, připomínající důležitý význam Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci.[14] Nikdy však během své pětašedesátileté historie nemělo muzeum samostatnou dlouhodobou výstavu (expozici), která by seznamovala návštěvníky s tímto nejstarším českým muzejním spolkem na Moravě. Tento dluh se Vlastivědné muzeum v Olomouci, jako přímý nástupce zrušeného Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, rozhodlo alespoň částečně splatit právě tímto výstavním počinem.

Obr. 4. Dobový pohled do národopisné expozice VSMO v Purkrabské ul. č. 2–4, Fotoarchiv Vlastivědného muzea v Olomouci. Reprofoto: Pavel Rozsíval.

Poznámky:

1 Úvodní proslovy měli ředitel Vlastivědného muzea v Olomouci Ing. Břetislav Holásek, předseda Vlastivědné společnosti muzejního v Olomouci Bc. Ján Kadlec, místopředseda Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci PhDr. Milan Tichák a odborný pracovník Vlastivědného muzea v Olomouci Mgr. Josef Urban.

2 Poděkování patří grafičce Mgr. BcA. Kamile Vejrostové z firmy OK Design za trpělivost při realizaci jednotlivých panelů, doc. PhDr. Miladě Pískové, CSc., za konzultace a četné připomínky a MgA. Pavlu Rozsívalovi za fotografické práce a finální výběr snímků. Poděkování patří i dalším pracovníkům firmy OK Design, členům Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci a ostatním kolegům z Vlastivědného muzea v Olomouci, kteří se zasadili o vznik a realizaci této expozice.

3 Např.: Bartocha, R.: Na závěr činnosti Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci. *Časopis Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci 60 (1)*, řada společenskovědná, sešit 2–3, Olomouc 1970, s. 141–148; Bartocha, R.: *První hanácké museum*. Olomouc 1945; Bartocha, R.: Půlstoletí Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci. 1883–1933. *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci 47*, 1934, č. 173–174, s. 1–43; Písková, M.: *Vlastenecký spolek muzejní – předchůdce VSMO*. Olomouc 1993; Písková, M. – Stratil, V.: *Živá tradice 1883–1983. K 100. výročí založení prvního čes. muzea v Olomouci*. Olomouc 1983; Tichák, M.: *Čtení o Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci 1883–2003*. Olomouc 2003; Vašek, A. E.: *Počátky vlasteneckého musea v Olomouci*. Olomouc 1910.

4 Za zmínku stojí např. bronzový šálek (Náklo, 6. stol. př. n. l., kopie), panenka v hanáckém kroji (Haná, polovina 19. století), poprsí Krista s trnovou korunou (Morava, 2. polovina 19. století) nebo lékárenské stojatky (Olomouc (?), 18. století).

5 Mj. Slovanský čtenářský spolek (1862), Slovanské gymnázium v Olomouci (1867), Sokol (1870), Matice školská (1872) či pěvecký spolek Žerotín (1880).

6 Více viz Urban, J.: 23. září 1883 – den, kdy vzniklo nejstarší české muzeum na Moravě. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2013, č. 306, s. 156–159.

7 V čele spolku se postupně vystřídali: kanovník Anatole d´Orsay (1883–1894), advokát Jan Hynek (1894–1897), kněz Ignát Wurm (1897–1911), středoškolský učitel Eugen Fierlinger (1912–1921), státní rada Josef Koláček (1921–1923), lékař a paleontolog Mauric Remeš (1923–1933), knihovník a bibliofil Bohuš Vybíral (1933–1937) a architekt Josef Kšír (1937–1952).

8 Mj. úmrtí Anatole d´Orsaye († 1894), Jana Hynka († 1897) a Jindřicha Wankla († 1897) či odchodem Elišky Wanklové, Vlasty Havelkové a Madlenky Wanklové z Olomouce do Prahy.

9 Sídla muzea VSMO dle dnešních názvů ulic: Křížkovského ul. č. 14 (1883–1894), ul. 28. října č. 2 (1894–1909), Wurmova č. 5 (1909–1935), Purkrabská č. 2–4 (1935–1952).

10 Botanik Filip Kovář. Po jeho smrti v roce 1925 převzala funkci dcera Libuše Kovářová, které vypomáhali matka Marie a sestra Božena.

11 Převzatá výstava z Prahy byla otevřena 5. března 1939 a předčasně ukončena 15. března 1939 z důvodu německé okupace zbytku Československa. Navštívilo ji celkem 2699 návštěvníků.

12 V průběhu roku 1952 byla kompletní sbírka VSMO postupně předána zástupcům Krajského muzea v Olomouci. Oficiálně VSMO zanikl poslední schůzí likvidační komise dne 11. října 1952.

13 VSMO sídlí dnes v prostorách Vlastivědného muzea v Olomouci, nám. Republiky 5. V současné době má přes 800 členů a těžiště práce spočívá především v činnosti jednotlivých sekcí VSMO, kterých má celkem čtrnáct (mj. archeologická, dějiny lékařství, historická, historická Olomouc, hudební, přírodovědná).

14 Např. *90 let olomouckého muzea* (1963), *125 let olomouckého muzejnictví* (1973), *Tajemství depozitářů* (2003–2004), *Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci dnes* (2013–2014).

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 310: 139–140, 2015

Konference Historická Olomouc XX. Portugalský rod Silva Tarouca – mecenáši Josefa Mánesa – a jeho stopy v české kultuře

Robert Šrek

Dne 29. dubna 2015 uspořádalo Vlastivědné muzeum v Olomouci ve spolupráci s Katedrou dějin umění Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci v pořadí již 20. ročník konference *Historická Olomouc*. Cílem tohoto setkání bylo připomenout, jak velikou roli měl původem portugalský rod Silva Tarouca pro rozvoj kultury v českých zemích.

Právě v tomto duchu předestřel program celého semináře Pavel Štěpánek, autor recentně vydané publikace *Mecenáši Josefa Mánesa. Portugalský rod Silva Tarouca a jeho vliv na českou kulturu* (Olomouc 2015).

Dopolední část konference sestávala z šesti přednášek věnovaných celkem třem personám této hraběcí rodiny. O Emanuelu Telesovi, zakladateli moravské větve rodu, hovořila jednak Simona Binková, jež upozornila na jeho vazby k Portugalsku a portugalským zámořským územím, jednak Jiří Kroupa, který prověřoval v literatuře často zmiňovanou účast Emanuela při výstavbě schönbrunnské císařské rezidence. O vynikající kreslířce Henriettě Skrbenské z Hříště (provdané Silva Taroucové) referovali Pavel Šopák a Zdeněk Šebesta. Životem a mecenášskými aktivitami kněze Bedřicha Silva Taroucy se zabývala Kateřina Svobodová a Petr Tomášek.

Tématem odpoledních přednášek se stal především zámek v Čechách pod Kosířem, rodové sídlo Silva Tarouců. Tento objekt prochází v posledních letech postupnou obnovou, iniciovanou Olomouckým krajem. V roce 2016 bude v jeho upravených prostorách otevřena zámecká expozice, připravovaná Vlastivědným muzeem v Olomouci. Díky rekonstrukci zámku a excerpci rozsáhlých archivních materiálů se tak podařilo nashromáždit četná témata k prezentaci.

Slohovým rozborem zámecké stavby zahájil odpolední část sympozia Pavel Zatloukal. Ondřej Belšík spolu s Jiřím Bláhou přispěli poznatky o vývoji krovu. Radomír Surma ve spolupráci s Janem Dohnalem a Robertem Šrekem upozornil na významné restaurátorské nálezy učiněné během rekonstrukce. Adéla Klinerová na příkladu spolupráce dvou velmi známých uměleckých osobností, Josefa Mánesa a Ignáce Vojtěcha Ullmanna, přednášela o významu architektury oranžerie.

Svého odborného zhodnocení se dočkal i původní mobiliář. Petr Mašek rozebral po obsahové stránce tamní knihovní fond. Markéta Doláková spolu s Tomášem Valešem ikonograficky analyzovali obraz Petra Brandla *Vize sv. Anny* ze zámecké kaple a odkázali na jeho provenienci. Robert Mečkovský seznámil publikum s okolnostmi nuceného rozprodeje movitostí ze zámku ve dvacátých letech 20. století. Lenka Vaňková a Robert Šrek přiblížili osudy uměleckých předmětů z majetku Silva Tarouců po druhé světové válce. Šrek dále v samostatném příspěvku připomenul osobnost hraběte Františka Josefa, významného majitele zámku, který žil v letech 1858–1936.

V poněkud odlehčeném tónu zakončil vědecké setkání Emil Čeleda, když pohovořil o osudech obrazu *Utonulý* od Josefa Mánesa, nikoliv jako badatel, ale z pozice majitele tohoto uměleckého artefaktu.

Jubilejní dvacáté výročí *Historické Olomouce* nám ukládá milou povinnost krátce připomenout historii tohoto konferenčního cyklu. *Historická Olomouc a její současné problémy*, jak zněl původní název, vznikla iniciativou historiků a historiků umění roku 1976, první sborník vyšel následujícího léta. Tento cyklus, pořádaný dříve ve spolupráci s Ústavem dějin umění ČSAV, později vedený Milanem Tognerem a od roku 2001 Ladislavem Danielem, už tedy existuje bezmála čtyřicet let. Rozpětí témat zde řešených bylo skutečně široké, proto připomínáme ve stručnosti jen názvy posledních seminářů: *Umění a mor*, *Od Přemyslovců k Lucemburkům*, *Úsvit renesance na Moravě*, *Město v baroku, baroko ve městě*, *Svatý František Xaverský a jezuitská kultura v českých zemích*. *Historická Olomouc* patří k nejdelším cyklům konferencí, které se v humanitních vědách v českých zemích pořádaly a dodnes pořádají, a věříme, že se péčí nás všech dočká mnoha dalších konání.

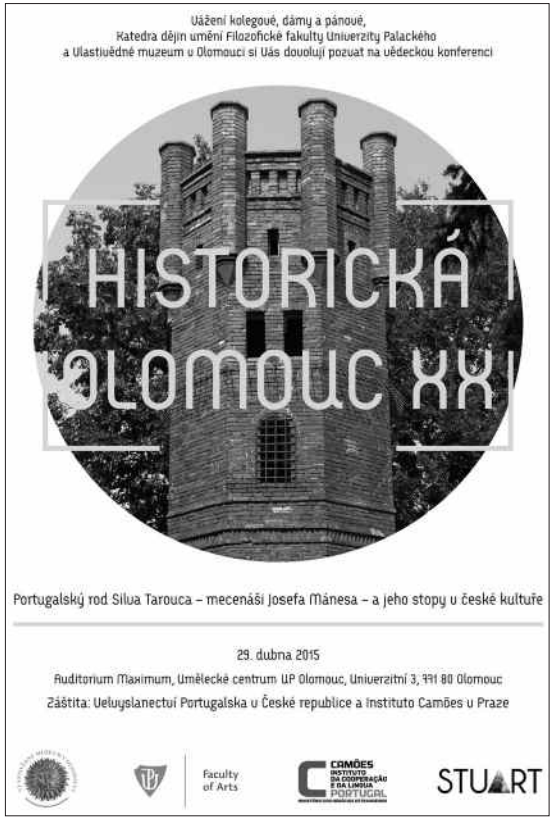

Obr. 1. Pozvánka na konferenci. Grafické zpracování: Kateřina Ottmarová.

Pokyny pro autory příspěvků Zpráv VMO

Všechny práce jsou posuzovány po stránce formální i obsahové, redakce si vyhrazuje právo článek nesplňující kritéria uvedená v těchto pokynech vrátit autorovi k dopracování, nebo ho odmítnout.

Společenskovědní řada Zpráv VMO je obsahově členěna na rubriky:
- **Studie/materiály** – původní práce v rozsahu 10–20 normostran textu, max. 10 obrazových příloh, povinný poznámkový aparát, cizojazyčný abstrakt, klíčová slova a resumé;
- **Drobnosti** – krátké příspěvky a články, rozsah do 10 normostran textu, max. 5 obrazových příloh, povinný poznámkový aparát a cizojazyčné resumé;
- **Kronika** – informativní příspěvky a zprávy o výstavách, kulturních akcích, činnosti VMO apod., rozsah do 5 normostran textu, max. 2 obrazové přílohy.

Příspěvky zahrnuté do rubriky „Studie/materiály" jsou posuzovány odbornými recenzenty. Ke každému článku jsou požadovány dvě nezávislé recenze, na jejichž základě redakční rada rozhodne o přijetí, či odmítnutí studie. O výsledku je autor vyrozuměn písemně. České texty procházejí jazykovou korekturou. Redakce si vyhrazuje právo provádět drobné stylistické úpravy, eventuálně zkrátit rukopis, uzná-li to za vhodné (v případě zkrácení rukopisu bude vyžádán autorův souhlas).

Redakce přijímá příspěvky v češtině a v elektronické podobě ve formátu WORD, EXCEL (MS Office 2003, Open Office). Zaslaný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci ve Zprávách VMO a musí být doplněn písemným prohlášením, že nebyl a nebude zadán k uveřejnění v jiném časopise. Přetisknutí takto uveřejněné části práce nebo použití obrázku v jiné publikaci lze jen s citací původu. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí.

Formální úprava textu

Články se přijímají jen v úplné podobě a musí obsahovat:
- **název článku** (v češtině, u příspěvků do rubrik „Studie/materiály" a „Drobnosti" také v angličtině);
- **plná jména všech autorů, název jejich pracoviště a e-mailový kontakt**;
- **abstrakt článku** (v angličtině) – obsahově velmi stručný a výstižný text s vyjádřením hlavního tématu příspěvku;
- **klíčová slova** (v angličtině);
- **vlastní text článku** (v češtině);
- text neformátujte, nerozdělujte slova, nepodtrhávejte;
- odstavce ukončete klávesou ENTER;
- všechny zkratky použité v textu a poznámkách musí být vysvětleny, nejlépe při jejich prvním užití, např.: Vlastivědné muzeum v Olomouci (dále VMO), Zemský archiv v Opavě (dále ZAO);
- nepoužívejte zkratky v názvu práce a v resumé;
- poznámky umísťujte výhradně na konec textového souboru, poznámky pod čarou jsou nežádoucí;

– odkazy na poznámku uvádějte ve formě horního indexu bez závorky; vztahuje-li se poznámka pouze k danému slovu, umisťujte číselný odkaz hned za toto slovo[1], vztahuje-li se k větnému celku, umisťujte číselný odkaz za interpunkční znaménko;[2]
– odkazy na obrazovou přílohu do textu uvádějte v hranaté závorce, např. [obr. 2];
– **resumé článku** (v angličtině) – obsahově výstižné vyjádření hlavních myšlenek a závěrů v rozsahu do 15 řádků textu;
– **obrazové přílohy** (nepovinné) – dodávejte ve zvláštních označených souborech, ne vložené do článku, ve formátech *.jpg a *.tif v tiskové kvalitě 300 dpi;
– u všech obrázků uvádějte číslo odpovídající příslušné popisce;
– popisky obrazových příloh uvádějte na konci textového souboru;
– autor příspěvku je povinen zajistit si před publikováním fotografie případná autorská práva u jejího vlastníka a uvést jméno jejího autora.

Příklady citačního úzu časopisu

Monografie

[1] Seifertová, H.: *Georg Flegel*. Praha 1991, s. 15–17.
[2] Richter, V.: *Raněstředověká Olomouc*. Praha 1959, s. 142–147, 167. – Homolka, J. a kol.: *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526)*. Praha 1985.

Články v periodikách

[3] Fiala, J. – Mlčák, L.: Neznámé plány staré jezuitské koleje, školní budovy a kostela Panny Marie v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2006, č. 292, s. 3–28.
[4] Špičák, J.: Olomouc 1938–1945 – pohraniční město. *Střední Morava*, roč. 6, 2000, č. 10, s. 81–87.
[5] Kv.: Krásný dar Klubu přátel umění. *Moravský večerník*, roč. 16, 1937, č. 275, 26. 10., s. 2. – Röder, J.: Das Olmützer Stadtwappen. *Amtsblatt der Hauptstadt Olmütz*, Jg. 1, 1939, Folge 4, 20. 6., s. 1–3.

Články ve sbornících a jiných neperiodických publikacích

[6] Fifková, R.: Historické aleje jako zárodky olomouckých městských parků. In: Kubeša, P. (ed.): *Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí. Sborník přednášek z odborného semináře konaného ve dnech 17. a 18. září 2007 v Olomouci*. Olomouc 2007, s. 21–29.
[7] Pavlíček, M.: Sochaři a sochařství baroka v Olomouci. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura Moravy let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 119–137.

Edice vydaných pramenů

[8] Tanner, M.: *Hora olivetská*. Ed. Malura, J. Brno 2001.
[9] Krobotová, M. – Spáčilová, L. – Spáčil, V. (eds.): *Charakteristische Beyträge zur Kenntniss der Hauptstadt und Gränzfestung Olmütz von Johann Alexius Eckberger / Příspěvky k charakteristice a poznání hlavního města a pohraniční pevnosti Olomouce od Jana Alexia Eckbergera*. Olomouc 1998.

Katalogová hesla

[10] LM [Leoš Mlčák]: Adorace Nejsvětější Svátosti oltářní. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 329, č. kat. 190.

Diplomové, závěrečné a jiné nepublikované práce

[11] Fifková, R.: *Přínos historika k rekonstrukci historických zahrad a parků – model Šumperska* (rigorózní práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2000, s. 36–42.

Nevydané prameny

[12] Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Zlomky registratur 1426–1786 (1890), karton č. 25, inv. č. 673.

Citace internetových zdrojů

[13] Kolář, B.: Unie výtvarných umělců Olomoucka. *Radniční listy*, 2003, č. 11, http://www.uvuo.eu/historie_soubory/kolar_ uvuo.htm, vyhledáno 30. 3. 2010.
[14] Poledňák, I.: Helfert Vladimír. *Český hudební slovník osob a institucí*, http://www.cesky-hudebnislovnik.cz/slovnik/index.php?option=com_mdictionary&action=record_detail&id=3343, vyhledáno 30. 4. 2010.

Opakovaná citace

Práce citovaná v textu vícekrát se v poznámkách uvede odkazem na autora a poznámku, v níž je zmíněna poprvé (je-li citováno více prací téhož autora, uvede se pro rozlišení také její zkrácený název).

[15] Richter, V. (pozn. 2), s. 55.
[16] Fifková, R.: *Historické aleje* (pozn. 6), s. 22, 27.

V téže nebo následující poznámce, není-li mezi nimi vložen jiný titul, užíváme pro opakovanou citaci stejné práce odkaz „tamtéž".

[17] Tamtéž, s. 25.

V téže nebo následující poznámce, není-li mezi nimi vložena práce jiného autora, užíváme pro opakovanou citaci stejného autora odkaz „týž", „táž" atd.

Popisky k obrázkům

Obr. 1. Josef Ignác Sadler, Svaté příbuzenstvo (detail), 1754, olej, měděný plech, Moravská galerie v Brně. Foto: archiv autora.

Obr. 2. František Ondřej Hirnle, model náhrobku biskupa Maxmiliána z Hamiltonu, před 1773, dřevo, vosk, zlacení, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsíval.

Obr. 3. Olomouc, kostel sv. Michala, 1676–1707, pohled do hlavní lodi. Repro: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): Olomoucké baroko. Výtvarná kultura Moravy let 1620–1780. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 36, obr. 12.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, ročník 2015, číslo 310

Redakční rada / Editorial Board:
Ing. Břetislav Holásek (vedoucí redaktor, Vlastivědné muzeum v Olomouci)
Mgr. Markéta Doláková (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci)
PhDr. Filip Hradil (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
Mgr. Ondřej Jakubec, Ph.D. (Masarykova univerzita v Brně)
doc. Antonín Kalous, M.A., Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
prof. PhDr. Alena Křížová, Ph.D. (Masarykova univerzita v Brně)
Mgr. Pavel Šlézar (Národní památkový ústav, ú. o. p. v Olomouci)
RNDr. Alois Čelechovský, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
RNDr. Vladimíra Jašková (Muzeum a galerie v Prostějově)
Mgr. Monika Kyselá (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
Ing. Pavel Novotný (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
prof. RNDr. Aloisie Poulíčková, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci)
Ing. Zdenka Rozbrojová (Ostravské muzeum)
Mgr. Lucia Turčoková, Ph.D. (Univerzita Komenského v Bratislavě)

Odpovědní redaktoři / Executive Editors:
PhDr. Filip Hradil, hradil@vmo.cz, tel. 585 515 148 (společenské vědy)
Mgr. Monika Kyselá, kysela@vmo.cz, tel. 585 515 134 (přírodní vědy)

Adresa redakce / Contact Address:
Vlastivědné muzeum v Olomouci, nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc, Česká Republika, IČ 100 609
tel.: +420 585 515 111, fax: +420 585 222 743

Grafická úprava a sazba / Graphic design and layout:
Miloš Dvorský

Tisk / Print:
STUDIO TRINITY, s. r. o., Řepčínská 239/101, Olomouc

Vydává / Published by:
Vlastivědné muzeum v Olomouci

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci vycházejí dvakrát ročně.
Toto číslo vyšlo v prosinci 2015 nákladem 100 ks.
Uzávěrka příspěvků je každoročně 30. května.

ev. č. MK ČR E 19080

© Vlastivědné muzeum v Olomouci 2015
www.vmo.cz

ISSN 1212-1134

ISBN 978-80-85037-75-3